

OULULAISNUORTEN MURREHAVAINTOJEN METAKIELI

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
toukokuu 2016

Elina Rajala

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe ja tavoitteet	1
1.2. Tutkimusalue	3
1.3. Oulun seudun puhekielen historia ja nykytilanne	4
2. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT	7
2.1. Tutkimusaineisto ja informantit	7
2.2. Aineistonkeruumenetelmät	8
2.2.1. Murrekäännöstehtävä	9
2.2.2. Haastattelu	9
2.2.3. Litterointiperiaatteet	10
2.3. Aineiston analysointimenetelmät	11
2.3.1. Oulun seudun puhekielen erityispiirteiden havaitsemisen analyysi	11
2.3.2. Sisällönanalyysi	12
3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	14
3.1. Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia	14
3.2. Metakieli	16
3.2.1. Prestonin metakielen luokittelutavat	17
3.2.2. Masen luokittelutapa	19
3.2.3. Mielikäisen ja Palanderin luokittelutapa	19
3.3. Puhekielen havainnoiminen	21
3.4. Oulun seudun murteen parissa tehtyjä kansandialektologisia tutkimuksia	23
4. OULUN PUHEKIELEN ERITYISPIIRTEIDEN HAVAITSEMINEN KIELENPIIRTEITTÄIN	25
4.1. Svaavokaali	25
4.2. Yleisgeminaatio	27
4.3. Yksinäis-s:llinen inessiivi	28
4.4. Yksikön toisen persoonan persoonapronomini	29
4.5. Jälkitavujen <i>A</i> -loppuiset vokaaliyhtymät	31
4.5.1. <i>eA</i> -vokaaliyhtymä	31
4.5.2. <i>OA</i> -vokaaliyhtymä	32

4.6. <i>t:n</i> heikon asteen vastine	33
4.7. <i>ts</i> -yhtymän vastine	34
4.8. Oulun seudun murteen analogiset imperfektimuodot	35
4.9. Kielenpiirteiden havaitsemisen erot informanteittain ja kielenpiirteittäin	37
4.10. Vertailu muihin tutkimuksiin	40
5. KAHDEKSASLUOKKALAISTEN METAKIELEN TARKASTELUA	42
5.1. Metakielen luokittelumalli	42
5.2. Tunteeseen pohjautuvat kuvaukset	44
5.2.1. <i>X kuulostaa/tuntuu Y:ltä</i> -muotti	47
5.2.2. <i>X on Y</i> -muotti	49
5.2.3. <i>X puhuu Y:sti / Y:llä lailla / Y:llä tavalla</i> -muotti	53
5.3. Konkreettiset kielenaineesimerkit	54
5.3.1. Lausetaso	55
5.3.2. Sanataso	57
5.3.3. Varianttien taso	58
5.3.4. Äänteiden taso	59
5.4. Kielenilmiöiden nimeäminen ja kuvaileminen	60
5.4.1. Lingvistiset termit	61
5.4.2. Kansanlingvistiset termit	65
5.5. Kielenilmiöiden analysoiminen ja teoretisoiminen	68
5.6. Variaatiokäsitykset metakielessä	71
5.6.1. Alueellinen variaatio	71
5.6.2. Sosiaalinen variaatio	74
5.6.3. Tilanteinen variaatio	76
6. PÄÄTÄNTÖ	79
LÄHTEET JA LYHENTEET	84
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe ja tavoitteet

Kansandialektologisesti suuntautuneessa pro gradu -tutkielmassani tutkin, millaisia Oulun puhekielen erityispiirteitä oululaiset kahdeksasluokkalaiset havaitsevat ja millaista heidän käyttämänsä metakieli on. Metakielellä tarkoitetaan kieltä kielestä eli sitä, miten kielestä puhutaan (ks. tarkemmin luku 3.2.). Pro gradu -tutkielmani on jatkoa kandidaattitutkielmalleni, jossa tutkin suppeamman aineiston pohjalta, millaisia kielenpiirteitä oululaiset kahdeksasluokkalaiset havaitsevat oman kotiseutunsa puhekielestä. Tässä tutkielmassa aineistoni on laajempi, sillä se käsittää murrekäännöstehtävien lisäksi myös kymmenen informantin haastattelut.

Tutkimukseni tavoitteena on sekä täydentää että laajentaa jo aiemmin tehtyä tutkimusta uudenlaisen näkökulman avulla. Tutkimukseni pyrkii täydentämään aikaisemmin saatuja tutkimustuloksia siinä mielessä, että kahdeksasluokkalaiset informanttini eivät ole vielä ehtineet opiskella koulussa suomen murteita¹. Lisäksi käyttämieni aineistonkeruumenetelmien yhdistelmä poikkeaa aiemmin tehdyistä tutkimuksista; kyselylomakkeiden sijaan aineistooni kuuluu murrekäännöstehtäviä, joiden pohjalta olen haastatellut informantteja (vrt. esim. Airaksinen 2012; Väänänen 2006; Vähälä 2005).

Tutkimukseni myös laajentaa tutkimuskenttää ottamalla metakielen erityiseen tarkasteluun. Mielikäisen ja Palanderin (2014a) tutkimus on tällä hetkellä laajin (ja myös ainoa) suomalaisten metakieltä monipuolisesti tarkasteleva yhteenveto. Aikaisemmin tehdyissä opinnäytetöissä metakieltä on tarkasteltu jonkin verran (esim. Airisniemi 2015), mutta minun tutkimuksessani metakieli nousee yläkäsitteeksi, jonka kautta murteiden havaitsemistakin tarkastellaan. Tutkimukseni lähtee siis siitä ajatuksesta, että maallikoiden havainnot kielestä realisoituvat metakielenä. Lisäksi pyrin luomaan uudenlaisen

¹ Aiemmin tehdyissä tutkimuksissa informantit ovat olleet vanhempia (esim. Hägg 2014; Airaksinen 2012; Nieminen 2005), joten he ovat saaneet suomen murteisiin liittyvää opetusta peruskoulussa. Valtakunnalliseen peruskoulun opetussuunnitelmaan on kirjattu, että vuosiluokilla 6–9 oppilas tutustuu esimerkiksi suomen kielen tilanteisen, sosiaalisen ja maantieteellisen vaihtelun sekä yleiskielen käytön perusteisiin (POPS 2004: 55). Murteet ovat kielen maantieteellistä vaihtelua. Oulun kaupungin vuosiluokkakokohtaisessa opetussuunnitelmassa (OUKA) kielen vaihteluun liittyvät seikat on kirjattu opetettaviksi 9. luokalla. Vähälän (2005: 16) pro gradu -tutkielmassa osa yhdeksäsluokkalaisista on ehtinyt käsitellä murteita oppitunnilla ennen aineiston keräämistä, mutta suurin osa ei. Lehtolan (2015: 4) yhdeksäsluokkalaiset informantit ovat myös ehtineet opiskella suomen murteita oppitunnilla.

metakielen luokittelutavan, jossa yhdistellään aiempia malleja mutta mennään myös aiempaa syvemmälle. Yhtenä tutkimukseni tavoitteena on siis kehittää metakielen luokittelua. Samalla nostan esille metakielessä esiintyviä muotteja, joita ei fennistisessä tutkimuksessa ole aikaisemmin juuri tuotu esille.

Tärkeimmät tutkimusongelmani ovat, millaisia kielenpiirteitä nuoret havaitsevat Oulun puhekielestä ja millaista metakieltä he käyttävät kielihavainnoista kertomiseen. Käytän tutkimuksessani Oulun seudun murteesta nimitystä Oulun puhekieli, koska sana *murre* saattaa kuulostaa nuorten (ja yleensäkin ei-lingvistien) mielestä vanhanaikaiselta ja hämätä heitä ajattelemaan, etteivät he tiedä, millaista perinteinen Oulun seudun murre on. Kauppisen (2011: 312) tutkimuksen mukaan lukion toisen vuoden opiskelijoista 65 % kokee käyttävänsä puheessaan oman kaupunkiseutunsa nuorten yleispuhekieltä ja 45 % murretta², joten *puhekieli* näyttäytyy nuorille läheisempänä terminä kuin *murre*. Lisäksi *murre* merkitsee ei-lingvisteille usein maaseudulla puhuttavaa kieltä, joten siinäkin mielessä *murre*-termi voi olla ongelmallinen nuoria kaupunkilaisia tutkittaessa (Palander 2010: 28–29). Koska maallikoiden metakieli on erilaista kuin lingvistien, on turvallisempaa käyttää *murre*-sanan sijasta toista termiä (Mielikäinen & Palander 2002: 91). Johdonmukaisuuden säilyttämiseksi pyrin puhumaan myös tutkimuksessani murteen sijaan puhekielestä.

Tarkemmin määriteltynä keskityn hakemaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Havaitsevatko nuoret yleiskielen ja Oulussa puhutun kielen eroja?
- Millaisia Oulun puhekielen erityispiirteitä nuoret havaitsevat?
- Tunnistavatko nuoret murrekäännöstehtävässä tuotettujen kielenpiirteiden lisäksi myös muita Oulun puhekielen erityispiirteitä, kun heille tarjotaan niitä?
- Millaista metakieltä nuoret käyttävät?
- Miten metakielen luokittelua voisi kehittää?
- Millaisia muotteja metakielessä on?
- Millaisia variaatiokäsityksiä nuorilla on?

² Eri kielimuodoista kysyttiin erikseen, minkä vuoksi vastaajat ovat voineet luokitella itsensä monien eri kielimuotojen puhujiksi (Kauppinen 2011: 311).

Hypoteesini on, että 8.-luokkalaisille nuorille voi olla aluksi vaikeaa pohtia yleiskielisten ilmausten ja vastaavien Oulun puhekielen mukaisten ilmausten eroja, koska heille ei ole vielä koulussa opetettu eri murteita. Arvelen, että nuoret kuitenkin tunnistavat Oulun puhekielen muotoja monipuolisemmin, kun heille tarjotaan eri vaihtoehtoja. Oletan myös, että kahdeksaluokkalaisten metakieli saattaa olla yksipuolisempaa kuin hieman vanhempien ihmisten, sillä nuorille ei ole vielä ehtinyt kertyä niin paljon kokemusta erilaisista tavoista puhua.

1.2. Tutkimusalue

Kaarle IX perusti Oulun kaupungin vuonna 1605 Pohjanlahden rannikolle Oulujoen suulle, joka toimi kauppapaikkana (Oulun kaupungin kotisivut). Vuoden 1965 alussa Oulun kaupungin pinta-ala kasvoi huomattavasti, kun Oulujoen kunta liitettiin kokonaisuudessaan Ouluun (Manninen, T. 1995: 24–29). Kaupunki on laajentunut myöhemmin: vuoden 2013 alussa Haukipudas, Oulunsalo, Kiiminki ja Yli-Ii yhdistyivät Ouluun kuntaliitoksen myötä (Oulun kaupungin kotisivut).

Oulun väestönkasvu oli kiivaimmillaan 1950- ja 1960-luvuilla. Ensimmäisen kerran Oulun väkiluku ylitti 100 000 asukkaan rajan vuonna 1990. (Manninen, T. 1995: 30–31.) Vuoden 2014 lopussa Oulussa oli 196 291 asukasta, mikä teki siitä Suomen viidenneksi suurimman kaupungin. Oulun kaupungin väestön ikärakenne on melko nuori, sillä oululaisten keski-ikä on vain 37,4 vuotta. (Oulun kaupungin kotisivut.)

Oulu on aiemmin tunnettu erityisesti tervasta ja lohesta, mutta nykyään se tunnetaan myös teknologisesta osaamisesta ja korkeakouluista (Oulun kaupungin kotisivut). Oulun yliopisto perustettiin vuonna 1958, ja sen kymmenessä eri tiedekunnassa opiskelee nykyään noin 16 000 opiskelijaa ja työskentelee noin 3 000 työntekijää (Oulun yliopiston kotisivut). Lisäksi vuonna 1996 perustetussa Oulun ammattikorkeakoulussa opiskelee noin 8 500 opiskelijaa (Oulun ammattikorkeakoulun kotisivut), joten Oulua voi perustellusti luonnehtia opiskelijakaupungiksi.

1.3. Oulun seudun puhekielen historia ja nykytilanne

Historiallisesti Oulun seudun murre (lyhyemmin Oulun murre) on länsisuomalainen sekamurre, johon savolaisuus on 1500-luvulta alkaen vaikuttanut voimakkaasti (Pääkkönen 1994: 288). Oulun seudun murteen puhuma-alueeksi voidaan määrittellä Ii, Hai-luoto, Haukipudas, Oulunsalo, Oulu, Kempele, Lumijoki, Liminka, Tyrnävä, Temmes, Siikajoki, Revonlahti, Paavola, Rantsila, Kuivaniemi, Yli-Ii, Ylikiiminki, Muhos ja Utajärvi. Tosin Kuivaniemen, Yli-Iin, Ylikiimingin, Muhoksen ja Utajärven murteita voidaan pitää myös siirtymämurteina, joissa näkyy naapurimurteiden vaikutus. Oulun seudun murre ei muodostakaan homogeenistä murrealuetta, vaan murrepiirteet muuttuvat etelässä ja idässä vähitellen savolaisemmiksi ja pohjoisessa kemiläisemmiksi. (Pääkkönen 1971: 17–18.) Kettunen (1930: 78) toteaa, että Pohjois-Pohjanmaan (eli Oulun seudun) ja Keski-Pohjanmaan murteiden välille vedetty murreraja ei ole mitenkään selvä, mutta erottavana tekijänä on käytetty *ts*-yhtymän vastinetta, joka Oulun seudun murteissa on *tt* (*mettä*) ja Keski-Pohjanmaan murteissa *ht* (*mehtä*). Samaa erottavaa tekijää on käyttänyt myös Pääkkönen (1971: 19).

Oulun murteen tuntomerkeiksi voidaan määrittellä seuraavat kielenpiirteet:

- yksinäis-*s*:llinen inessiivin päätte *-sA* (*talosa*)
- *ts*-yhtymän vahva-asteinen vastine *tt*, joka heikossa asteessa voi olla joko *tt* tai *t* (*mettä* : *mettän* ~ *metän*)
- *-kin*-liitepartikkelin variantti *-ki* (*taloki*)
- *u-e* -kombinaatiossa sekä palataali- että dentaalispirantin jatkajana on *j* (*susi* : *sujen*, *lukea* : *lujen*)
- **-k*:n jatkajana rajageminaatio, joka edustuu vokaalialkuisen sanan edessä geminaattalaryngaaliklusiilina (*antaa* ' *aikaa*)
- abessiivin päätte *-ttA*
- jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on kadonnut (Pääkkönen 1971: 17).

Oulun murteeseen kuuluvat myös muun muassa svaavokaali (*kylymä*), yleisgeminaatio (*assuu*) sekä jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variantit *eA* > *iA* ja *OA* > *UA* (*kipiä*, *maitua*), joissa voi tavunrajalla esiintyä siirtymä-äänteenä *j* tai *v* (Pääkkönen 1994: 289, 298). Lisäksi Mantila (2010: 40) nimeää yksikön toisen persoonan pronominivariantin *nä* ~ *nää* yhdeksi Oulun seudun murteen tunnistettavimmista piirteistä.

Oululaisnuorten nykypuhekieltä on 2000-luvulla tutkittu parissa opinnäytetyössä. Ella Kansanniva (2012: 1) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan oululaisten kahdeksaluokkalaisten puhekielen variaatiota. Kielenpiirteistä tarkastelun kohteena ovat yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien, svaavokaalin sekä jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymien variaatio. Hän havaitsi, että yksikön toisen persoonan persoonapronominina yleisin on *nää*-variantti, joka on varsinkin poikien suosiossa. Tytöt taas suosivat *sää*-varianttia. Svaavokaali esiintyy noin puolessa mahdollisista tapauksista, joten sen voidaan sanoa kuuluvan melko olennaisesti oululaisnuorten puhekieleen. *eA*-vokaaliyhtymän varianteista käytetään eniten *ee*-varianttia ja toiseksi eniten *ia*-varianttia. *OA*-yhtymä edustuu useimmin yleiskielen mukaisesti, ja toiseksi eniten käytössä on *OO*-variantti. (Kansanniva 2012: 74–75.) Vaikuttaa siis siltä, että nuorten puhekielessä esiintyy perinteisiä murteellisuuksia, vaikka esimerkiksi *eA*-vokaaliyhtymän *ee*-variantti onkin nuorten puheessa yleisempi kuin perinteisesti murteeseen kuuluva *ia*-variantti. On siis oletettavissa, että informanttini tunnistavat perinteisiä murrepiirteitä yleistymässä olevien kielenpiirteiden lisäksi.

Sirkku Löppönen (2015) on tutkinut oulunsalolaislukiolaisten puhekielen variaatiota³. Hän tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien, Oulun seudun murteen analogisten imperfektimuotojen (*tekkiin*, *näkkiin*) ja inessiivin päätteen variaatiota. Persoonapronominien osalta Löppösen (2015: 74) tutkimustulokset noudattavat aiemmin esittelemiäni Kansannivan (2012: 74) havaintoja. Tutkimuksessa havaittiin myös, että Oulun seudulle tyypilliset analogiset imperfektimuodot edustuvat nuorten puheessa hieman yli kolmanneksessa tapauksista (Löppönen 2015: 74–75). Myös Mantila on sitä mieltä, että imperfektimuodot kuuluvat edelleen olennaisesti Oulun seudun puhekieleen, vaikka variaatiota onkin paljon (Mantila 1997: 21; Mantila & Pääkkönen 2010: 172). Lisäksi Löppönen (2015: 75) havaitsi, että inessiivin *sA*-variantin edustus oulunsalolaisten puheessa on 41,3 %. Pojat tosin suosivat varianttia huomattavasti enemmän kuin tytöt (Löppönen 2015: 75). Myös tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että murteellisuudet elävät edelleen oululaisten puheessa, vaikka variaatiota esiintyykin sukupuolten ja eri idiolektien välillä.

³ Oulunsalon kunta yhdistyi Ouluun vuonna 2013 (Oulun kaupungin kotisivut).

Aiemmin mainittujen perinteisten murrepiirteiden, nykypuhekielen variaatiosta saadun tutkimustiedon ja aiemmin tehtyjen opinnäytteiden mukaisesti käsitän tutkimuksessani Oulun puhekielen erityispiirteiksi seuraavat kielenpiirteet: svaavokaali, yleisgeminaatio, yksikön toisen persoonan persoonapronomini *nää* ~ *sää*, *ts*-yhtymän vastine *tt* : *tt* ~ *t*, yksinäis-*s*:llinen inessiivi, vokaalilyhtymät *eA* > *iA* ~ *ee* ja *OA* > *UA* ~ *OO*, *t*:n heikon asteen vastine *v* (*katu* : *kavulla*) sekä Oulun seudun murteen analogiset imperfektimuodot (*tekkiin*, *olliin*). Samoja piirteitä on tarkasteltu Oulun seudun puhekielen erityispiirteinä myös esimerkiksi Airisniemen (2015), Häggin (2014), Airaksisen (2012) ja Vähälän (2005) pro gradu -tutkielmissa. Kerron tarkastelemistani kielenpiirteistä tarkemmin luvussa 4.

2. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Luvun tarkoituksena on esitellä tutkimusaineistoani ja tutkimuksen tekemisessä käytettäviä menetelmiä. Kuvaan aineistonkeruuprosessin etenemisen mahdollisimman yksityiskohtaisesti tutkimuksen läpinäkyvyyden takaamiseksi. Lisäksi esittelen yleisemminkin käyttämiäni aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä.

2.1. Tutkimusaineisto ja informantit

Tutkimusaineistoni on kerätty syksyllä 2013, ja se koostuu murrekäännöstehtävistä ja haastatteluista. Informanteina on kymmenen Kaakkurin koulun oppilasta, jotka aineistonkeruuhetkellä olivat kahdeksannella luokalla. Nuoret valikoitiin informanteiksi taustojensa perusteella. Kriteerinä oli, että he ovat asuneet koko elämänsä Oulussa ja että ainakin toinen heidän vanhemmistaan on kotoisin Oulun seudun murteen puhuma-alueelta. Tällä rajauksella pyrin siihen, että Oulun puhekieli olisi nuorille mahdollisimman tuttua ja että he mahdollisesti käyttäisivät sitä itsekkin arkipuheessaan. Kuudentoista taustakriteerit täyttävän oppilaan joukosta informanteiksi valikoituivat lopulta soveliaimmat kuusi tyttöä ja neljä poikaa: Julia, Senni, Noora, Milla, Jemina, Lotta, Eemil, Veeti, Rasmus ja Tomi. Ainoa taustoiltaan hieman muusta joukosta eroava on Jemina, jonka vanhemmat ovat syntyneet Pudasjärvellä ja muuttaneet Ouluun opiskelujen perässä. Kaikkien muiden vanhemmista vähintään toinen on syntynyt ja kasvanut Oulussa. Informanteista käyttämäni etunimet olen keksinyt itse, jotta informanttien henkilöllisyys pysyy salassa. Lisäksi pyysin nuorten vanhemmilta luvat tutkimukseen osallistumiseen.

Jokainen informantti osallistui tutkimukseen itsenäisesti. Pienen jutustelun ja ohjeistuksen jälkeen he saivat kaikessa rauhassa tehdä murrekäännöstehtävän (ks. liite 1), jossa pyysin heitä kääntämään yksitoista yleiskielistä virkettä Oulun puhekielelle. Virkkeet ovat melko lyhyitä, ja olen suunnitellut ne sellaisiksi, että ne sisältävät useita muoto-ryhmiä, joissa esiintyy Oulun puhekielelle tyypillisiä kielenpiirteitä. Korostin myös, ettei oikeita vastauksia ole, koska puhekielessä on monenlaista variaatiota. Annoin informanteille myös mahdollisuuden lähestyä murrekäännöstehtävää omakohtaisesti: nuori sai myös miettiä, miten hän itse sanoisi saman asian arkikeskustelussa, koska informanttien valikointikriteerin ansiosta voidaan olettaa, että heidän arkipuheessaan esiintyy

ainakin jonkin verran Oulun puhekielen piirteitä. Pyysin kuitenkin nuoria kirjoittamaan tehtävään mahdollisimman oululaisen version, vaikka se ei heille välttämättä olisikaan kaikista luontevin tapa ilmaista asia.

Murrekäännöstehtävän tekemisen jälkeen haastattelin informanttejani. Haastatteluissa käytiin läpi murrekäännöstehtävän (ks. liite 1) vastauksia ja keskusteltiin vaihtoehtoisista sananmuodoista. Kysyin informanteilta myös yleisesti Ouluun, identiteettiin ja kielen liittyviä kysymyksiä (ks. liite 2). Tekemäni haastattelut olivat puolistrukturoituja. Puolistrukturoidun haastattelun lisäksi voidaan puhua myös teemahaastattelusta (Hirsjärvi & Hurme 2000: 47). Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa kaikkien haastateltavien kanssa käydään läpi samat teemat, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys saattavat vaihdella (Tiittula & Ruusuvuori 2005: 11). Minulla oli siis haastattelurunko (ks. liite 2), mutten noudattanut sitä täysin orjallisesti. Teemahaastattelussa joustavuus on sallittua, kunhan samat aihepiirit käydään läpi kaikkien haastateltavien kanssa (Hirsjärvi & Hurme 2000: 47). Jokainen haastattelutilanne muotoutuikin haastateltavan mukaan. Tarvittaessa esitin lisäkysymyksiä, jos nuoresta tuntui, ettei hän osannut vastata kysymykseeni. Myös harvasanaisiin vastauksiin pyysin tarkennuksia. Käytin koko haastattelun ajan itselleni luontaista puhekieltä, joka sisältää Oulun puhekielelle tyypillisiä kieltenpiirteitä. Lisäksi äänitin haastattelutilanteet myöhempää analysoimista varten. Äänitteet on tallennettu Oulun nauhoitearkistoon (ONA).

2.2. Aineistonkeruumenetelmät

Olen käyttänyt aineiston hankkimiseen kahta eri menetelmää: murrekäännöstehtävää ja puolistrukturoitua haastattelua eli teemahaastattelua. Eri aineistonkeruumenetelmiä yhdisteltäessä voidaan puhua metodisesta triangulaatiosta. Tällöin eri aineistoista saatuja tuloksia käytetään rinnakkain ja ne yhdistetään lopussa. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2013: 75–76.) Oulun puhekielen erityispiirteiden havaitsemista tutkiessani käsittelen murrekäännöstehtävien ja niiden pohjalta tehtyjen haastattelujen tuloksia rinnakkain ja vertailen niiden avulla saatuja tuloksia (ks. luku 4). Eri menetelmien avulla kerätyt aineistot siis täydentävät toisiaan, ja niiden avulla saadaan tutkittavasta ilmiöstä laajempi käsitys kuin vain yhtä menetelmää käyttämällä.

Lisäksi triangulaation avulla pyritään siihen, että tutkimustulokset olisivat mahdollisimman luotettavia. Kun yhdistellään erilaisia aineistoja, metodeja ja teorioita, tarkastellaan tutkimusaihetta eri näkökulmista, mikä puolestaan lisää tutkimuksen luotettavuutta ja tulosten monipuolisuutta. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2013: 75; Hirsjärvi & Hurme 2000: 39.) Omassa tutkimuksessani pyrin lisäämään tulosten luotettavuutta ja monipuolisuutta juuri eri aineistojen vertailun kautta.

2.2.1. Murrekäännöstehtävä

Murrekäännöstehtävissä tulee ilmi pelkkää spontaania kuvailua laajemmin, mitä kielenpiirteitä maallikot havaitsevat murteestaan. Yleiskieltä käännettäessä murteelle saadaan tietoa myös sellaisten murrepiirteiden tiedostamisesta, jotka spontaanissa kuvailussa eivät välttämättä tulisi ensimmäisenä mieleen tai joita voi olla vaikea kielentää. Käännöstehtävien avulla ei kuitenkaan saada selville, mitä piirteitä pidetään muita merkityksellisempinä murteen tunnusmerkkeinä. (Nupponen 2011: 249.) Esimerkiksi Johanna Alpia (2005: 91–124) on käyttänyt murrekäännöstehtävää joensuulaisten nuorten murrehavaintoja käsittelevässä tutkimuksessaan ja Harri Mantila (2013: 415) yliopisto-opiskelijoiden Oulun seudun *tekkiin*-tyyppisten muotojen havaitsemista käsittelevässä tutkimuksessaan. Myös Johanna Häggin (2014) pro gradu -tutkielmassa oululaiset yliopisto-opiskelijat ovat monivalintatehtävien lisäksi kääntäneet lauseita Oulun puhekielille.

Murrekäännöstehtävää ei ole aikaisemmin teetetty yhtä nuorilla informanteilla kuin omassa tutkimuksessani. Lopussa aion eri aineistojen avulla saatujen tulosten perusteella arvioida, miten murrekäännöstehtävä soveltuu kansandialektologisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi.

2.2.2. Haastattelu

Haastattelu on menetelmänä joustava, joten se sopii monenlaisten tutkimusten aineistonkeruuseen. Haastattelun valitsemista aineistonkeruumenetelmäksi kyselylomakkeen

sijaan puoltavat esimerkiksi seuraavat seikat: haastattelussa on suuremmat mahdollisuudet motivoida tutkittavia henkilöitä kuin kyselylomaketutkimuksessa; kyselylomaketutkimuksessa tutkittava saattaa selata lomaketta eteenpäin, jolloin myöhemmiksi tarkoitettut osat saattavat vaikuttaa aikaisempien osien vastauksiin; haastattelun avulla saadaan kuvaavia esimerkkejä. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 34, 36.) Kyselylomakkeen avulla saadaan suhteellisen helposti kerättyä suuriakin aineistoja, mutta toisaalta arvioin, että metakieltä saadaan kerättyä puhutusta aineistosta monipuolisemmin ja laajemmin kuin kirjoitetusta aineistosta, koska haastatteluissa kieltä tuotetaan monisanaisemmin kuin kirjallisissa kyselylomakkeissa.

Nuoria haastateltaessa pitää huomioida eri asioita kuin aikuisia haastateltaessa. Etenkin siinä tilanteessa, että nuorta haastatellaan kouluaikana, saattaa haastatteluun osallistuminen olla vain keino päästä pois oppitunnilta. Tämä voi näkyä lyhyinä ja ympäröiväinä vastauksina. Tällöin avainasemaan nousee, että nuori kokee tutkijan olevan oikeasti kiinnostunut hänen ajatuksistaan. (Hirsjärvi & Hurme 2000: 132.) Pysin luomaan tutkimustilanteista mahdollisimman rentoja ja rauhallisia, jotta nuoret eivät jännittäisi niin paljon. Nuorten motivoiminen ja kannustavien kommenttien antaminen tulikin tarpeeseen, sillä välillä informanttieni vastaukset olivat varsin lyhytsanaisia. Persoonallisuuserotkin vaikuttivat siihen, millaisiksi haastattelut muodostuivat: ujoimmille informanteille jouduin esittämään hieman useammin tarkentavia kysymyksiä ja antamaan jonkin verran enemmän kannustavaa palautetta kuin puheliaimmille ja rohkeimmille informanteille.

2.2.3. Litterointiperiaatteet

Noudatan haastatteluaineiston litteroinnissa suurimmaksi osaksi Mantilan ja Pääkkösen (2010: 30–34) esittelemiä merkitsemistapoja. Teen kuitenkin joitakin karkeistuksia, koska tutkimusaiheeni kannalta ei ole olennaista tarkastella informanttien kieltä esimerkiksi heidän käyttämiensä murrepiirteiden tasolla. Olen muun muassa systemaattisesti merkinnyt sekä vokaalit että konsonantit joko lyhyiksi tai pitkiksi, enkä ole tarkastellut äänteiden kestoa sen tarkemmin. Seuraavassa listauksessa esitän muita litterointiperiaatteitani kootusti:

- η-äänteen merkitsen sen foneettisella merkillä
- yksittäistapauksissa, kuten yhdyssanan osien rajalla, olen merkinnyt tavunrajan alakaarella selkeyden vuoksi
- rajageminaatiot ja assimilaatiot on merkitty
- lyhyen tauon merkitsen pilkulla ja pitkän tauon pisteellä
- selitykset ja tarkennukset merkitsen hakasulkeisiin
- epävarmasti kuullut kohdat merkitsen sulkeisiin
- erisnimet merkitsen isolla alkukirjaimella.

2.3. Aineiston analysointimenetelmät

Aineiston analysoimisessa käytän aineistonkeruun tavoin eri menetelmiä: pääasiassa tarkastelu on kvalitatiivista ja sisällönanalyttista, mutta käytän apunani myös kvantitatiivisia kuvausmenetelmiä. Kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten metodien yhdistämiseen on monia eri keinoja (Hirsjärvi & Hurme 2000: 28–32). Omassa tutkimuksessani ne esiintyvät pääasiassa rinnakkain.

2.3.1. Oulun seudun puhekielen erityispiirteiden havaitsemisen analyysi

Käytän kvantitatiivista kuvaustapaa tarkastellessani, millaisia Oulun puhekielen piirteitä informanttini havaitsevat. Lähestyn sekä murrekäännöstehtäviä että haastatteluaineistoa tarkastelemalla Oulun seudun puhekielen erityispiirteitä yksitellen. Lasken, kuinka monta kertaa kukin kielenpiirre esiintyy murrekäännöstehtävän yleiskielisissä virkkeissä. Koska informantteja on kymmenen, kerron saadun luvun kymmenellä. Näin saan selville, kuinka monta kertaa kyseisen kielenpiirteen on mahdollista edustua informanttien vastauksissa. Sen jälkeen tarkastelen, millaisia variantteja ja kuinka paljon kutakin varianttia esiintyy informanttien vastauksissa. Lasken kunkin variantin edustuksen kulloinkin kyseessä olevan kielenpiirteen kaikista mahdollisista esiintymiskonteksteista. Näin saan tulokseksi prosenttilukuja, joiden avulla voin tehdä päätelmiä siitä, mitkä variantit havaitaan Oulun seudun puhekieleen kuuluviksi parhaiten ja mitkä huonoiten.

Samantapaisen analyysin teen haastatteluaineistolle. Poimin haastatteluista kaikki kielenpiirteet, jotka informantit mieltävät oululaisiksi. Sen jälkeen lasken, millaisen edustuksen tarkastelemani kielenpiirteet saavat haastatteluaineiston perusteella. Lopuksi vertailen murrekäännöstehtävien ja haastattelujen kautta saatuja prosenttilukuja toisiinsa. Todennäköisesti haastatteluaineistossa informanttien vastauksista nousee esille enemmän Oulun puhekielen piirteitä, koska tarjoan heille vaihtoehtoisia ilmaisutapoja. Nuoret informanttini eivät välttämättä ole osanneet tuottaa murrekäännöstehtävään Oulun puhekielestä havaitsemiaan muotoja yhtä monipuolisesti ja laajasti kuin mitä he tunnustavat kuullessaan eri vaihtoehtoja minulta.

2.3.2. Sisällönanalyysi

Metakieltä tutkiessani käytän analyysimenetelmänä sisällönanalyysia. Tuomi ja Sarajärvi (2009: 106) määrittelevät sisällönanalyysin pyrkimyksenä kuvata tutkittavien dokumenttien sisältöä sanallisesti. Dokumentteja voivat olla sekä puhutut että kirjoitetut tuotokset (Tuomi & Sarajärvi 2009: 103). Sisällönanalyysia voidaan käyttää kahdenlaisissa tutkimuksissa: sellaisissa, joissa kuvaillaan jonkin dokumenttijoukon sisältöä, ja sellaisissa, joissa dokumenttien sisällön perusteella pyritään tekemään päätelmiä niiden tuottajista. Dokumenttien avulla voidaan saada siis sekä eksplisiittistä, välitöntä tietoa niistä itsestään että implisiittistä, pääteltävissä olevaa tietoa niiden tuottajista tai muista ilmiöistä. (Pietilä 1976: 4, 22.)

Sisällönanalyysi eroaa diskurssianalyysistä siinä, että ensimmäisessä tutkitaan dokumentin merkityksiä ja jälkimmäisessä sitä, miten merkityksiä tuotetaan (Tuomi & Sarajärvi 2009: 104). Sisällönanalyysissa on olennaista etsiä samanlaisuuksia ja erilaisuuksia aineiston sisältä. Sen jälkeen havainnoista pyritään muodostamaan toisensa poissulkevia luokkia. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 23.) Tuomi ja Sarajärvi (2009: 92–93) kuvaavat sisällönanalyysia monivaiheisena prosessina: Kun tutkittava asia on selvillä, etsitään aineistosta kaikki siihen liittyvä aines. Tämän jälkeen aineistoa luokitellaan, tyyppitellään ja teemoitellaan.

Sisällönanalyysi voi olla aineistolähtöistä, teorialähtöistä tai teoriaohjaavaa. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimusaineistosta nousevista asioista pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä puolestaan tutkittavaa ilmiötä kuvaillaan suhteessa johonkin aiempaan malliin tai teoriaan. Näiden välimaastoon sijoittuu teoriaohjaava sisällönanalyysi, jossa sekä aiemmat mallit että aineistolähtöisyys vaihtelevat analyysiprosessissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 95–97, 108.) Omassa tutkimuksessani sisällönanalyysi on pääasiassa aineistolähtöistä mutta välillä myös teoriaohjaavaa: toisaalta pyrin tarkastelemaan niitä yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia, joita aineistostani on suoraan havaittavissa, ja toisaalta tukeudun myös siihen, miten metakieltä on aiemmin luokiteltu fennistisessä ja kansainvälisessä tutkimuksessa.

Aineistoni sisällön analysoiminen alkoi siitä, että luin litteroidut, metakieltä sisältävät lausumat useaan kertaan läpi. Sen jälkeen aloin etsiä aineistosta keskenään samankaltaisia ilmauksia, ja lopulta pääkategoriat alkoivat muotoutua. On huomattava, että jotkin aineistoesimerkit voivat sijoittua useampaan kategoriaan eri osiensa perusteella. Lausumat eli puhejaksot eivät ole välttämättä jäsentyneitä kokonaisuuksia, joten ne voivat sisältää monenlaista kielenainesta. Aineistoni sisältääkin varsin monentasoista materiaalia, joten ryhmittely ei ole ollut aina aivan yksinkertaista. Esimerkiksi lausumassa *varmaan ne pitkät koot ja ässät siellä välisä* on kahdentasoista ainesta: *pitkät koot ja ässät* on yksittäinen, konkreettinen kielenainesesimerkki, joka kuvaa äänteiden kvantiteettia, mutta laajemmin katsottuna ilmaus *pitkät koot ja ässät siellä välisä* on ilmiön – tässä tapauksessa yleisgeminaation – luonnetta kuvaava.

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa esittelen tutkimukseeni liittyvää teoriaa ja määrittelen tärkeimpiä käsitteitä. Kansanlingvistiikka ja erityisesti kansandialektologia muodostavat tutkimukseni teoreettiset raamit. Metakieli ja sen erilaiset luokittelutavat liittyvät kiinteästi lukuun 5, jossa esittelen oman metakielen luokittelutapani. Lisäksi esittelen Oulun seudun murteen parissa tehtyjä kansandialektologisia tutkimuksia.

3.1. Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia

Tutkielmani kuuluu kansandialektologiseen tutkimustraditioon. Kansandialektologia on kansanlingvistiikan eli kansan kielellisiä käsityksiä tarkastelevan tutkimussuuntauksen alalaji, jossa ollaan kiinnostuneita kansan murteita koskevista havainnoista (Preston 1999a: xxiii–xxv; Palander 2001: 147). Kansanlingvistiikka (*folk linguistics*) on syntynyt dialektologian ja sosiolingvistiikan välimaastoon (Preston 1989: 1–2). Siinä tutkitaan kansan eli ei-kielitieteilijöiden käsityksiä kielestä. Toisin sanoen kansanlingvistiikassa ollaan kiinnostuneita kansan kieltä koskevista näkemyksistä, arvostuksista ja olettamuksista, jotka liittyvät kielellisen variaation ilmenemiseen ja syihin, eri kieliin sekä kielten oppimiseen. (Palander 2010: 12; Niedzielski & Preston 2003.) Kansalla tarkoitetaan ihmisiä, joilla ei ole kielitieteellistä koulutusta. Suomenkielisessä tutkimuksessa on käytetty esimerkiksi termejä *kansa*, *maallikko*, *ei-kielitieteilijä*, *ei-lingvisti* ja *kansanlingvisti*. (Ks. esim. Mielikäinen & Palander 2002: 90; Palander 2010: 13.) Omassa tutkimuksessani käytän *maallikko*-termiä.

Kansanlingvistinen tutkimus on syntynyt, kun kansan murrekäsityksistä tutkimuskenttää on laajennettu koskemaan esimerkiksi kielitietoisuutta ja -asenteita (Palander 2010: 12). Kansanlingvistiikan alalaji kansandialektologia on siis ollut olemassa ennen laajempaa kansanlingvististä tutkimussuuntausta. Tietävästi ensimmäistä kertaa kansan käsityksiä murteiden eroista on tutkittu jo 1880-luvulla Hollannissa (Vaattovaara 2009: 27). Kansandialektologisen tutkimuksen juuret sijoitetaan kuitenkin useimmiten 1940-luvun Hollantiin. Myös Japanissa traditio alkoi kehittyä 1950-luvulla. Kansanlingvistiikan ja kansandialektologian suurin vaikuttaja ja tutkimussuuntauksen vakiinnuttaja on kuitenkin yhdysvaltalainen Dennis R. Preston, joka 1980-luvulla käytti ensimmäistä kertaa

termiä *perceptual dialectology* eli 'havaintodialektologia'. Käsite voidaan suomentaa myös kansandialektologiaksi. (Palander 2001: 147–148; laajemmin kansandialektologian hollantilaisesta ja japanilaisesta traditiosta Preston 1999a.)

Preston on monipuolistanut kansandialektologian tutkimusmenetelmiä kehittämällä muun muassa murteentunnistustestin ja mielikuvakartat, joita voidaan käyttää apuna kansan murrehavaintojen tutkimuksessa (Palander 2001: 148). Diskurssianalyysejä voidaan hyödyntää erityisesti metakielen syvätason tarkasteluun. Tällöin saadaan pelkkää sisältöä laajemmin tietoa myös diskurssin rakenteesta. (Niedzielski & Preston 2003: 314.) Suomessa kansandialektologisesti suuntautunutta tutkimusta on tehty jo pitkään fennistiikan piirissä (ks. Nupponen 2011: 3–5). Prestonin ajatukset rantautuivat Suomeen kuitenkin erityisesti Marjatta Palanderin (2001: 147–151) kautta, kun hän esitteli Virittäjän artikkelissaan Prestonin keskeisiä teoksia. Suomalainen kansanlingvistiikka ja kansandialektologia ovat painottuneet pääasiassa itämurteisiin, mutta jonkin verran tutkimusta on myös pääkaupunkiseutulaisten murrekäsityksistä. Länsimurteiden parissa kansanlingvististä tutkimusta on tehty pääasiassa opinnäytetöissä. (Vaattovaara 2009: 27–28.)

Kansanlingvistiikan tutkimustulokset kertovat, millaisia eroja lingvistien ja maallikoiden välillä on siinä, mitä kielestä ajatellaan. Preston (1998: 90–91) on määritellyt, millä tavoin kielitieteilijät ja yhdysvaltalaiset englanninpuhujat näkevät kielen ilmiönä: Maallikoille kieli näyttäytyy hänen mukaansa ideaalina, josta voidaan erottaa hyvä ja ”tavallinen” kieli sekä siitä poikkeavat virheet ja murteellisuudet. Lingvisteille sen sijaan kieli on abstraktio, joka koostuu eri varieteeteista. (Preston 1998: 90–91.) Maallikoiden kielikäsitykset ovat siis yleensä varsin normatiivisia.

Preston (1996: 40–41) on eritellyt, millaisia ulottuvuuksia maallikoiden kielitietoisuudella on. Maallikoiden kielitietoisuutta voidaan tarkastella saatavuuden (*availability*), tarkkuuden (*accuracy*), yksityiskohtaisuuden (*detail*) ja hallinnan (*control*) näkökulmista, joista kukin muodostaa jatkumon. Saatavuudella tarkoitetaan sitä, mitä kielenilmiöitä maallikot havaitsevat eli mihin ilmiöihin heillä on kyky päästä käsiksi. Tarkkuudella puolestaan tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin maallikoiden metakieli vastaa kielitieteellistä tutkimustietoa. Yksityiskohtaisuudella tarkoitetaan sitä, miten monipuolisesti maallikot kielentävät kielihavaintojaan eli kuinka syväälle he pääsevät kielenpiirteiden analysoimi-

sessä. Viimeiseksi hallinnalla tarkoitetaan maallikoiden kykyä jäljitellä tai tuottaa jotain varieteettia tai sen ilmiötä. (Preston 1996: 40–41.)

Oulun puhekielestä havaittuja kielenpiirteitä tarkastellessani (ks. luku 4) liikun saataavuuden tasolla. Sivuan tarkkuuden aspektia metakieltä luokitellessani (ks. luku 5.4.), mutta kielihavaintojen tarkkuus ei ole tutkimuksessani pääroolissa. Kehittelemässäni metakielen luokittelutavassa (ks. luku 5.1.) liikutaan intuitiiviselta tasolta analysoimisen tasolle. Tällöin tullaan samalla tarkastelleeksi metakielen yksityiskohtaisuutta: kerrotaanko havainnoista intuitiivisten tuntemusten tai yksittäisten esimerkkien kautta vai kielenilmiötä jäsenellen tai analysoiden. Lisäksi metakieltä luokitellessani yhden kategorian muodostavat maallikoiden antamat konkreettiset esimerkit havaitsemistaan kielenilmiöistä (ks. luku 5.3.), jolloin liikutaan hallinnan tasolla. Myös murrekäännöstehtävät kertovat osaltaan, miten hyvin informanttini pystyvät jäljittelemään oman koti-seutunsa puhekieltä kirjoitetussa muodossa. Tässä tutkimuksessa painopiste on kuitenkin saatavuudessa ja yksityiskohtaisuudessa.

3.2. Metakieli

Kieli on kommunikaatiosysteemi, jonka avulla voidaan kuvata myös kieltä itseään (Jaworski, Coupland & Galasiński 1998: 3). *Metakieli*-termin käyttämissä kontekstissä ja määrittelyssä ovat kirjallisuudessa varsin monenlaisia (ks. Berry 2005: 3, 5), mutta useimmiten metakieli määritellään **kieleksi kielestä** (*language about language*) (esim. Niedzielski & Preston 2003: 302; Berry 2005: 17; Preston 1998: 75; KS 2014 s.v. *metakieli*). Kaikilla kielenkäyttäjillä on mahdollisuus kommentoida joko suullisesti tai kirjallisesti mitä tahansa kielen aspektia. Myös itse tuotettua kieltä on mahdollista kommentoida. (Jaworski, Coupland & Galasiński 1998: 3.) Metakieltä käyttävät sekä lingvistit että maallikot (Preston 1998: 75)⁴. Aina kielitieteilijöiden ja maallikoiden käyttämä metakieli ei kuitenkaan ole samanlaista (esim. Vaattovaara 2009: 32).

⁴ Yleensä metakielen tutkimus keskittyy maallikoiden metakielen tutkimukseen, kuten oma tutkimukseni. Anne Mäntynen (2003: 21) on kuitenkin tutkinut, millaista metakieltä fennitit käyttävät kieltä käsittelevissä yleistajuisissa artikkeleissa. Mäntynen (2003: 46–48) nimeää tutkimuksessaan kyseisen tekstilajin *kielijutuksi*.

Kielitieteessä käytetään perinteisten kielioppiteosten, kuten Ison suomen kieliopin (ISK), lisäksi muunkinlaisia kieliopin kuvaustapoja. Voidaan puhua esimerkiksi funktionaalisesta kieliopista, keskustelun kieliopista ja kognitiivisesta kieliopista, jotka kaikki tarkastelevat kieltä ja sen rakennetta hieman eri näkökulmista. (ks. Alho & Kauppinen 2009: 19–21.) Mielestäni voitaisiinkin puhua myös maallikoiden metakielen kieliopista, joka kertoo, millä tavoin maallikoiden kielestä käyttämä kieli rakentuu. Kieliopit tarjoavat välineitä keskustella kielestä (Alho & Kauppinen 2009: 20), joten sen perusteella on syytä tarkastella, millaisia välineitä maallikoiden metakieli tarjoaa kielestä puhumiseen. Maallikoiden metakieli ei ole ehkä täysin yhtenäinen kielimuoto, mutta tutkimusten mukaan maallikoiden metakielessä on myös paljon yhtäläisyyksiä (ks. esim. Mielikäinen & Palander 2014a). Omassa tutkimuksessani tarkastelen maallikoiden metakielen rakentumista analysoimalla metakielessä toistuvasti esiintyviä muotteja eli konstruktioita (ks. erityisesti luku 5.2.).

Alaluvuissa esittelen erilaisia metakielen luokittelutapoja, joiden pohjalta olen lähtenyt muodostamaan omaa luokittelumalliani. Oman jaotteluni taustalla vaikuttavat erityisesti Mielikäisen ja Palanderin (2014a) luokitteluperiaatteet. Sovellan valmiita malleja kuitenkin omaan aineistooni sopivaksi ja pohdiskelen eri luokittelumallien ansioita ja rajoituksia, sillä yhtenä tutkimukseni tavoitteena on kehittää metakielen jaottelua.

3.2.1. Prestonin metakielen luokittelutavat

Metakieli voidaan jakaa kahteen eri tyyppiin, joista käytetään käsitteitä *metakieli 1* ja *metakieli 2*. Metakieli 1 koskee vain kieltä ja sen ilmiöitä, kuten erilaisia puhetapoja, kielenpiirteitä ja kielimuotoja. Metakieli 2 sen sijaan kertoo niistä kulttuurisista käsityksistä ja asenteista, jotka ovat havaittavissa olevan kielenkäytön (metakieli 1) takana. (Niedzielski & Preston 2003: 302, 307–308.) Maallikot eivät yleensä erottelekaan toisistaan kieltä ja sen puhujia, vaan kieltä kuvailtaessa tullaan usein kuvailleeksi myös kielen puhujien ominaisuuksia (Vaattovaara 2009: 31). Mielikäinen ja Palander (2002: 103–104) ovat koonneet listauksen adjektiiveista, joilla itäsuomalaiset informantit ovat eri tutkimuksissa kuvailleet eri kielimuotoja: esimerkiksi savolaisten käyttämää kieltä kuvaillaan *lupsakaksi* ja *kieroksi*, karjalaisten kieltä *iloiseksi* ja *hyväntuuliseksi* ja eteläpohjalaisten kieltä *rehdiksi* ja *miehekkääksi*. Kieli ei voi olla ominaisuuksiltaan objek-

tiivisesti esimerkiksi *iloista* tai *kieroa*, vaan kyseiset adjektiivit liitetään kieleen sen puhujien välityksellä.

Metakieli 1 voidaan nähdä metakielen pintatasona ja metakieli 2 syvätasona. Maallikoiden metakieli kohdistuu niihin kielenilmiöihin, joista he ovat tietoisia. Toisin sanoen sellaista kielenilmiötä, jota ei ole havaittu, ei pystytä kommentoimaan. Kuitenkin maallikoiden metakieleen vaikuttavat myös kulttuuriset uskomukset, jotka määrittävät sitä, miten kielestä ja sen puhujista puhutaan. Metakieli 2 on siis metakielen alue, josta puhuja itse ei välttämättä ole tietoinen. (Niedzielski & Preston 2003: 302–308.)

Aikaisemmin Preston (1998) on tosin jaotellut metakielen kolmeen ryhmään. Metakieli 1:n määrittely on samanlainen kuin uudemmassakin jaottelussa (kieltä kielestä). Metakielen 2 hän on määritellyt aikaisemmin toisen puhujan kieleen viittaamiseksi eli referoimiseksi. Esimerkiksi virkkeessä *Pekka sanoi olevansa nälkäinen* kieleen viitataan, mutta varsinaisesti kielen kuvailu ei ole pääosassa. Metakieli 2 siis viittaa kieleen referoimalla jonkun sanomaa, mutta ei varsinaisesti puhu kielestä ilmiönä. Preston (1998) on käyttänyt myös metakieli 3:n käsitettä, jolla hän on viitannut siihen, mitä hän ja Niedzielski (2003) myöhemmin nimittävät metakieli 2:ksi (taustalla vaikuttavat kulttuuriset uskomukset ja asenteet).

Metakielen kolmijaossa referointi käsitetään siis yhdeksi metakielen osa-alueista (Preston 1998), mutta vastakkaisiakin näkemyksiä on esitetty. Esimerkiksi Kuri (1984: 21) erottaa metakielen ja referoinnin toisistaan ja Mielikäinen ja Palander (2014a: 27) toteavat, ettei jäljitteleminen ole puhdasta metakieltä, koska toisen puheen siteeraaminen ei varsinaisesti kuvaa kielenilmiötä. Preston (1998: 86) huomauttaa myös itse, ettei metakieli 2 eli referoiminen ole kansanlingvistiikan näkökulmasta mielenkiintoista, koska siinä kieli ei ole topiikkina. Referoiminen ei siis ole puhtaasti kieltä kielestä, koska kieli ei ole puheenaiheena vaan viittaamisen kohteena.

Mielestäni molemmat luokittelutavat jäävät lopulta hieman suppeiksi, koska ne keskittyvät vain siihen, mihin metakieli kohdistuu eli mitä metakielen kautta kommentoidaan. Tällöin jaottelun ulkopuolelle jää esimerkiksi se, missä muodossa metakieli on. Fennistisessä tutkimuksessa metakielen sisällön ja kohteen lisäksi metakieltä on jaoteltu myös sen muodon perusteella (tästä lisää luvussa 3.2.3.).

3.2.2. Masen luokittelutapa

Japanilainen Yoshio Mase (1999) on luokitellut metakieltä sen mukaan, millaisia kielenpiirteitä maallikoiden havainnot koskevat. Masen neljä kategoriala on kieliopilliset, fonologiset, leksikaaliset ja muut piirteet. Muihin piirteisiin kuuluvat esimerkiksi eri varieteettien ja kielenpiirteiden arvottamiset, arvioinnit, vertailut ja kuvailut. (Mase 1999: 103–104, 106.)

Masen luokittelutapa noudattaa siltä osin Prestonin ja Niedzielskin (2003) jaottelua, että myös Masen jaottelussa näkyy erottelu kieleen liittyviin havaintoihin ja kieleen asenteellisesti tai arvottavasti suhtautuviin havaintoihin. Mase on kuitenkin jaotellut pelkästään kieleen liittyvät havainnot kolmeen eri kategoriaan, jotka kaikki sisältyvät Prestonin ja Niedzielskin (2003) jaottelussa metakieleen 1. Masen luokittelutapa tarjoaa siis hieman Prestonia ja Niedzielskiä tarkemman tavan luokitella metakieltä, mutta mallin heikkous tässäkin tapauksessa on, että jaottelu perustuu vain metakielen kohteisiin ja sisältöihin eikä esimerkiksi sen muotoon.

3.2.3. Mielikäisen ja Palanderin luokittelutapa

Fennistisessä tutkimuksessa metakieltä on luokiteltu sen muodon mukaan. Mielikäinen (2005) jakaa metakielen kahteen päätyyppiin: kielenaineesimerkkeihin ja sanallisiin kuvailuihin. Kielenaineesimerkkeihin Mielikäinen sisällyttää murrematkimukset ja repliikit (*Ookko nää Oulusta?*), sanastoesimerkit (*spora, onnikka*), irralliset äänne- ja muotovariantit (*mehtä, mie*) sekä sanoja pienemmät kielenainekset, kuten yksittäiset äänne- ja morfeemit (*puhua h:n päälle, lOi-monikko*). Sanallisiin kuvailuihin kuuluvat murteiden vertailut (*vähemmän savolaista, liian helsinkiläistä*), määrittelyt ja termit (*venyttäminen, kirjain ’äänne’*) sekä affektiiviset asenteet (*hauska, äijämäinen*). (Mielikäinen 2005.)

Myöhemmässä Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 26–28) yhteisessä luokittelutavassa maallikoiden käyttämät termit on kuitenkin erotettu omaksi kategoriakseen, ja he käyt-

tävätkin tutkimuksessaan metakielen luokitteluun kolmijakoa, jossa metakieli jaetaan jäljittelyihin eli murrematkimuksiin, terminomaisiin nimityksiin ja sanallisiin kuvauksiin. He kuitenkin toteavat, etteivät jäljittelyt yleensä ole puhdasta metakieltä, sillä ne eivät varsinaisesti kuvaa kieltä vaan siteeraavat jonkun puhetta (vrt. Prestonin (1998) luokittelun metakieli 2). Samassa tutkimuksessa Mielikäinen ja Palander luokittelevat lisäksi erikseen metakielistä sanastoa ja maallikoiden käyttämiä termejä. Metakielisen sanaston he jakavat seuraaviin luokkiin:

1. puhekielen yleisnimityksiin sekä murteiden ja muiden kielimuotojen nimityksiin (*Oulun murre, kirjakieli*)
2. kielenpiirteisiin viittaaviin nimityksiin ja määrittelyihin (*venyttää, vääntää*)
3. muihin murteiden ja murrepiirteiden kuvailuihin (*vahva, suhista*)
4. asennoitumista ilmaiseviin sanoihin (*ihana, ärsyttävä*)
5. murteiden ja murrepiirteiden tunnistamiseen, havaitsemiseen ja vertailuun liittyviin ilmauksiin (*erottaa, kuulostaa, normaali*).

Edellä esitetyssä luokittelussa he siis erittelevät metakielistä sanastoa, joka liittyy sekä terminomaisiin nimityksiin että sanallisiin kuvauksiin. Maallikoiden käyttämät termit he luokittelevat

1. kielitieteellisiin termeihin (*konsonantti*)
2. kielitieteellisten termien muunnelmiin (*pidentää 'kahdentaa, geminoida'*)
3. kansanomaisiksi termeiksi kiteytyneisiin sanoihin (*venyttää*)
4. muihin yleiskielen sanoihin, joita käytetään kielen kontekstissa (*lyhyt, laittaa väliin*)
5. puhekielisiin ja affektisiin sanoihin (*pätkiä, typerä*).

Lisäksi Mielikäinen ja Palander (2014a) käsittelevät erikseen omissa pääluvuissaan eri kielimuotojen ryhmittelyä, aluemurteiden nimityksiä, murteiden arvioimista ja luonnehtimista, maallikoiden käyttämiä termejä, murrepiirteiden havaitsemista, persoonapronomineja, prosodiaan liittyviä luonnehdintoja sekä murteiden muutoksesta puhumisen terminologiaa. Tutkimuksessa siis käsitellään metakieltä hyvin monipuolisesti, mutta samalla luokittelumallista ei muodostu kovinkaan selkeää kuvaa.

Mielestäni Mielikäisen ja Palanderin (2014a) tutkimuksen luokittelutapojen ansio on, että ne tarjoavat välineitä maallikoiden metakielen sisällön lisäksi myös metakielen muodon jaotteluun ja tarkasteluun. Kuitenkin luokitteluista jää puuttumaan tiettyä syvyyttä. Maallikot eivät aineistoni perusteella vain siteeraa, nimeä ja kuvaile omaa ja muiden kieltä, vaan he myös pohdiskelevat eri kielimuotojen ominaisuuksia sekä analysoivat kieltä jopa tieteellistä tasoa lähestyvällä tarkkuudella. Omassa luokittelutavassani otankin metakielen kohteen ja muodon lisäksi huomioon myös maallikoiden aktiivisen ja luovan roolin (kansan)lingvistisen pohdinnan ja analyysin tekijöinä. Lisäksi laajennan suomalaisen metakielen tarkastelua esittämällä metakielelle tyypillisiä muotteja.

3.3. Puhekielen havainnoiminen

Ennen kuin käsittelen kielen havainnoimista lingvistiikan näkökulmasta, teen lyhyen katsauksen siihen, miten puhekielen havaitseminen tapahtuu aivoissa. Havaitseminen voidaan määritellä prosessiksi, joka alkaa jonkin ärsykkeen vastaanottamisesta ja päättyy tietoisin havainnon syntymiseen (Aaltonen 1992: 125). Kun ihminen kuulee puhetta, äänisignaalit kulkevat korvan kautta aivoihin, joissa eri äänneet ja äännesarjat erotellaan toisistaan. Kuullun sanan merkitys aktivoituu aivoissa sen jälkeen, kun sanan äänneasu on käsitelty. Aivokuvantamismenetelmien avulla on havaittu, että puheen havainnoiminen näkyy erityisesti vasemman aivopuoliskon ohimolohkon aktivaationa ja että koko prosessi tapahtuu sekunnin kymmenesosissa. (Salmelin 2013: 15–17.) Huomionarvoista on, että ihmisellä on kyky havaita puhetta jo ennen kuin puhetta opitaan tuottamaan. Se on hermoston automaattista toimintaa, jota ei tarvitse erikseen opetella. Puheen havaitsemisen motorisen teorian mukaan puheen havaitsemisen täytyykin olla ihmisen synnynnäinen ominaisuus. (Aaltonen 1992: 130–132.)

Kielen havainnointikykyyn liittyvä termistö on fennistisessä tutkimuksessa hieman hajanainen. Voidaan puhua esimerkiksi *tiedostamisesta*, *havaitsemisesta*, *huomaamisesta*, *tunnistamisesta*, *erottamisesta* ja *käsityksistä*. (Nupponen 2011: 30.) Myös *murretietoisuus* on termi, johon törmää toistuvasti suomalaisessa tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa käytän kuitenkin *tiedostamisen* sijaan pääasiallisesti käsitettä *havaitseminen* (vrt. Prestonin (1989) käsite *perceptual dialectology* 'havaintodialektologia'). Murrekäännös-

tehtävien tuloksia tarkastellessani puhun puhekielisten muotojen *tuottamisesta* ja *eduksista*. Haastatteluaineistoon viitatessani puhun lisäksi *tunnistamisesta*, sillä olen tarjonnut vaihtoehtoisia muotoja informanteilleni.

Palander ja Nupponen (2005: 15) ovat sitä mieltä, että suomalaisten maallikkojen murre-tietoisuus alkaa herätä opiskelujen aloittamisen, asevelvollisuuden suorittamisen ja työelämään siirtymisen aikoihin, sillä tätä ennen nuori ei välttämättä ole kohdannut eri murteiden puhujia riittävästi voidakseen havainnoida oman murteen eroja suhteessa muihin puhuttuihin kielimuotoihin. Toisaalta on saatu tutkimustuloksia, joiden perusteella lapsilla ja nuorillakin on kyky havainnoida kielen eri varieteetteja⁵. Pursiainen (2013) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan joutsenolaisten kuudesluokkalaisten murrekäsityksiä. Hän havaitsi, että alakouluikäisillä informanteillakin on käsityksiä kielen sosiaalisesta, tilanteisesta ja alueellisesta variaatiosta, vaikka vastauksissa omiksi murrealueikseen erottuvatkin lähinnä vain kotipaikkakunnan lähialueiden varieteetit. (Pursiainen 2013: 6, 53–55.) Lisäksi tutkimusten perusteella oman kotiseudun murretta osataan yleensä havainnoida hyvin, koska tutusta murteesta on helpompi löytää yleiskielestä poikkeavia kielenpiirteitä (Palander 2005: 86–87). Näillä perusteilla voidaan olettaa, että omankin tutkimukseni informanteilla on ainakin jonkinlainen kyky havaita oman kotiseutunsa puhekieltä.

Wagnerin, Clopperin ja Paten (2014) tutkimuksessa havaittiin, että yhdysvaltalaisilla 5–6-vuotiailla lapsilla on kyky erottaa oman kotiseudun (Ohio) puhekieli englantia toisena kielenä puhuvan intialaisen puhekielestä. Toisaalta lapset eivät osanneet tehdä eroa oman kotiseudun puhekielen ja brittienglannin välille tai brittienglannin ja intialaisen aksentin välille. Havaintoa selitetään muun muassa sillä, että amerikanenglanti ja brittienglanti ovat äänteellisesti (erityisesti vokaalisysteemiltään) lähempänä toisiaan kuin amerikanenglanti ja intialainen aksentti. Tutkimustulosten perusteella lapsen kyky havainnoida murre-eroja on koulunaloittamisiässä vasta kehitymässä. (Wagner, Clopper & Pate 2014: 1079–1082.) Fennistisessä tutkimuksessa ei tietääkseni ole tutkittu yhtä pienten lasten kykyä havainnoida kielen eri varieteetteja. Edellä esitettyjen fennististen ja kansainvälisten tutkimusten valossa voitaneen kuitenkin todeta, että kyky havainnoida kielen eri varieteetteja kehittyy erityisesti koulun aloittamisen jälkeen.

⁵ Nuorten murrekäsityksiä ovat tutkineet Oulun seudulla esimerkiksi Rehu (2010), Väänänen (2006), Vähälä (2005) ja Nieminen (2005).

Länsimaissa ei ole todettu, että sukupuoli on merkitystä murrekäsitteiden muodostumisessa (ks. esim. Vaattovaara 2009, Preston 1999b). Toisaalta on myös suomalaista tutkimusta, jossa naiset näyttäisivät havaitsevan murretta miehiä paremmin (ks. esim. Hägg 2014: 82; Alpia 2005: 100; Nieminen 2005: 63, 67). Jätän kuitenkin tässä tutkimuksessa sukupuolten väliset erot tarkastelun ulkopuolelle.

Useiden tutkimusten valossa näyttää siltä, että maallikoiden on helpointa havaita puhutusta kielestä fonologisia piirteitä. Lisäksi huomio kiinnittyy helposti persoonapronomineihin ja leimautuneisiin variantteihin. Voidaan siis sanoa, että sellaiset piirteet, jotka erottuvat puhekielestä helpoimmin, ovat myös helpoimmin havaittavissa. Lisäksi erilaisesta sanastosta tehdään huomioita. (Mielikäinen & Palander 2002: 98; Palander 2010: 169–170.) Ulkomaisten tutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että vokaaleihin kiinnitetään huomiota enemmän kuin konsonantteihin (Preston & Niedzielski 2003: 113). Palanderin (2008: 346) murrepiirteiden väistymishierarkiaa käsittelevän tutkimuksen mukaan vaikuttaa siltä, että savolaismurteiden puhujat pystyvät omassa puheessaan säätelemään vokaaleihin liittyviä kielenpiirteitä paremmin kuin konsonantteihin liittyviä. Tämä tukee ajatusta, että myös suomenkielisten olisi helpompi kiinnittää huomiota vokaali-ilmiöihin kuin konsonantti-ilmiöihin. Palander (2008: 346) kuitenkin arvioi, että vokaali- ja konsonanttipiirteiden havaitseminen voi olla kieli- tai murrekohtaista, joten englannin kielen parissa saadut tutkimustulokset eivät välttämättä ole suoraan yleistettävissä suomen kieleen.

3.4. Oulun seudun murteen parissa tehtyjä kansandialektologisia tutkimuksia

Oulun seudun murteen parissa kansandialektologisesti väritynyttä tutkimusta on tehty erityisesti pro gradu -tutkielmissa (ks. esim. Airaksinen 2012; Rehu 2010; Väänänen 2006; Vähälä 2005; Nieminen 2005). Esimerkiksi Riika Vähälä (2005) on tutkinut yhdeksäsluokkalaisten oululaisten murteen tiedostamista kyselylomaketutkimuksessa, jossa hän huomasi oululaisnuorten tiedostavan murteensa melko hyvin. Parhaiten tiedostettiin murrepiirteet, jotka ovat maantieteellisesti laaja-alaisia (esim. svaavokaali), ja hei-

koiten sellaiset piirteet, joiden edustuksessa on jo kauan ollut horjuntaa (esim. *t:n* heikon asteen vastine sanassa *mato*). (Vähälä 2005: 115.)

Johanna Häggin (2014) pro gradu -tutkielma edustaa uudempaa kansandialektologista tutkimusta. Hän on tutkinut, millaisia käsityksiä Oulun seudulla asuvilla yliopistopiskelijoilla on Oulun seudun murteesta ja siitä, mitä sosiaalisia tekijöitä piilee piirteiden variaation taustalla. Tutkimuksessa Oulun seudun murteeseen liitetään useimmin svaavokaali, yksilön toisen persoonan persoonapronomini *nää* sekä yleisgeminaatio. Harvimmin Oulun seudun murteeseen liitetään vokaaliyhtymät *eA > iA* ja *OA > UA* sekä *ts*-yhtymän vastine *tt*. Variaation taustamuuttujina pidetään erityisesti ikää, koulutusta, työtaustaa, asuinalueita ja sukupuolta mutta myös esimerkiksi uskonnollista vakaumusta ja harrastuksia. (Hägg 2014: 82–84.)

Minna Lehtola (2015) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Muhoksella asuvien yhdeksäsluokkalaisen murrekäsityksiä. Tutkimuksen perusteella informantit tunnistavat parhaiten svaavokaalin, yleisgeminaation, *tk*-yhtymän assimiloitumisen *kk:ksi* ja geminaatta-*s*:llisen inessiivin päätte. Heikoiden puolestaan tunnistetaan yksikön toisen persoonan persoonapronomini *nää* ja Oulun seudun analogiset imperfektimuodot. Lisäksi havaittiin, etteivät nuoret juuri osaa eritellä oman kotipaikkakuntansa murteen erityispiirteitä. Kielenpiirteiden nimeämiseen on kuitenkin käytetty kansanomaisia ilmauksia. (Lehtola 2015: 88–90.)

Johanna Airisniemi (2015) puolestaan on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan, miten Oulun seudun murteesta puhutaan internetin keskustelupalstoilla. Hän on tutkinut, millaisia kielenpiirteitä Oulun seudun murteeseen liitetään internetkeskusteluissa ja millaisia mielikuvia sekä Oulun seudun murteesta että sen puhujista keskustelijoilla on. Tutkimuksessa havaittiin muun muassa, että eniten keskustelua on herättänyt oululainen *ts*-yhtymän edustus, josta maallikoilla on hyvin samanlainen näkemys kuin kielitieteilijöilläkin. Murteella kirjoitetuista viesteistä nousevat selvimmän esiin vokaaliyhtymät *eA > iA* ja *OA > UA*, yleisgeminaatio, *tk*-yhtymän assimiloituminen *kk:ksi*, *ts*-yhtymän edustus *tt : t*, svaavokaali sekä yksinäis-*s*:llinen inessiivi. (Airisniemi 2015: 75–77.)

4. OULUN PUHEKIELEN ERITYISPIIRTEIDEN HAVAITSEMINEN KIELENPIIRTEITTÄIN

Olen luvussa 2.3.1. avannut menetelmän, jonka avulla tarkastelen Oulun seudun puhekielestä havaittuja kielenpiirteitä. Etenen analyysissä kielenpiirteittäin, ja jokaisen kielenpiirteen kohdalla käsittelen murrekäännöstehtäviä ja haastatteluaineistoa rinnakkain ja vertaillen. Olen laskenut edustukset niiden tapausten perusteella, jotka olen käynyt kaikkien informanttien kanssa systemaattisesti läpi myös haastatteluissa. Tutkimuksen läpinäkyvyyttä edistääkseni olen kunkin kielenpiirteen kohdalla kertonut mahdollisimman selkeästi, mitkä tapaukset kuuluvat tarkasteluun. Poimin aineistosta tarkasteltavaksi myös joitakin kiinnostavia yksityiskohtia. Luvussa 4.9. teen kielenpiirteittäisestä tarkastelusta yhteenvedon ja tarkastelen myös informanttien välillä esiintyviä eroja ja yhtäläisyyksiä. Lopuksi luvussa 4.10. vertailen saamiani tuloksia aiemmin tehtyihin kansandialektologisiin tutkimuksiin.

4.1. Svaavokaali

Svaavokaali on maantieteellisesti laajalla alueella esiintyvä kielenpiirre, joka kuuluu myös Oulun seudun murteen tyypillisiin piirteisiin. Keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden lisäksi se kuuluu myös savolaismurteisiin, joissa svaä esiintyy kuitenkin vain lähinnä *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. (Pinola 1997: 59.) Oulun seudun murteessa svaavokaali esiintyy 1. ja 2. tavun rajalla *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä *lh*, *lk(k)*, *lm*, *lp(p)*, *lv* ja *lj*, *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä *hj*, *hl*, *hm*, *hr* ja *hv* sekä konsonanttiyhtymissä *lj*, *rj* ja *nj*, joissa svaavokaali on kuitenkin erilaatuinen kuin sitä edeltävä vokaali (*kalija*, *marija*). Konsonanttiyhtymässä *nh* svaan käytössä on horjuntaa, mutta erityisesti sanassa *vanha* se on yleinen. (Mantila & Pääkkönen 2010: 92–101.) Svaavokaali on nykypuhekielessä laaja-alainen piirre (Mantila 1997: 14–16), joten sen voidaan olettaa olevan informanteille tuttu paitsi Oulusta myös muualta.

Murrekäännöstehtävässäni svaavokaali on mahdollinen sanoissa *talvella* (*talavella*), *kylmä* (*kylymä*), *Alppila* (*Alappila*) ja *marjoja* (*marijoja*). Jätän kuitenkin *Alppila*- ja *marjoja*-sananmuodot tarkastelun ulkopuolelle, koska en ole haastatteluissa käynyt informanttien kanssa läpi näiden sananmuotojen svaallisia muotoja. Rajausten vuoksi

svaavokaali voi esiintyä aineistossani yhteensä 20 kertaa *talvi*- ja *kylmä*-sanojen yhteydessä. Svaavokaali esiintyy näissä tapauksissa yhdeksän kertaa, jolloin edustukseksi saadaan 45 %. Svaan tuottaneiden informanttien vastauksissa svaasi esiintyy pääasiassa sekä *talvella*- että *kylmä*-sanamuotojen yhteydessä, mutta Roope on tuottanut svaan vain *talavella*-muotoon. Kaksi informanttia, Rasmus ja Tomi, ovat lisäksi tuottaneet murrekäännöstehtävään myös svaallisen *Alappila*-muodon.

Tomi on tuottanut murrekäännöstehtävässä svaavokaalin pari kertaa myös sellaisiin paikkoihin, joissa se ei Oulun seudun murteessa ole mahdollinen. Nämä muodot ovat *kesekestas* ja *kasavaa*. Haastattelussa Tomi alkaa epäröidä muotojen luontevuutta:

”On aika paljon tuollasta, josa käytettä että niijku kylmä, talavella, kesekestas mutta on se kesekestas vähä tyhmäj kuulone että saattoi yrittääv vähä liia oululaisesti.”

Tomin murrekäännöstehtävässä on myös muoto *marajoja*. Tässä tapauksessa svaavokaali on mahdollinen (*marijoja*), mutta Tomi on valinnut Oulun seudun murteen näkökulmasta katsottuna väärän vokaalin. Haastattelussa Tomi kommentoi *marajoja*-muotoa seuraavalla tavalla:

”No seki tuli vähä ehkä korostetustim mutta kyllä tuo marajoja nii, kyl mää ooj jonku ehkä mummon tai papaj kuullus sillee vähä sanovan mutta, seki onj kuiteņki vähä sellane että, kyl se enemmän sanotaa että marjoja.”

Tulkitsen hänen havainneen myös svaallisen *marijoja*-muodon, vaikka hän ei osaa tuottaa sitä itse. Virheelliset muodot kertovat kenties yliyrittämisestä mutta mielestäni myös siitä, että Tomi tunnistaa svaavokaalin kuuluvan Oulun seudun murteeseen. Hän on tuottanut murrekäännöstehtävässä svaalliset muodot myös sanamuodoissa *talavella*, *kylmä* ja *Alappilassa* sekä *televisiota*-sanalle valitsemassaan sanamuodossa *telekkaria*. Svaavokaali on siis havaittu mutta sen järjestelmää ei vielä täysin.

Haastatteluaineiston perusteella svaavokaalin havaitaan kuuluvan Oulun seudun puhekieleen sataprosenttisesti: jokainen informantti mieltää svaalliset *talavella*- ja *kylmä*-muodot oululaisiksi, ja monet pitävät niitä myös varsin yleisinä. Veeti suhtautuu svaavokaalin oululaisuuteen kuitenkin hieman epäröivästi, vaikka hän on kuullut myös *talavella*- ja *kylmä*-muotoja käytettävän. Eemil sen sijaan on hieman ristiriitaisesti sitä

mieltä, että toisaalta Oulussa kuulee paljon svaallisia muotoja, mutta toisaalta niiden käyttö olisi vähenemässä. Informanttien vastauksissa on siis myös varauksellisuutta, vaikka kaikki myöntävätkin liittävänsä svaavokaalin Oulun puhekieleen.

4.2. Yleisgeminatio

Oulun seudun murteeseen kuuluva yleisgeminatio tarkoittaa, että lyhyen painollisen tavun jälkeisen tavun alkukonsonantti kahdentuu pitkän vokaaliaineksen edellä (*mittään, talloon*) (Pääkkönen 1994: 298). Svaavokaalin tapaan yleisgeminatio on maantieteellisesti laajalla alueella esiintyvä kielenpiirre, joka perä-, keski- ja pohjoispohjalaisien murteiden lisäksi kuuluu myös savolaismurteisiin, joihinkin hämäläismurteisiin sekä osaan hämäläis- ja lounaismurteiden välisistä siirtymämurteista (Kettunen 1981: kartta 2). Oulun seudun murteessa yleisgeminatio ulottuu myös alkuperäisten *i*-loppuisten diftongien edelle (*sannoin, kyssyt*) (Nahkola 1987: 51) ja uudempiin lainasanoihin, joissa on pitkä vokaaliaines (*mussiikki, polliisi*) (ko. muodoista lisää Nahkola 1987: 49–50). Svaavokaalin tapaan myös yleisgeminatio on laaja-alainen puhekielisyys (Mantila 1997: 14–16), joten sen voidaan olettaa olevan nuorille tuttu Oulun puhekielen lisäksi myös muiden alueiden puhekielistä.

Murrekäännöstehtävässä yleisgeminatio on mahdollinen sanoissa *asuu* (*assuu*), *asuitko* (*assuikko*), *musiikki* (*mussiikki*) ja *salaa* (*sallaa*). Julia ja Noora ovat kuitenkin valinneet *asuitko*-muodon tilalle preesensmuodon *asukko*. En valitettavasti huomannut ajoissa, että informantit olivat epähuomiolla valinneet väärän aikamuodon. Nämä kaksi tapausta sattuvat ensimmäisten informanttien kohdalla, ja virheet huomattuani kiinnitin jatkossa tarkemmin huomiota siihen, että informantit tulkitsivat lauseet oikein. Muiden kohdalla huomautinkin, jos *asuitko*-muodon tilalle oli valittu väärä aikamuoto. Aikamuoto on kyseisen sanan kohdalla tärkeä, koska preesensissä geminaation laukaisevaa *i*-loppuista diftongia ei ole (*asutko*). Jätän Julian ja Nooran preesensmuodot analyysin ulkopuolelle, jolloin yleisgeminatio voi edustua aineistossani yhteensä 38 kertaa. Yleisgeminatio esiintyy informanttien vastauksissa mahdollisista esiintymiskonteksteista yhteensä 16 tapauksessa. Yleisgeminatian edustus on tällöin 42 %. *Assuu*-muotoon geminatio on

tuotettu kuusi kertaa, *sallaa*-muotoon viisi kertaa, *assuikko*-muotoon kolme kertaa ja *mussiikkia*-muotoon kaksi kertaa.

Haastattelun perusteella yleisgemmaatio liitetään Ouluun hyvin vahvasti: jokainen informantti on havainnut *assuu*-, *assuikko*-, *mussiikkia*- ja *sallaa*-muodot Oulun puhekielessä. Veeti ei kuitenkaan haastattelussa ensin tunnista *assuu*-muotoa lainkaan. Myöhemmin kysyn häneltä uudelleen, voisiko oululainen nuori käyttää *assuu*-muotoa, jolloin hän vastaa myöntävästi. Veetin vastauksissa on siis selvä ristiriita. Tulkitsen Veetin vastauksen kuitenkin lopulta myöntäväksi, koska ajattelen, että jälkimmäinen vastaus on muodostunut haastattelun aikana pohdiskelun ja tunnustelun tuloksena. Tällöin yleisgemmaatio on havaittu Oulun puhekielen erityispiirteeksi sataprosenttisesti.

4.3. Yksinäis-s:llinen inessiivi

Yksinäis-s:llinen inessiivi on Oulun seudun murteen tyypillinen piirre. Se esiintyy Pohjanlahden rannikolla Kemien ja Vetelin välillä, Kemijoen varressa Kemien ja Sodankylän välillä sekä lounaismurteissa, lounaisissa välimurteissa ja yläsatakuntalaismurteissa (Kettunen 1981: kartta 104). Oulusta itää kohti mentäessä inessiivin päätteessä on kuitenkin horjuntaa: Muhoksella yksinäis-s:llinen ja geminaatta-s:llinen inessiivi ovat vapaassa vaihtelussa, mutta Utajärvellä ja Ylikiimingissä esiintyy vain geminaatta-s:llinen inessiivi (Pääkkönen 1994: 289).

Murrekäännöstehtävässä yksinäis-s:llinen inessiivin päätte on mahdollinen sanoissa *missä* (*misä*), *keskustassa* (*keskustasa*), *metsässä* (*mettäsä ~ metäsä*), *Alppilassa* (*Alappilassa*) ja *pimeässä* (*pimiäsä ~ pimmesä*). En ole kuitenkaan systemaattisesti käynyt läpi haastatteluissa *Alppila*-erisnimeä, joten jätän sen tarkastelun ulkopuolelle. Yksinäis-s:llinen muoto voi näin esiintyä aineistossani yhteensä 40 kertaa. Murrekäännöstehtävissä se esiintyy kuitenkin vain viisi kertaa, jolloin edustukseksi saadaan 13 %. Sitä ei siis ole havaittu kovinkaan hyvin. Lotta on tuottanut yksinäis-s:llisen variantin myös *Alppila*-paikannimen yhteydessä.

Tomi on tuottanut kerran myös loppuheitollisen inessiivin päätteän -s, joka perinteisesti kuuluu lounaismurteisiin, osaan lounaisista välimurteista, muihin hämäläismurteisiin kuin perihämäläisiin murteisiin ja kaakkoismurteisiin (Kettunen 1981: kartta 104). Muulloin Tomi käyttää systemaattisesti yleiskielistä -ssA-päättevarianttia. Loppuheitollisen inessiivin päätteän sisältävä muoto on muutenkin erikoinen. Tomi on tuottanut muodon *kesekustas*, jossa inessiivin -s-päätteän lisäksi on myös svaavokaali, joka ei ole svaavokaalin järjestelmän mukainen.

Haastattelun perusteella yksinäis-s:llinen inessiivin päätte on havaittu hyvin, vaikka moni informantti ei mielestään käytä sitä omassa puheessaan. Kaiken kaikkiaan informantit tunnistavat yksinäis-s:llisen inessiivin päätteän 85 %:ssa tapauksista. Yleisimmin se on havaittu *misä*-muodossa. Ainoastaan Lotalle *misä*-muoto on tuntematon, mutta toisaalta Jemina tunnistaa yksinäis-s:llistä päätettä käytettävän vain *misä*-muodon yhteydessä. Huomionarvoista on myös, että informantit liittävät -sA-päätteän pääasiallisesti vanhojen ihmisten puheeseen kuuluvaksi kielenpiirteeksi, mutta toisaalta Millan mielestä ”*se kuulostaa vähä semmoselta teinien*”. Informantit siis ovat havainneet kielenpiirteän Oulun puhekielessä, vaikka eivät mielläkään sen kuuluvan kaikkien puheeseen. (Informanttien variaatiokäsityksistä lisää luvussa 5.6.)

4.4. Yksikön toisen persoonan persoonapronomini

Suurimmassa osassa Suomea ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronomininit ovat vanhastaan *minä* ja *sinä* tai vastaavat pikapuhemuotoiset pronominit *mä* ja *sä*. Näin on myös Oulun seudun murteen alueella. Pitkävokaaliset *mää*- ja *sää*-variantit ovat kuuluneet alkujaan vain itäisiin lounaismurteisiin ja lounaisiin välimurteisiin. (Kettunen 1981: kartta 112.) Kuitenkin myöhemmin *mää*- ja *sää*-variantit ovat yleistyneet puhekieleen myös Oulun seudulle. Pikapuhemuodot *mä* ja *sä* ovat tarvinneet painollisessa asemassa esiintyessään kvantiteetin lisäyksen, jolloin ne ovat kehittyneet pitkävokaaliksi. (Mielikäinen 1991: 291.) Oulun seudun murteelle ominaista on kuitenkin myös yksikön toisen persoonan persoonapronomini *nää* ~ *nä*, joka liitetään Oulun seudun puhekieleen muuallakin Suomessa (Mantila & Pääkkönen 2010: 40). Persoonapronominia *sä(ä)* voidaan luonnehtia yleiseksi nykypuhekielen piirteeksi ja *nää*-varianttia taas

Oulun seudulla vahvasti eläväksi paikallisuudeksi (Mantila 1997: 11–13), joten informanttien voidaan olettaa havainneen ne hyvin.

Nykyään oululaisnuorten puhekielessä esiintyy yksikön toisen persoonan persoonapronominista useita variantteja (*sää* ~ *sä* ~ *sinä* ~ *nää*). Tytöt käyttävät eniten varianttia *sää* ja pojat taas varianttia *nää*. Lyhytvokaalinen *sä*-variantti sen sijaan ei näytä olevan yleinen oululaisnuorten keskuudessa. (Skiftesvik 2012: 73–75; ks. myös Löppönen 2015: 74; Kansanniva 2012: 74.) Niinpä luokittelen omassa tutkimuksessani Oulun puhekieleen kuuluviksi persoonapronomininit *sää* ja *nää*.

Murrekäännöstehtävässä pronomini *sinä* esiintyy yhteensä neljä kertaa. Jokainen informantti on muuttanut sen joksikin toiseksi yksikön toisen persoonan persoonapronominiksi, joten informantit havaitsivat selvästi hyvin, että puhekielessä käytetään yleensä pikapuhemuotoja. *Nää* esiintyy mahdollisissa 40 tapauksessa 15 kertaa, *sää* 19 kertaa ja *sä* 6 kertaa. *Nää*-variantin edustus on siis 37,5 %, *sää*-variantin 47,5 % ja *sä*-variantin 15 %. Tulos viittaa siihen, että nuoret ovat havainneet Oulun puhekieleen kuuluvat variantit *sää* ja *nää* hyvin. Eemilillä, Lotalla ja Tomilla *sää* ja *nää* vaihtelevat vastauksissa, mistä voitaneen päätellä, että he ovat havainneet myös variaation, jota yksikön toisen persoonan persoonapronominien käytössä Oulun nykypuhekielessä on.

Haastattelun perusteella kaikki informantit mieltävät sekä *sää*- että *nää*-variantit Oulun puhekieleen kuuluviksi. Kaikki havaitsivat siis kielenpiirteeseen liittyvän variaation, vaikka he esittävät myös mielipiteitä siitä, kumpi pronominivariantti on heidän mielestään yleisempi tai heille luontevampi. Esimerkiksi Rasmuksen mielestä ”*nää* tulee helepommi”. Rasmuksen lisäksi myös Eemil ja Jenni mieltävät *nää*-variantin oululaisimmaksi. *Sää*-variantin mieltävät oululaisimmaksi Senni, Jemina, Lotta ja Tomi. Muut kolme sen sijaan eivät tee eroa sen suhteen, kumpi varianteista on yleisemmin käytössä Oulun puhekielessä.

4.5. Jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät

Käsittelen tutkimuksessani *A*-loppuisista vokaaliyhtymistä *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymiä, koska niiden edustus Oulun seudun murteessa poikkeaa yleiskielestä. Sen sijaan vokaaliyhtymät *iA* (*musiikkia*) ja *UA* (*piippua*) ovat Oulun murteessa yleiskielen mukaiset. Niissä voi kuitenkin esiintyä tavunrajalla siirtymä-äänteinä *j*, *v* ja *w*. (Mantila & Pääkkönen 2010: 206.)

Jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien edustus on suomen murteissa varsin kirjava. Oulun seudun murteessa *eA*-vokaaliyhtymät ovat vanhastaan asussa *iA* (*kipiä*, *pimiä*). *OA*-vokaaliyhtymä taas on perinteisesti asussa *UA* (*verkkua*, *tyttyä*). (Kettunen 1981: kartat 191, 194.) Vokaaliyhtymissä tavunrajat ovat hyvin selvät, ja tavunrajalla voi olla siirtymä-äänteinä *j*, *v* tai *w* (Mantila & Pääkkönen 2010: 206). Nykypuhekielessä on kuitenkin yleistymässä, että jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät monoftongiutuvat (*kipee*, *maitoo*) (Mantila 1997: 16–19). Oulun seudulla tavataan lisäksi geminoituneita ja monoftongiutuneita muotoja (*kippee*). Käsittelen seuraavaksi kumpaakin vokaaliyhtymää ja niiden havaitsemista erikseen.

4.5.1. *eA*-vokaaliyhtymä

Murrekäännöstehtävässä *eA*-vokaaliyhtymä esiintyy kahdesti (*kipeä*, *pimeässä*). Mahdollisista kahdestakymmenestä tapauksesta yleiskielinen *kipeä*-tyyppinen muoto esiintyy aineistossani viisi kertaa. Yhtä monta kertaa aineistossani esiintyvät myös Oulun seudun murteen perinteinen *kipiä*-tyyppinen, geminoitunut ja monoftongiutunut *kippee*-tyyppinen sekä monoftongiutunut *kipee*-tyyppinen variantti. Kaikki neljä varianttia saavat siis 25 % edustuksen. Informanttien vastauksista heijastuu nykypuhekielen variaatio. Murrekäännöstehtävien perusteella ei kuitenkaan voida varmasti sanoa, ovatko yksittäiset informantit havainneet variaatiota, vaikka Lotta ja Eemil ovatkin tuottaneet kaksi eri varianttia vastauksissaan.

Informanttien murrekäännöstehtäviin tuottamissa muodoissa edustuu 50-prosenttisesti *kippee*- tai *kipee*-tyyppinen monoftongiutunut variantti. Jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutuminen on ilmiö, jonka Mantila (1997: 16–19) luokittelee

yleistymässä olevaksi nykypuhekielen piirteeksi. Lisäksi Kansannivan (2012: 74–75) tutkimuksen mukaan oululaisnuoret käyttävät *eA*-vokaalilyhtymän varianteista eniten *ee*-varianttia ja toiseksi eniten *iA*-varianttia. Siksi ei olekaan yllättävää, että omassa aineistossanikin monoftongiutuneita muotoja on tuotettu eniten. *Kippee*-tyyppisen variantin tuottaminen saattaa kertoa lisäksi yleisgeminaation havaitsemisesta.

Haastatteluissa informanttini mieltävät *kipiä*- ja *kippee*-tyyppiset variantit sataprosenttisesti Oulun puhekieleen kuuluviksi. Yleiskielisen *kipeä*-tyyppisten varianttien kohdalla luku on 25 % ja monoftongiutuneiden *kipee*-tyyppisten varianttien kohdalla 40 %. Kaikki informantit ovat siis havainneet kielenpiirteeseen liittyvän variaation puhekielessä. Vaikka osa informanteista mieltää myös *kipee*-tyyppisen variantin oululaiseksi, suurin osa liittyy sen kuitenkin Etelä-Suomen puhekieleen kuuluvaksi piirteeksi. Esimerkiksi Senni kuvailee kielenpiirrettä seuraavalla tavalla: ”*jos on kipee nii sittehä se ov vähä niijku etelässä.*”

4.5.2. *OA*-vokaalilyhtymä

Murrekäännöstehtävässä *OA*-vokaalilyhtymä esiintyy sananmuodoissa *maitoa* ja *katsoa*. Aineistossani esiintyy kahdestakymmenestä mahdollisesta tapauksesta kuudessa *maitoo*-tyyppinen monoftongiutunut variantti, yhdessä *maitua*-tyyppinen perinteiseen Oulun seudun murteeseen kuuluva variantti ja kolmessatoista yleiskielinen *maitoa*-tyyppinen variantti. Edustukset ovat siis *maitoo*-tyyppisen variantin osalta 30 %, *maitua*-tyyppisen variantin osalta 5 % ja yleiskielisen variantin osalta 65 %.

OA-vokaalilyhtymän monoftongiutumisen on nykypuhekielessä yleistymässä oleva kielenpiirre (Mantila 1997: 16–19), jonka nuoret ovat tulosten valossa havainneet melko hyvin. Sen sijaan Oulun murteeseen perinteisesti kuuluvaa *UA*-vastinetta ei ole havaittu hyvin. Yleiskielisen variantin suureen edustukseen on voinut vaikuttaa tehtävän luonne, mutta on myös yhtä mahdollista, että nuoret mieltävät *OA*-vokaalilyhtymän Oulun puhekieleen kuuluvaksi kielenpiirteeksi. Jälkimmäistä päätelmää tukee Kansannivan (2012: 74–75) havainto, jonka mukaan *OA*-yhtymä edustuu oululaisnuorten puheessa useimmin yleiskielen mukaisena ja toiseksi eniten *OO*-varianttina. Murrekäännöstehtävän edustukset vastaavat siis oululaisten nykypuhekielestä saatua tutkimustietoa.

Haastatteluissa Oulun puhekieleen liitetään useimmin eli 75 %:ssa tapauksista *maitoo*-tyyppinen monoftongiutunut variantti. *Maitua*-tyyppisen variantin kohdalla vastaava luku on 70 % ja yleiskielisen variantin kohdalla 60 %. Haastatteluaineiston tulokset eroavat siis melko paljon murrekäännöstehtävän tuloksista. Informanttini tunnistavat *maitua*-tyyppisen variantin Oulun puhekieleen kuuluvaksi selvästi useammin kuin murrekäännöstehtävä antaa olettaa. Lisäksi harvimminkin Oulun puhekieleen liitetään haastatteluaineistossa yleiskielinen *maitoa*-tyyppinen variantti, joka esiintyy murrekäännöstehtävissä selvästi useimmin. Tulokset eroavat myös oululaisnuorten nykypuhekielestä saadusta tutkimustiedosta (Kansanniva 2012: 74–75), jonka mukaan olisi oletettavissa, että yleiskielinen variantti mielletäisiin Oulun puhekieleen kuuluvaksi useimmin.

4.6. *t*:n heikon asteen vastine

Alun perin *t*:n heikon asteen vastine on ollut soinnillinen dentaalispirantti ($*\delta$), joka on kuitenkin myöhemmin kadonnut suomen kielestä. Sen jatkajina toimivat länsimurteissa *l* ja *r* sekä itämurteissa kato (\emptyset), *j*, *v* tai *h*. Oulun seudun murteeseen on kuitenkin omaksuttu erikoinen *t*:n astevaihtelun systeemi: siinä yhdistyvät läntisen *k*:n heikon asteen vastineen ja itäisen *t*:n heikon asteen vastineen systeemit. Kun *k*:n heikon asteen vastineena toiminut soinnillinen palataalispirantti ($*\gamma$) on kadonnut kielestä, sen jatkajina ovat toimineet länsimurteissa joko kato tai siirtymä-äänteet *j* ja *v*. Keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa länsimurteinen *t*:n heikon asteen vastine *l* väistyi muutamia satoja vuosia sitten itäisen katoedustuksen tieltä. Itäistä systeemiä ei kuitenkaan omaksuttu sellaisenaan, vaan se mukautui kulloisessakin vokaaliympäristössä *k*:n heikon asteen vastineen vastaavaan edustukseen. Tämän takia Oulun seudun murteeseen on kehittynyt homonyymisiä heikkoasteisia sananmuotoja (*pako* : *pavon*, *pato* : *pavon*). (Pääkkönen 1994: 290–291.)

Oulun seudun murteen mukainen *t*:n heikko aste on mahdollinen murrekäännöstehtävän sanoissa *kadulla* ja *madon*. Oulun seudun murteessa *a*:n ja *o*:n välissä *v* on perinteisesti yksinomainen (*mavon*). Myös *a*:n ja *u*:n välissä *t*:n heikon asteen vastine on useimmiten *v* (*kavulla*). Normaaliedustuksen rinnalla on kuitenkin tavattu myös erityisesti sanassa

latu j-edustusta (*laju : lajun*). (Pääkkönen 1971: 100–101, 104–106.) Yleiskielessä *t:n* heikon asteen vastine on *d*, ja se lienee iskostunut kahdeksasloukkalaistenkin mieliin hyvin. Siitä kertonee se, ettei Oulun seudun murteen mukaisia *t:n* heikon asteen vastineita ole tuotettu kuin yhdessä murrekäännöstehtävässä. Vain Milla on valinnut vastaukseensa *kavulla*-muodon. *Mavon*-muotoa ei esiinny yhdelläkään informantilla, mutta Rasmus on tuottanut *maon*-muodon, jossa *t:n* heikon asteen vastineena on *kato*. En kuitenkaan luokittele sitä Oulun seudun murteen mukaiseksi muodoksi. Murteellisten *t:n* heikon asteen vastineiden edustus on tällöin 5 %.

Kato t:n heikon asteen vastineena voidaan luokitella yleistymässä olevaksi nykypuhekielen piirteeksi, ja sitä voikin kuulla nykyään lähes joka puolella Suomea (Heikkinen 1997: 83). Siksi on hieman yllättävää, etteivät informantit ole havainneet sitä murrekäännöstehtävässä paremmin. Yksi selitys *t:n* heikon asteen murteellisten varianttien pienelle edustukselle voisi olla, että yleiskielinen *d* on omaksuttu kouluopetuksen seurauksena niin vahvasti, etteivät informantit osaa kirjoitustehtävässä edes ajatella murteellisia muotoja.

Haastattelujen perusteella *t:n* heikon asteen puhekielinen vastine on kuitenkin havaittu huomattavasti paremmin. 85 %:ssa tapauksista informantit mieltävät murteelliset *kavulla*- ja *mavon*-muodot Oulun puhekieleen kuuluviksi. Lotta on ainoa, joka ei tunnista *kavulla*-muotoa, mutta hän tunnistaa kuitenkin *mavon*-muodon ja myöntää miettineensä sitä jo murrekäännöstehtävää tehdessään. Mielenkiintoista on, että Julia ja Noora mieltävät Oulun puhekieleen kuuluvaksi myös *j*:llisen *kajulla*-muodon ja Rasmus *majon*-muodon. Lisäksi Noora liittää *mavon*-muodon lasten kieleen.

4.7. *ts*-yhtymän vastine

Yleiskielen *ts*-yhtymällä on suomen murteissa paljon vastineita: *tt*, *ht*, *ss*, *ts* ja *ʒʒ*. Kun tähän yhdistetään vielä heikko aste, saadaan monta erilaista kombinaatiota. (Kettunen 1981: kartta 8.) Oulun seudun murteessa *ts*-yhtymän vastine on *tt*. Se voi olla ensitavun ja toisen tavun rajalla sekä avo- että umpitavun edessä (*mettä : mettän*). Umpitavussa voi kuitenkin esiintyä myös yksinäis-*t* (*mettä : metän*). (Pääkkönen 1994: 289.)

Murrekäännöstehtävässä *ts*-yhtymä esiintyy sananmuodoissa *metsässä* ja *katsoa*. Seitsemän informanttia (70 %) on valinnut *katsoa*-verbin tilalle muodon, jossa *ts*-yhtymän vastineena on *tt* (*kattoo* ~ *kattoo* ~ *kattua*). Muut ovat valinneet yleiskielisen muodon. *Metsässä*-sanassa yleiskielisen variantin tilalle puhekielisen variantin on valinnut kuusi informanttia (60 %). Oulun seudun murteessa *ts*-yhtymän vastine voi siis olla joko astevaihteluton (*tt* : *tt*) tai astevaihtelullinen (*tt* : *t*), ja hajontaa on myös informanttien vastauksissa: kolme heistä (30 %) on valinnut astevaihtelullisen muodon (*metässä*) ja kolme (30 %) astevaihteluttoman muodon (*mettässä* ~ *mettäsä*).

Yhteensä siis 65 %:ssa vastauksista *ts*-yhtymän vastineeksi on valittu Oulun seudun murteen mukainen muoto. Kyseinen kielenpiirre on yleistymässä nykypuhekielessä myös alueilla, joissa perinteisesti *ts*-yhtymän vastineena on ollut jokin muu kuin *tt* (Tuikkala 1997: 91), joten informantit ovat todennäköisesti kuulleet sitä useissa eri yhteyksissä. Siksi ei olekaan ihme, että *ts*-yhtymän Oulun seudun murteen mukainen vastine on havaittu hyvin.

Haastatteluissa jokainen informantti mieltää *metsässä*-sanamuodon kohdalla sekä astevaihteluttoman (*mettässä* ~ *mettäsä*) että astevaihtelullisen (*metässä* ~ *mettäsä*) muodon Oulun puhekieleen kuuluvaksi. *ts*-yhtymän puhekielinen vastine *tt* liitetään Oulun puhekieleen siis sataprosenttisesti. Nooran ja Jeminan mielestä Oulun puhekielessä esiintyy lisäksi yleiskielistä *metsässä*-muotoa. Myös *katsoa*-sanankohdalla *tt*-vastineellinen muoto (*kattoo* ~ *kattua* ~ *kattoo*) liitetään Oulun puhekieleen haastatteluissa sataprosenttisesti. Julia, Jemina ja Veeti mieltävät oululaiseksi lisäksi *ts*:llisen variantin (*katsoa* ~ *katsoo*).

4.8. Oulun seudun murteen analogiset imperfektimuodot

Analogisilla imperfektimuodoilla tarkoitan Oulun seudulla esiintyviä ensimmäisen ja toisen persoonan *tekkiin*- ja *lukkiit*-tyyppisiä erikoisia imperfektimuotoja. Oulun seudun murteessa jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien jälkikomponentti on useimmiten kadonnut. Tämän takia *O*- ja *U*-vartaloisiin sanoihin on syntynyt homonyymisiä muotoja no-

minien yksikköön ja monikkoon sekä verbien preesensin ja imperfektiin (esimerkiksi *sanon sille ~ eilen sanon sille*). Eron tekemiseksi *i* on palautettu astevaihtelullisissa sanoissa paradigman vahva-asteisiin muotoihin. Myös yleisgeminatio on vaikuttanut *tekkiin-* ja *lukkiit-*tyyppisten muotojen kehittymiseen. (Pääkkönen 1994: 294–295.) Myöhemmin myös astevaihteluttomien *e*-vartaloisten verbien imperfektimuodot ovat alkaneet esiintyä muotin mukaisesti, jolloin murteeseen on saatu *olliin-*, *tulliin-* ja *meniin-*muotojen tyyppisiä imperfektimuotoja (Mantila & Pääkkönen 2010: 185).

Murrekäännöstehtävässä analoginen imperfektimuoto on mahdollinen sanoissa *teit* (*tekkiit*), *olit* (*olliit*) ja *näin* (*näkkiin*). Analoginen imperfektimuoto voi siis esiintyä aineistossani 30 kertaa. Mahdollisista tapauksista se esiintyy kuitenkin vain kahdessa, joten sen edustus on aineistossani 7 %. Molemmat havainnot analogisista imperfektimuodoista ovat samalta informantilta, Lotalta, joka on valinnut *tekkiit-* ja *olliit-*muodot. *Näkkiin-*muotoa ei ole valinnut kukaan.

Mantila (2013) on tutkinut, miten yliopisto-opiskelijat havaitsevat analogisia imperfektimuotoja. Hän on teettänyt eri seuduilta kotoisin olevilla opiskelijoilla käännöstehtävän, jossa pyydettiin kirjoittamaan, miten Oulun seudulla sanottaisiin yleiskieliset muodot *luin*, *panin* ja *hoidin*. Oman tutkimukseni kannalta olennaista on tarkastella vain aina Oulussa asuneiden opiskelijoiden murteen havaitsemista, koska heidän taustansa vastaavat oman informanttijoukkoni taustoja. Mantila (2013: 415–416) havaitsi, että aina Oulussa asuneiden opiskelijoiden vastauksissa analogisen *lukkiin-*muodon havaitsemisprosentti on 59,1 % ja *panniin-*muodossa 29,6 %. Nämä muodot vastaavat tyyppiltään murrekäännöstehtävässäni mahdollisia *tekkiit-*, *näkkiin-* ja *olliit-*muotoja. Mantilan tutkimukseen verrattuna omassa aineistossani analogisten imperfektimuotojen edustus on siis huomattavasti pienempi. Ei voida olla varmoja siitä, miksi näiden kahden informanttijoukon välillä on niin suuri ero saman murrepiirteen havaitsemisessa. Kahdeksaluokkalaisten ja yliopisto-opiskelijoiden välisellä ikäerolla ja koulutustason erolla voi ainakin olla vaikutusta.

Analogiset imperfektimuodot ovat Mantilan (1997: 21–22) mukaan Oulun seudulla eläviä paikallisuuksia. Analogisia imperfektimuotoja ei kuitenkaan murrekäännöstehtävässä ole havaittu hyvin toisin kuin *nää*-pronomini, joka voidaan myös luokitella Oulun seudulla eläväksi paikallisuudeksi (Mantila 1997: 11–13). Syy tähän voi olla esimerkik-

si se, että analogiset imperfektimuodot poikkeavat yleiskielestä melko paljon. Niitä näkee harvoin kirjoitettuna, joten voi olla, etteivät informantit siksi ole osanneet tuottaa niitä murrekäännöstehtävässä.

Haastattelujen perusteella analogiset imperfektimuodot on kuitenkin havaittu todella hyvin: *tekkiit-* ja *näkkiin-*muodot on havaittu sataprosenttisesti, ja *olliit-*muodon kohdalla luku on 90 %. Kaikki informantit siis mieltävät *tekkiit-* ja *näkkiin-*imperfektimuodot Oulun puhekieleen kuuluviksi. *Olliit-*muodon mieltävät oululaiseksi kaikki muut paitsi Jemina, joka ei ole havainnut kyseistä muotoa ainakaan Oulun puhekielessä. Yhteensä analogisten imperfektimuotojen havaitsemisprosentti on haastatteluaineiston perusteella 97 %. Tulosten perusteella nuoret siis tunnistavat hyvin analogiset imperfektimuodot Oulun puhekielen erityispiirteenä, vaikka murrekäännöstehtävissä muotoja ei olekaan juuri tuotettu.

4.9. Kielenpiirteiden havaitsemisen erot informanteittain ja kielenpiirteittäin

Informanttien välillä on eroja siinä, miten hyvin he havaitsevat puhekielen erityispiirteitä. Olen koonnut taulukkoon 1 Oulun seudun puhekielen erityispiirteiksi luokittelimieni puhekielisyyskysymysten edustamisen murrekäännöstehtävissä ja tunnistamisen haastatteluissa informanteittain. Murrekäännöstehtävässä eniten puhekielisyyskysymyksiä on tuottanut Lotta (64 %) ja vähiten Jemina, joka ei itse asiassa ole tuottanut yhtään Oulun seudulle tyypillistä puhekielisyyttä murrekäännöstehtävässä. Keskimäärin informantit ovat tuottaneet murrekäännöstehtävässä 40 % puhekielisyyskysymyksiä. Haastatteluaineistossa lukemat ovat hyvin toisenlaiset: keskimäärin informantit mieltävät Oulun puhekieleen kuuluviksi kielenpiirteiksi 95,6 % heille tarjoamistani oululaisuuksista. Viisi informanttia tunnistaa oululaisuudet jopa sataprosenttisesti. Ainoa, joka poikkeaa hieman linjasta, on Jemina, joka mieltää Oulun puhekielen mukaisista muodoista oululaisiksi 80 %. Jemina on informanteistani ainoa, jonka vanhemmat eivät ole syntyneet Oulun seudun murteen puhuma-alueella, vaan he ovat muuttaneet Pudasjärveltä Ouluun nuoruudessaan. Jeminan vanhempien tausta voi vaikuttaa tuloksiin jonkin verran.

TAULUKKO 1. Kielenpiirteiden havaitseminen informanteittain.

Informantti	Oulun puhekieleen kuuluvien piirteiden havainnointi murrekäännöstehtävässä	Oulun puhekieleen kuuluvien piirteiden havainnointi haastattelussa
Julia	40 %	96 %
Senni	56 %	96 %
Noora	32 %	100 %
Milla	60 %	100 %
Jemina	0 %	80 %
Eemil	20 %	100 %
Lotta	64 %	92 %
Veeti	12 %	92 %
Rasmus	60 %	100 %
Tomi	56 %	100 %
Yhteensä	40 %	95,6 %

Murrekäännöstehtävä on murteen havaitsemisen tutkimusmenetelmänä mielestäni hie-
man puutteellinen, minkä myös tulokset osoittavat: haastatteluaineistojen ja murrekään-
nöstehtävien avulla saadut tulokset eroavat toisistaan hyvin paljon. Murrekäännöstehtä-
vä vaatii informantilta kykyä tuottaa kirjoitettua murretta, mikä ei välttämättä ole aivan
helppoa etenkin näin nuorille, joille ei ole vielä edes opetettu murteita peruskoulussa.
Suuntaa antavina tuloksia voidaan silti pitää, sillä murteen tuottaminen edellyttää sitä,
että murrepiirteet on havaittu. Haastattelujen perusteella informanttien väliset erot näyt-
täytyvät kuitenkin huomattavasti pienempinä kuin murrekäännöstehtävien perusteella.
Tuloksista voidaan päätellä, että murrepiirteiden tietoinen tuottaminen on kahdeksas-
luokkalaisille informanteille selvästi vaikeampaa kuin murrepiirteiden tunnistaminen
haastattelutilanteessa. Kaiken kaikkiaan kahden eri tutkimusmenetelmän avulla saatuja
tuloksia tarkasteltaessa ja yhdisteltäessä näyttää siltä, että kahdeksaluokkalaiset ovat
havainneet Oulun puhekieleen kuuluvia kielenpiirteitä hyvin..

Eroja on myös siinä, mitkä kielenpiirteet informantit ovat havainneet paremmin kuin
toiset. Taulukko 2 esittää kokoavasti, miten paljon eri kielenpiirteitä on tuotettu murre-
käännöstehtävissä ja miten hyvin Oulun puhekielen erityispiirteet on tunnistettu oululai-
siksi. Odotetusti informanttien on helppo havaita yksikön toisen persoonan persoona-
pronominin puhekieliset variantit: niiden edustus murrekäännöstehtävissä on korkea ja
kaikki informantit tunnistavat haastattelujen perusteella *sää-* ja *nää-*variantit oululaisik-
si. Murrekäännöstehtävien perusteella informantit havaitsevat hyvin myös *ts-*yhitymän

vastineen *tt* ja *eA*-vokaaliyhtymän monoftongiutumisen, joiden edustukset ovat joko 50 % tai sitä enemmän. Molemmat kielenpiirteet tunnistetaan myös haastatteluaineistossa sataprosenttisesti. Lisäksi ne ovat nykypuhekielessä yleistymässä olevia ja siten aivan odotetusti nuorille myös tuttuja. Sen sijaan hieman yllättävää on, että muut yleistymässä olevat nykypuhekielen piirteet on havaittu huomattavasti huonommin. *OA*-vokaaliyhtymän monoftongiutuneen variantin edustus murrekäännöstehtävissä on 30 %, kun taas haastatteluissa tunnistamisprosentti on 75 %. Lisäksi *t:n* heikon asteen itäisen *v*-vastineen edustus on murrekäännöstehtävissä vain 5 % ja haastatteluissakin se tunnistetaan kielenpiirteistä harvimminkin.

TAULUKKO 2. Kielenpiirteiden havaitseminen edustusten mukaisessa järjestyksessä.

Kielenpiirre	Oululaisten puhekielisyksien tuottaminen murrekäännöstehtävässä	Oululaisten puhekielisyksien tunnistaminen haastattelussa
yksikön toisen persoonan pronomini <i>sää / nää</i>	85 %	100 %
<i>ts</i> -yhtymän vastine <i>tt</i>	65 %	100 %
<i>eA</i> -vokaaliyhtymän vastine monoftongiutunut	50 %	100 %
svaavokaali	45 %	100 %
yleisgeminatio	42 %	100 %
<i>OA</i> -vokaaliyhtymän vastine monoftongiutunut	30 %	75 %
<i>eA</i> -vokaaliyhtymän vastine <i>iA</i>	25 %	100 %
yksinäis-s:llinen inessiivi	13 %	85 %
analoginen imperfektimuoto	7 %	97 %
<i>t:n</i> heikon asteen vastine <i>v</i>	5 %	70 %
<i>OA</i> -vokaaliyhtymän vastine <i>UA</i>	5 %	70 %

Eläväksi paikallisuudeksi luokiteltava *nää*-pronomini edustuu murrekäännöstehtävissä melko usein (37,5 %:ssa tapauksista), mutta toisen elävän paikallisuuden, Oulun seudun murteen analogisten imperfektimuotojen, edustus on vain 7 %. Se, että jokin paikallinen variantti on puhekielessä vahvassa asemassa, ei tutkimukseni valossa näytä kuitenkaan tarkoittavan, että niitä osattaisiin välttämättä tuottaa spontaanisti kirjallisessa murrekäännöstehtävässä. Molemmat elävät paikallisuudet kuitenkin tunnistetaan Oulun seudun erityispiirteiksi todella hyvin: *nää*-pronomini sataprosenttisesti ja Oulun seudun analogiset imperfektimuodot 97-prosenttisesti.

Perinteiseen Oulun seudun murteeseen kuuluvat yksinäis-s:llinen inessiivi, *eA*-vokaaliyhtymän vastine *iA* ja *OA*-vokaaliyhtymän vastine *UA* eivät ole saaneet kovin suurta edustusta murrekäännöstehtävissä. Haastatteluissa ne kuitenkin tunnistetaan Oulun puhekieleen kuuluviksi melko hyvin, vaikka *UA*-variantti onkin heikoimmin tunnistettu kielenpiirre. *iA*-variantti sen sijaan tunnistetaan haastatteluissa oululaiseksi puhekielen piirteeksi sataprosenttisesti.

Kaikki kielenpiirteet siis tunnistetaan helpommin kuin niitä pystytään tuottamaan, ja eri tutkimusmenetelmillä saadut tulokset poikennevat sen vuoksi toisistaan melko paljon. Arvelenkin, että triangulaatio lisää tutkimustulosten luotettavuutta ja tuo monipuolisuutta maallikoiden murrehavainnoista saatavaan kuvaan. Pelkkään murteen tuottamiseen nojaavat tutkimusmenetelmät eivät välttämättä kerro koko totuutta siitä, millaisia kielenpiirteitä maallikot murteista havaitsivat.

4.10. Vertailu muihin tutkimuksiin

Riika Vähälä (2005: 115) on huomannut omassa oululaisten yhdeksäsluokkalaisten murteen tiedostamista käsittelevässä tutkimuksessaan, että nuoret tunnistavat yleensä murteensa hyvin, vaikka eri kielenpiirteiden välillä onkin huomattavia eroja. Parhaiten hänen aineistossaan on tiedostettu laaja-alaiset puhekielisyydet ja huonoiten sellaiset piirteet, joiden edustuksessa on jo kauan ollut horjuntaa. (Vähälä 2005: 115.) Myös Marita Nieminen (2005: 70), joka on tutkinut oululaisten ja yli-iiläisten nuorten murretie-toisuutta, ja Marjo Väänänen (2006: 69), joka on tutkinut ylikiiminkiläisten nuorten murteen tiedostamista, ovat saaneet hyvin samankaltaisia tutkimustuloksia. Uudemmissakin opinnäytetöissä on saatu samansuuntaisia tuloksia. Esimerkiksi Häggin (2014: 82–84) tutkimuksessa Oulun seudun murteeseen liitetään useimmin laaja-alaiset svaavokaali ja yleisgemmaatio, ja Lehtolan (2015: 88–90) muhoslaiset informantit liittävät niin ikään yleisgemmaation ja svaavokaalin useimmin Oulun seudun murteeseen.

Kaikissa tutkimuksissa tulokset ovat samansuuntaisia kuin omani, vaikka ne on saatu erilaisella tutkimusmenetelmällä: muissa tutkimuksissa aineistot on kerätty kyselylomakkeiden avulla ja informanttien tehtävänä on ollut valita Oulun seudun murteeseen

kuuluva variantti. Omassa aineistossani taas informantit ovat itse tuottaneet puhekielisyydet murrekäännöstehtävässä, mikä vaatii enemmän pohdintaa kuin jonkin variantin valitseminen annetuista vaihtoehdoista. Prosentit eivät siis ole suoraan vertailukelpoisia. Kuitenkin minunkin aineistossani näkyy, että laaja-alaiset puhekielisyydet on helpompi havaita kuin sellaiset, joissa on horjuntaa. Olen myös voinut täydentää tutkimustuloksiani haastatteluaineiston avulla. Haastatteluissa Oulun seudun erityispiirteet tunnustetaan huomattavasti murrekäännöstehtäviä paremmin eikä informanttien välillä ole niin suuria eroja. Lisäksi laaja-alaiset puhekielisyydet havaitaan parhaiten, mutta myös elävät paikallisuudet tunnustetaan erittäin hyvin.

Tutkimukseni asettuu siis hyvin aiempaan tutkimustietoon. Kaikkien muiden kuin Hägin (2014) tutkimuksen informantit ovat yhdeksäsluokkalaisia, joten niiden informantit ovat verrattavissa oman tutkimukseni informantteihin. Tosin Väänäsen (2006: 4), Niemisen (2005: 2) ja Lehtolan (2015: 4) informantit sekä osa Vähälän (2005: 16) informanteista olivat tutustuneet ennen tutkimuksen toteuttamista murteisiin äidinkielen opitunneilla, joten heille kyselylomakkeiden täyttäminen on voinut olla ainakin hieman helpompaa kuin omille informanteilleni.

Tutkimuksissa tarkastellut kielenpiirteet vaihtelevat hieman, joten aivan kaikkia tuloksia ei voida vertailla. Lisäksi eri tutkimuksissa on käytetty eri sanoja ja sananmuotoja, joista kielenpiirteiden havaitsemista on tutkittu. Joihinkin sanoihin murteellinen muoto on voinut leksikaalistua tiiviimmin kuin johonkin toiseen sanaan, mikä voi vaikuttaa murteellisten piirteiden havaitsemiseen aineistoissa. Murrekäännöstehtäväni sanat vastaavat eniten Vähälän esimerkkisanoja, joten niiden välillä lienee paras vertailtavuus.

5. KAHDEKSASLUOKKALAISTEN METAKIELEN TARKASTELUA

Tässä luvussa analysoin aineistossani esiintyvää metakieltä eli tarkastelen, miten kahdeksasluokkalaisten oululaiset puhuvat kielestä. Alaluvussa 5.1. esittelen kehittäämäni luokittelumallin, jonka olen muodostanut pääasiassa aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla. Se on siis hahmottunut tutkimusaineistoni perusteella, vaikka mallissani onkin vaikutteita myös muista luokittelumalleista. Joiltakin osin analyysi on siis ollut teoriaohjaavaa. Muissa alaluvuissa käsittelen metakieltä luokittelumallin pääkategorioiden mukaisesti.

Suomen kieli on hyvin erilainen kieli kuin indoeurooppalaiset kielet, joiden parissa metakieltä on tutkittu eniten. Siksi suomenkielisen metakielenkin täytyy olla erilaista kuin esimerkiksi englanninkielinen metakieli, johon esimerkiksi Prestonin (1998) teorit perustuvat. Mielikäinen ja Palander (2014a) tarkastelevat monipuolisesti, millaista metakieltä suomalaiset tuottavat. He eivät kuitenkaan tarkastele metakielessä toistuvia verbi-ilmauksia eli muotteja, joita voidaan selvästi havaita suomalaisesta metakielestä.

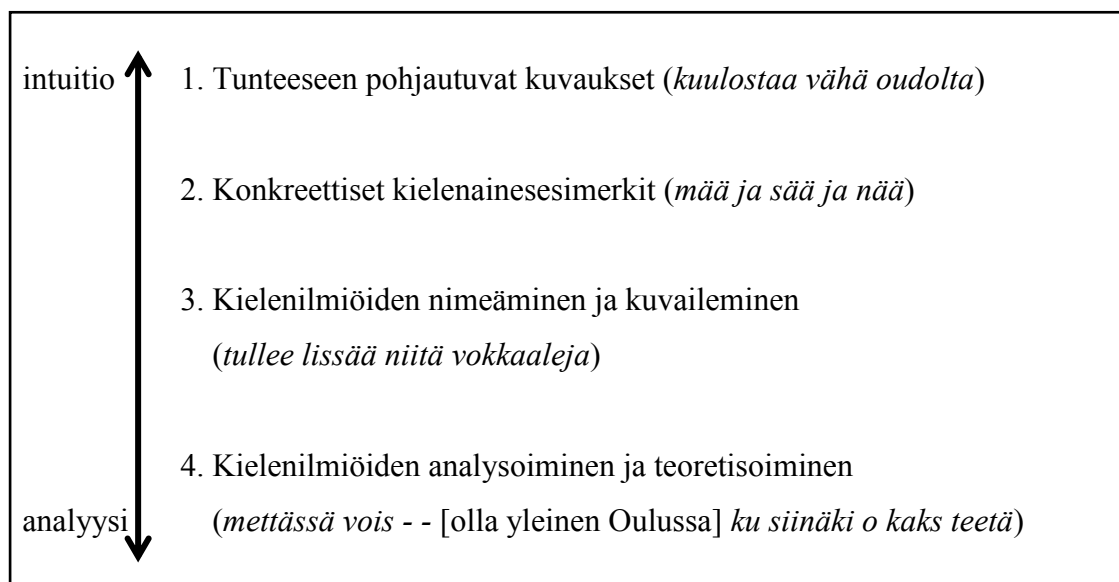
5.1. Metakielen luokittelumalli

Aineistoni pohjalta kahdeksasluokkalaisten metakielestä hahmottuu neljä pääkategoriaa: 1) tunteeseen pohjautuvat kuvaukset, 2) konkreettiset kielenaineesimerkit, 3) kielenilmiöiden nimeäminen ja kuvaileminen sekä 4) kielenilmiöiden analysoiminen ja teoretoiminen. Lisäksi metakielen luokittelutapaa hahmotellessani olen pohdiskellut erityisesti Prestonin (1998) sekä Mielikäisen ja Palanderin (2014a) luokittelutapojen ansioita ja rajoituksia (ks. luvut 3.2.1. ja 3.2.3.) ja pyrkinyt sitä kautta luomaan luokittelumallin, joka laajentaa metakielen luokittelumahdollisuuksia.

Luokittelumallini muotoutui tärkeimmän havaintoni kautta: metakieli liikkuu eri tasoilla sen mukaan, miten syvällisiä ja tarkkoja havaintoja kielestä tehdään. Pintapuolisin metakieli perustuu maallikon **intuition**: jokin kielenilmiö on havaittu, mutta siihen ei päästä omaan tuntemukseen perustuvaa kuvausta syvemmälle. Kielitoimiston sanakirja (2014 s.v. *intuitio*) määrittelee intuition yksilön sisäiseksi näkemykseksi tai vaistonvaraiseksi tajuamiseksi. Intuutiolla tarkoitankin luokittelumallissani sitä, että kielenilmiöitä

ei pystytä avaamaan tai kuvailemaan muuten kuin omasta subjektiivisesta tuntemuksesta käsin tai toisen puhetta jäljittelemällä.

Intuition vastaparin muodostaa luokittelumallissani **analyysi**. Analyysi voidaan määritellä jonkin ilmiön erittelemiseksi tai jäsentelemiseksi (KS 2014 s.v. *analyysi*). Luokittelumallissani tarkoitan analyysillä sitä, että omaa havaintoa jostakin kielenilmiöstä pyritään selittämään ja teoretisoimaan joko lingvististen tai kansanlingvististen termien avulla. Analyysin tasolla kielenilmiötä avataan ja sen luonnehtimisessa mennään pintaa syvemmälle, mikä kertoo, että pintatason havainto on jäsentynyt jonkintasoiseksi ymmärrykseksi järjestelmän luonteesta. Havainnollistan luokittelumalliani kuviossa 1.

KUVIO 1. Tutkimuksessa käytettävä metakielen luokittelumalli.

Intuition tasolle sijoittuvat tunteeseen pohjautuvat kuvaukset ja konkreettisten kielenaineesimerkkien antaminen, joita havainnollistavat kuviossa 1 käytetyt esimerkkilausumat *kuulostaa vähä oudolta* ja *mää ja sää ja nää*. Molemmat lausumat pohjautuvat johonkin pintapuoliseen havaintoon, jonka järjestelmään tai luonteeseen ei kuitenkaan päästä käsiksi omaa tuntemusta tai jäljittelyä syvällisemmin.

Kuten luvussa 3.2.1 on kerrottu, referoimista ei voida pitää täysin puhtaana metakielenä, jos metakieli määritellään kieleksi kielestä. Referoinnissa ei varsinaisesti tuoteta kieltä kielestä, koska kieli ei ole puheenaiheena vaan viittaamisen kohteena. Mielikäinen ja Palander (2014a: 26–27) kelpuuttavat kuitenkin jäljittelyn yhdeksi metakielen pää-

luokaksi, vaikka he tiedostavatkin määritelmästä aiheutuvan ristiriitaisuuden. Olen noudattanut heidän malliaan ja sisällyttänyt kielenainesesimerkkien antamisen metakielen luokittelumalliini. Perustelen valintaa sillä, että konkreettisten kielenainesesimerkkien antaminen muodostaa määrällisesti suuren kategorian aineistossani. Nuoret informanttini kuvaavat usein kielimuotoja jäljittelyjen avulla, jos he eivät osaa avata kielenilmiötä sen tarkemmin. Ajattelen, että konkreettisten kielenainesesimerkkien antaminen on askel kohti kielenilmiön järjestelmän ymmärtämistä. Esimerkiksi adjektiivi-ilmaus *kuulostaa vähä oudolta* on hyvin epämääräinen, mutta ilmaus *mää ja sää ja nää* on jo konkreettinen huomio kielestä. Seuraava askel olisi tiedostaa persoonapronominien variaatio laajempänä ilmiönä.

Analyysin tasolle sijoitan kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen sekä analysoimisen ja teoretisoimisen. Näitä kategorioita havainnollistavat kuvion 1 esimerkit *tullee lissää niitä vokkaaleja ja mettässä vois* - - [olla yleinen Oulussa] *ku siinäki o kaks teetä*. Ensimmäisessä esimerkissä havainto kohdistuu järjestelmän tasolle – tässä tapauksessa svaavokaaliin ilmiönä, jossa sanan vokaalien kvantiteetti kasvaa. Svaavokaalin käsite lienee tavalliselle kahdeksaluokkalaiselle tuntematon, joten kielenilmiötä kuvataan kansanlingvistisesti. Toisessa esimerkissä informantti liittää *mettä*-sanana *t*-geminaatan samaksi ilmiöksi kuin yleisgeminaation, jossa konsonantti kahdentuu. Lingvistisesti kyseessä ei ole sama ilmiö, mutta informantti muodostaa päätelmän analysoimalla havaintoan suhteessa toiseen kielessä havaitsemaansa ilmiöön. Informantin väittämä ei ole tieteellisen tiedon kanssa sopuissuussa, mutta hän tekee oman päätelmänsä omien tietojensa pohjalta. Tällaiset analysoivat ja teoretisoivat metakielen jaksot ovat aiemmin jääneet huomiotta, mutta haluan nostaa ne nyt tässä tutkimuksessa esiin, jotta metakielen tutkimuksessa nähtäisiin myös laajemmin maallikoiden aktiivinen rooli arjen kieli-tieteen tekijöinä.

5.2. Tunteeseen pohjautuvat kuvaukset

Tunteeseen pohjautuvat kuvaukset eivät varsinaisesti kerro kielenilmiöstä muuta kuin sen, millaiseksi se subjektiivisesti mielletään – jonkun mielestä tavallinen ja arkipäiväinen kielenpiirre voi jonkun toisen mielestä vaikuttaa todella erikoiselta ja olla entuudes-

taan tuntematon. Ilmaisut, kuten *normaali*, *oikea* ja *luontevampi*, eivät vielä yksinään kuvaa varsinaisesti ilmiötä vaan vain sitä, miltä se havainnoijasta tuntuu. Tunteeseen pohjautuvat kuvaukset on muodostettu siis oman intuition pohjalta, eikä havaittuja kielenilmiöitä tällöin avata epätarkkaa ja yleisluontoista kuvailua tarkemmin.

Usein jotakin kielenilmiötä kuvaillaan jollakin adjektiivilla, kuten seuraavissa esimerkeissä 1–4:

- (1) [mussiikki] *ei kuulostas semmoselta niinکو oikeelta* (Julia)
- (2) *joo se kuulostaa mukavalta korvaan tai silleen normaalilta* (Tomi)
- (3) *kyllä se [tekkiit] vähä semmonej jännä om mut iham myös semmonen niinکو perus* (Veeti)
- (4) *sanat ei oo mitää tämmösiä niinکو, hentoja ne on semmosia hirvee vahvoja sanoja* (Julia).

Yllä olevissa esimerkeissä kielenilmiöitä kuvataan adjektiiveilla, joita kielitieteessä ei ole tapana käyttää kielenilmiöitä kuvattaessa. Dialektologian ja lingvistiikan termejä esiintyy maallikoiden metakielessä kaiken kaikkiaan melko vähän, ja esimerkkien 1–4 kaltaisten arkipäiväisten yleiskielen sanojen käyttäminen kielen kuvailuun onkin maallikoiden metakielen tyypillinen piirre. (Mielikäinen & Palander 2014a: 28.) Kielessä ei objektiivisesti tarkasteltuna ole ominaisuuksia, jotka tekisivät siitä *mukavaa*, *vahvaa* tai *jännää*, mutta maallikoiden metakielessä kieltä tarkastellaan usein subjektiivisesti intuition ja omien tuntemusten kautta. Maallikoiden sanavarastoon ei välttämättä kuulu kielitieteellisiä termejä, joten kielestä puhuttaessa on käytettävä sanastoa, joka kuuluu heidän idiolekteihinsä.

Aineistoni sisältää myös pari tunteeseen pohjautuvaa kuvausta, joissa kieltä luonnehdittaessa tullaan varsinaisesti luonnehtineeksi kielenkäyttäjiä. Tällaista metakieltä Preston (1998) kutsuu metakieli 3:ksi ja myöhemmin metakieli 2:ksi (Niedzielski & Preston 2003: 302, 307–308). Molemmat tällaiset esimerkit 5 ja 6 ovat peräisin Tomi haastattelusta:

- (5) *saattaa kuulostaa 'ainaki mum mielestä sellaselta junttimaiselta vähäse* (Tomi)
- (6) *se o ehkä vähä junttimaisej kuulosta* (Tomi).

Junttimaiseksi kuvaillaan usein kielimuotoja, jotka koetaan maalaisiksi erotuksena kaupunkien puhekielistä (Mielikäinen & Palander 2014a: 93). Kielitoimiston sanakirjan (2014 s.v. *juntti*) mukaan *juntti*-sana on usein halventavassa käytössä ja sillä viitataan kömpelöön tai tyhmään henkilöön. *Juntti*-sanasta johdettu adjektiivinen *junttimainen* kuvaa siis henkilön ominaisuuksia. Kun kieltä kuvaillaan *junttimaiseksi*, kielimuotoon liitetään sen puhujiin kohdistuva stereotypia. Tällöin liikutaan Prestonin (1998) metakieli 3:n alueella.

Tunteeseen pohjautuvien kuvausten alakategoriana ovat subjektiiviset arvioinnit. Ne ovat ilmaisuja, jotka arvioivat jotakin kielen osa-aluetta suhteessa johonkin itselle tuttuun asiaan. Subjektiivinen arviointi voidaan tuoda esille esimerkiksi adjektiivin komparatiivimuodon avulla, kuten esimerkissä 7, tai muun subjektiivisen ilmaisun avulla, kuten Eemil ja Tomi esimerkeissä 8 ja 9:

- (7) *se vaan tulee jotenki luontevammin tuo talvella* (Senni)
- (8) *siit* [Savon murteesta] *ei kyllä saam mittäüs selevää* (Eemil)
- (9) *em mä kiinnittäis huomiota jos kaveri sanos sillee* [tekkiit] (Tomi).

Esimerkissä 7 Senni liittää svaattoman muodon *talvella* Oulun puhekieleen, koska se on hänelle itselleen svaallista *talavella*-muotoa luontevampi. Esimerkissä 8 Eemil kuvailee Savon murretta epäselväksi, ja esimerkissä 9 Tomi mieltää *tekkiit*-muodon oululaiseksi, koska ei kiinnittäisi siihen huomiota keskustellessaan jonkun kanssa. Kaikissa esimerkeissä jokin sananmuoto tai kielimuoto määritellään sen kautta, millaisen arvion informantti siitä tekee. Arvio ei kuitenkaan perustu analyysiin vaan intuitiivisesti tehtyyn päätelmään.

Niina Kunnas (2015: 605) huomauttaa, että suomalaisten maallikoiden metakielessä esiintyy toistuvasti hyvin samankaltaisia ilmauksia, joita hän nimittää muoteiksi. Esimerkkinä mainitaan muotti $X:ssA Y:tA \square-tAA_n \square-V_n$, joka esiintyy kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen kategoriassa (ks. luku 5.4.2.). Tunteeseen pohjautuvissa kuvauksissa esiintyy muutamia tyypillisiä ilmaisutapoja, jotka rakentuvat puhujasta riippumatta saman kaavan mukaisesti. Käytän Kunnaksen (2015: 605) tapaan näistä kaavamaisista rakenteista käsitettä **muotti**. Muotilla tarkoitetaan kielellisten ilmausten muodostamisessa käytettävää rakennekehikkoa tai konstruktiota (VISK 2008 määritelmät). Voidaan puhua erikseen myös **täydennysmuotista**, jolla tarkoitetaan nimenomaan

verbi-ilmausten muodostamista tietyn mallin mukaan. Täydennysmuotti sisältää verbille ominaiset täydennykset, mutta verbi voi saada myös muita täydennyksiä, jotka eivät varsinaisesti kuulu sen valenssiin. Tällöin lauseen merkitys muodostuu vasta muotin ja verbin yhteisvaikutuksesta. (VISK 2008 määritelmät.) Myös **lausemuotin** tai **syntaktisen muotin** käsitettä käytetään. Tällöin viitataan tietyn konstruktion avulla muodostettavaan lausetyyppeihin. (Koivisto 2013: 185.)

Huomionarvoista on, että aineistossani muotteja on havaittavissa erityisesti tunteeseen pohjautuvissa kuvauksissa. Esimerkiksi analysoimisen ja teoretisoimisen tasolla muotteja ei ole nähtävissä. Tätä voi selittää sillä, että yleisellä tasolla kielestä puhutaan tiettyjen opittujen ja vakiintuneiden muottien avulla, mutta syvemmillä tasolla irrotaan kaavoista. Analyysin tasolla metakieli muodostaa usein pitempiä jaksoja ja metakielen tuottaminen on siten vapaampaa.

5.2.1. *X kuulostaa/tuntuu Y:ltä* -muotti

Yksi aineistossani taajaan esiintyvä muotti kertoo, miltä jokin vaikuttaa maallikon mielestä. Kielenilmiötä kuvaillaan siis oman aistihavainnon kautta syntyneen vaikutelman perusteella jonkinlaiseksi ablatiivisijaisen nominin avulla. Nimitän muottia *X kuulostaa/tuntuu Y:ltä* -muotiksi. *X* merkitsee kommentoitavaa kielenpiirrettä, ja se on nominatiivissa. *Kuulostaa-* ja *tuntua-*verbien lisäksi predikaattina voi toimia jokin muukin vaikutelmaverbi⁶, mutta *kuulostaa* ja *tuntua* ovat aineistossani yleisimmät. Kansanlingvistikissä sanakirjassa samassa muotissa esiintyvät lisäksi ainakin verbit *näyttää* (*kirjoitettu murre - - näyttää myös hieman oudolta*) ja *vaikuttaa* (*mie ja sie voi vaikuttaa huvittavalta*) (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *outo, huvittava*). Myös omassa aineistossani esiintyy kerran *näyttää-*verbin sisältävä ilmaus (*kyl se vähä oululta niinkö siinä näyttäs*), joka on *X kuulostaa/tuntuu Y:ltä* -muotin mukainen. *Y* merkitsee vaikutelmaverbin valenssin mukaista adverbiaalitäydennystä, jolla kielenpiirrettä kuvataan, ja se on vaiku-

⁶ Huomo (2006: 72) nimittää aistihavaintoja kuvaavia verbejä aistihavaintoverbeiksi, jotka hän jakaa havaittavuus-, havaitsemis- ja havainnointiverbeiksi (esim. *tuntua ~ tuntea ~ tunnustella*). Näitä perusaisiverbejä lähimpänä oleviksi verbeiksi hän lukee intransitiiviset *kuulostaa-* ja *näyttää-*verbit, jotka kuvaavat aistimuksen synnyttämää vaikutelmaa tai aistimuksen perusteella tehtyä päätelmää. (Huomo 2006: 72–74.) *Näyttää-* ja *kuulostaa-* tyyppisiä verbejä voidaan kutsua myös **vaikutelmaverbeiksi** (VISK 2004 § 901). Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä *vaikutelmaverbi* erottaakseni ablatiivi- ja allatiivitäydennyksen saavat verbit muista aistihavaintoverbeistä.

telmaverbien rektion mukaisesti joko ablatiivissa tai allatiivissa (ks. VISK 2008 määritelmät). Omassa aineistossani sijamuoto on poikkeuksetta ablatiivi, joten olen merkinnyt myös muottiin *-ltA*-päätteen. Vaikutelmaverbien kanssa käytetään länsimurteissa ablatiivia (Pyhälähti 2013), mikä selittänee sen, että oululaiset informanttini suosivat ablatiivia allatiivin sijaan.

Kuten edellä mainitsin, *X kuulostaa/tuntuu Y:ltA* -muotti esiintyy aineistossani varsin usein, ja jokainen informantti käyttää sitä ainakin kerran. Seuraavat aineistoesimerkit 10–19 sisältävät yhden muotin mukaisen lausuman jokaiselta informantilta:

- (10) [*mussiikki*] *ei kuulostas semmoselta niijko oikeelta* (Julia)
- (11) *jos o asuu nii se liiaŋ kirjakieleltä kuulostaa* (Senni)
- (12) [Oulun puhekieli] *tuntuu niijku luontevalta* (Noora)
- (13) *no seki kuulostaa semmoselta nuorisokieleltä* (Milla)
- (14) *se [tekkiit] kuulostaa mum mielestä vähä jäykältä* (Jemina)
- (15) Elina: *Miltä oululaistem puhek kuulostaa?*
Eemil: *No varmaa aika hassulta mutta.*
- (16) Elina: *Mite sää kuvailisit sitä miltä täällä tämä puhek kuulostaa?*
Lotta: *Öö, hauskalta.*
- (17) *se tuntuu ainaki iteltä sillee aika tavalliselta* (Veeti)
- (18) *No em mää nyt tiiäk kuulostaako se erityisesti oululaiselta - -* (Rasmus)
- (19) *joo se kuulostaa mukavalta korvaan tai silleen normaalilta* (Tomi).

Esimerkin 10 tapaan predikaattina toimiva vaikutelmaverbi voi olla myös kielteisessä muodossa. *X kuulostaa/tuntuu Y:ltA* -muotti esiintyy Eemilin ja Lotan haastatteluissa vain kerran. Kuten esimerkeistä 15 ja 16 näkee, kummassakin tapauksessa he ovat käyttäneet muottia vastatessaan esittämäni kysymykseen, johon vastattaessa on odotuksenmukaista käyttää *X kuulostaa/tuntuu Y:ltA* -muottia. Selvästi useimmin, kymmenen kertaa, muotti esiintyy Millan haastattelussa. Informanttien välisten erojen perusteella ei voida kuitenkaan tehdä johtopäätöksiä siitä, millaisten maallikoiden metakieleen *X kuulostaa/tuntuu Y:ltA* -muotti kuuluu tyypillisimmin. Erot ovat aineistoni perusteella idiolekteittaisia.

Vaikutelmaverbin adverbialitäydennyksenä toimivan lausekkeen edussana on tavallisimmin adjektiivi, kuten esimerkeissä 10, 12 ja 14–19. Esimerkeissä 11 ja 13 edussanoina ovat kuitenkin substantiivit *kirjakieleltä* ja *nuorisokieleltä*. Edussanat voivat myös saada erilaisia määritteitä, kuten astetta ilmaisevia intensiteettisanoja (*vähä jäykältä, aika tavalliselta*).

5.2.2. *X on Y* -muotti

Toinen tyypillinen tunteeseen pohjautuvaa kuvausta ilmaiseva muotti on *X on Y* -muotti. Käytännössä muotti on kopulalause (ks. Alho & Kauppinen 2009: 118–119; VISK 2008 § 891), jossa jonkin kielenilmiön todetaan olevan jonkinlainen. Lausetyypit, kuten kopulalause, voidaan kuitenkin nähdä tietyn konstruktion sisältävinä, koko lauseen rakenteen kattavina syntaktisina muotteina (Koivisto 2013: 185). *X* merkitsee kyseessä olevaa kielenilmiötä, joka toimii lauseen nominatiivisijaisena subjektina. *Olla*-verbin eli kopulan jälkeinen lauseke *Y* on lauseen predikatiivi, ja se voi olla joko nominatiivi- tai partitiivisijainen substantiivi- tai adjektiivilauseke.

X on Y -muotti esiintyy aineistossani usein. Kopulalauseetta vastaavan muotin avulla voidaan kuvailla kielen ominaisuuksia oman tuntemuksen pohjalta, kuten seuraavat esimerkit 20–23 havainnollistavat:

- (20) *näät ja nää on semmosia oikee semmosia kovia sanoja* (Julia)
- (21) *-- se [Oulun murre] ei oo kovi semmone, mum mielestä kaunis --* (Senni)
- (22) *no ku se on nii erilainej ja tällee* (Lotta)
- (23) *kyllä se [tekkiit] semmonej jännä om mut myös semmonen niinju perus* (Veeti).

Esimerkissä 20 Julia toteaa *nää*-pronominin tyypisten sanojen olevan *kovia*, ja esimerkiksi 21 Senni kertoo, ettei hänen mielestään Oulun murre ole *kaunis*. *Kova*-adjektiivilla kuvataan maallikoiden metakielessä esimerkiksi eri kielimuotoja (*kovan kuulost*), puhe- tapaa (*puhuu kovaa*) tai esimerkin 20 tapaan sanoja ja murrepiirteitä (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *kova*). Sennin ilmaus *ei oo kovi -- kaunis* on maallikoiden metakielelle hyvin tyypillinen siinä mielessä, että *kaunis*-sanon käyttö painottuu nimenomaan kielteisiin ilmauksiin (Mielikäinen & Palander 2014a: 102). Esimerkit 22 ja 23 kuvaavat kielenilmiön tavallisuutta ja ymmärrettävyyttä puhujan mielestä. Erilaisuus ja tavallisuus määrittyvät subjektiivisesti sen mukaan, mitä kielenpiirteitä itse on tottunut kuulemaan ja käyttämään.

X on Y -muotissa esiintyy usein kopulan jälkeisenä komponenttina *kuuloinen*-adjektiivi, joka tarvitsee genetiivimuotoisen täydennyksen kertomaan kuullun ilmiön laadun (Alho

& Kauppinen 2009: 155). Kielimuotoja ja sananmuotoja kommentoidaan *kuuloinen*-adjektiivin avulla seuraavissa aineistoesimerkeissä 24–27:

- (24) - - se oj jotejki **vähä vanha aikasej kuulone** (Jemina)
- (25) - - siis ainaki niijko Oulum murteem puhekkielessä oha se **ihan normaali kuulone** (Rasmus)
- (26) ehkä **vähä sellane kirjakielisemmäj kuulonem** mutta - - (Tomi)
- (27) ko se [assuu] ov varmaa **vähä tyhmäj kuulosta niille** [helsinkiläisille] (Rasmus).

Esimerkeissä joitakin kielimuotoja tai kielenpiirteitä on kuvailtu sen mukaan, millaisiksi ne voidaan kuulohavainnon perusteella mieltää. Esimerkeissä 24, 25 ja 26 kuvaus tehdään oman kuulohavainnon pohjalta, mutta esimerkissä 27 Rasmus kuvaa kielenpiirrettä sen mukaan, millaiselta arvelee yleisgeminoituneen *assuu*-muodon kuulostavan helsinkiläisten mielessä.

Kuuloinen-adjektiivia ja sen genetiivitäydennystä voidaan kutsua myös *X on Y* -muotin alalajiksi, ja se voidaan esittää *X on Y:n kuuloinen* -muottina. Oikeastaan kyseessä on samaa tarkoittava ilmaus kuin *X kuulostaa/tuntuu Y:ltä* -muotissa: *kuulostaa joltakin* tarkoittaa samaa asiaa kuin *olla jonkin kuuloinen* (Alho & Kauppinen 2009: 155). Myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 114) ovat huomanneet, että kielimuotoja kuvataan usein rakenteella *olla jonkin kuuloinen*. He ovat eritelleet, millaisia myönteisiä ja kielteisiä adjektiivitäydennyksiä rakenteeseen tyypillisesti liitetään ja mitä kielimuotoja niillä kuvataan. Heidän mukaansa *kiva*-adjektiivi esiintyy taajaan erilaisissa kuulohavaintoja kommentoivissa rakenteissa. (Mielikäinen & Palander 2014a: 114–116.) Omassa aineistossani *kiva*-adjektiivi esiintyy kuitenkin vain kerran: *ei kuulosta 'oikeen kivalta* (Senni). Mielikäisen ja Palanderin (2014a) aineisto on toki omaa aineistoani paljon laajempi ja käsittää eri puolilla Suomea asuvien informanttien metakieltä.

Aineistossani käytetään *X on Y* -muottia myös kielimuotojen nimeämiseen, kuten esimerkeissä 28–30:

- (28) *Helsingissä se* [puhekieli] **on vähä sellasta slappia** (Tomi)
- (29) *no se* [Oulun puhekieli] **o semmone omanlainensak kieli** (Lotta)
- (30) *ei se* [kajulla] **mum mielestä oon nii Oulum murretta** (Noora).

Varieteetteja nimettäessä informantit käyttävät lingvistiikan termejä *kieli*, *murre* ja *slangi*, mutta en silti luokittelen ilmaisuja analyttiselle kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen tasolle. Kielimuotojen nimeämisperusteita ei ole avattu eikä varieteetteja erottelevia kielenpiirteitä ole eritelty, joten nimeäminen voi perustua joko opittuun tai itse tehtyyn kategorisointiin, jonka analyttisuudesta ei saada tietoa. Luokittelen nämä ilmaukset sen vuoksi intuitiivisten, tunteeseen pohjautuvien kuvausten ryhmään, jossa kategorisointi tehdään oman tuntuman perusteella analyysin ja vertailun sijaan. Lisäksi sivuan tässä muitakin kielimuotojen nimeämisiä kuin niitä, jotka noudattavat kopulalauseen mukaista *X on Y* -muotia.

Kielimuotojen nimeämisessä käytetään tyypillisesti muotia *X:n murre* (*Oulun murre*) tai *X:n kieli* (*Rauman kieli*). Alueen tai paikkakunnan nimeä voidaan käyttää myös murteen nimeämiseen kielen nimeämisen mallin mukaisesti (*puhua savoa*). (Mielikäinen & Palander 2014a: 49–50.) Tällöin kielimuoto nimetään muotin *puhua X:A* avulla. Joskus kielimuotoja nimetään myös erilaisten *kieli-*, *murre-* ja *slangi-*sanojen yhdistelmillä (Mielikäinen & Palander 2014a: 42). Omassa aineistossani esiintyy muun muassa ilmaus *Oulum murteem puhekielessä*.

Kielitieteessä slangia voidaan määritellä jonkin ryhmän, kuten harrastus-, ikä- tai ammattiryhmän, käyttämäksi ja sanastoltaan yleiskielestä poikkeavaksi puhekielen muodoksi (KS 2014 s.v. *slangi*). Esimerkissä 28 Tomi nimeää Helsingin puhekielen slangiksi. Voi kuitenkin olla, että hän viittaa *slangi*-sanalla Helsingissä käytettävään erilaiseen sanastoon eikä koko kielimuotoon. Kaiken kaikkiaan aineistossani slangin liittyy Helsinkiin tavalla tai toisella puolet informanteistani. Fennistiikassa Helsingin slangilla eli Stadin slangilla tarkoitetaan tavallisesti vanhaa slangia, joka syntyi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Helsingin työläiskaupunginosien monikielisessä ympäristössä. Usein arkikeskusteluissa Stadin slangilla tarkoitetaan kuitenkin myös uudempaa nuorisokieltä, joka sisältää aineksia vanhasta slangista. Itse asiassa vanhaa slangia voitaisiin pitää jopa omana kielenään suomen kielen varieteetin sijaan, koska se poikkeaa äännerakenteeltaan monin osin suomen kielen äännerakenteesta. (Paunonen 2006b: 50–51, 56–57.) Omasta aineistostani on vaikea päätellä, viitataan Stadin slangilla vanhaan slangiin vai uudempaan nuorisoslangiin. Esimerkiksi Senni toteaa, että *siellä Helsingissä niin, ko on se Stadin slangi nii siinä on iha eri sanoja ja kaikkea* ja Lotta on sitä mieltä, että *em mä mittää*

Stadi(n) slangia alkais vääntämää. Esimerkeistä ei käy ilmi, millaiseksi nuoret lopulta Stadin slangin mieltävät.

Helsingin lisäksi Tomi yhdistää slangin myös nuorisoon: hän toteaa, että *nuoret saattaa vähän käyttää sellasta iha ommaaki slangia* ja että *nuoret käyttää jottai, vähä slangi-maista*. Myös Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *slangi*) mukaan maallikoiden metakielessä *slangilla* viitataan yleensä joko Helsingin puhekieleen tai nuorten ja kaupunkilaisten käyttämään kieleen. Mielikäinen ja Palander (2014a: 41) toteavat toisaalta, että *slangilla* saatetaan viitata myös murteettomaan yleispuhekieleen.

Maallikoiden metakielessä kieltä ja murretta ei välttämättä eroteta lainkaan eri käsitteiksi, ja arkisessa kielenkäytössä ne ovatkin yleensä synonyymisia (Mielikäinen & Palander 2014a: 36). Kielen ja murteen ero ei lingvistiikan näkökulmasta ole aivan yksiselitteinen. Murteita voidaan pitää kielen varieteeteina, jotka ovat saman kielen eri varieteettien puhujille ymmärrettäviä. Jokin varieteetti voidaan määritellä omaksi kielekseen toisaalta lingvistisin, toisaalta poliittisin periaattein. Lingvistisenä periaatteena toimii tällöin ymmärrettävyys: jos yhden varieteetin puhujat eivät ymmärrä toisen varieteetin puhujia, kuuluvat varieteetit eri kieliin. Toisaalta kielet määritellään usein myös poliittisesti esimerkiksi valtion rajojen mukaan, vaikka joskus voitaisiinkin puhua eri valtioiden alueelle ulottuvasta murrejatkumosta. Esimerkiksi norjan, ruotsin ja tanskan puhujat ymmärtävät toisiaan, mutta poliittisten ja historiallisten syiden vuoksi niitä pidetään omina kielinä. (Chambers & Trudgill 1998: 3–7.)

Esimerkissä 29 Lotta nimeää Oulun puhekielen *omanlaiseksi kielekseen*. *Omanlainen* viittaa Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *omanlainen*) mukaan omaleimaisuuteen ja erityisyyteen. Lotan mielestä Oulun puhekielessä on siis jotain erityistä, jonka perusteella sen voi luokitella omaksi kielekseen. Esimerkin perusteella ei kuitenkaan saada tietoa siitä, mikä Lotan mielestä oululaisten puheessa on omaleimaista. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 37) mukaan *kieli*-sanaa ei yleensä liitetä Ouluun (**Oulun kieli*), vaan yleensä Oulun puhekieleen viitataan termillä *Oulun murre*. Eemil käyttää myös ilmaisua *puhua oulua: varmaan kaikeikäset jotka ossaa puhua*,

oulua. Tällaisesta käytöstä on esimerkkejä myös Kansanlingvistikissa sanakirjassa (Mielikäinen & Palander 2014b: *oulu*).

Noora luokittelee esimerkissä 30 *kajulla*-muodon Oulun murteeseen kuulumattomaksi. Olen haastatteluja tehdessäni pyrkinyt puhumaan *Oulun puhekielestä*, mutta *Oulun murre* toistuu informanttieni metakielessä usein. Mielikäinen ja Palander (2014a: 68) toteavat, että maallikot ovat hyvin tietoisia joistakin suurten kaupunkien, kuten Oulun, Turun ja Tampereen, murteista ja että niistä puhutaan joka puolella Suomea. Siksi ei liene yllättävää, että myös minun informanttini ovat tottuneet puhumaan oman kotiseutunsa kielestä *Oulun murteena*. Nimitys näyttääkin vakiintuneen suomalaisten metakieleen hyvin vahvasti. Mielikäinen ja Palander (2014a: 69) toteavat myös, että *Oulun murteella* viitataan yleensä suurempaan alueeseen kuin vain Oulun kaupunkiin ja että maallikot käsittävät Oulun murteen puhuma-alueeksi suurin piirtein koko pohjoispohjalaisen murteiden puhuma-alueen. Toisaalta dialektologiassakin käytetään Pohjois-Pohjanmaan murteista nimitystä *Oulun seudun murre* (esim. Pääkkönen 1971). *Murre*-termiä käytetään kielimuotojen nimeämiseen myös seuraavassa ilmaisussa: *kyllähä se Savom murre o aina vähä erillaista* (Rasmus). *Savon murre* on maallikoiden metakielessä vakiintunut käsite, vaikka myös *Savon kielestä* puhutaan (Mielikäinen & Palander 2014a: 63–64, 2014b: *Savon murre, Savon kieli*).

Kielimuotojen nimitykset näyttäytyvät aineistoni perusteella abstraktioina, joiden nimitykset on joko opittu tai keksitty itse puhekontekstin mukaan. Ne eivät perustu eri kielimuotojen analysoimiseen tai systemaattiseen vertailuun, vaan ne on muodostettu omien mielikuvien tai opittujen kaavojen kautta.

5.2.3. *X puhuu Y:sti / Y:lla lailla / Y:lla tavalla* -muotti

Kolmanneksi tunteeseen pohjautuvissa kuvauksissa esiintyy muotti, joka kuvaa, miten joku puhuu. Kutsun tätä *X puhuu Y:sti / Y:lla lailla / Y:lla tavalla* -muotiksi. *X* merkitsee subjektia eli puhujaa. *Puhua* on intransitiivinen verbi, joka voi saada lauseessa adverbialimääritteitä. Muotissa puhumisen tapaa kuvailee adverbialii *Y*, joka voi olla joko *-sti*-johtimella muodostettu adverbi, kuten esimerkeissä 33, 34 ja 35, tai adessiivimuotoinen *tavalla*- tai *lailla*-aineuksen sisältävä lauseke, kuten esimerkeissä 31 ja 32:

- (31) *sanat sanotaa erillä lailla ja erillä tavalla* (Lotta)
 (32) *kaikki puhuu samalla lailla täällä Oulussa* (Senni)
 (33) *mä puhu ehkä välillä liianki kirjakielimäisesti* (Jemina)
 (34) *mä en ehkä puhun niin vahvasti* (Julia)
 (35) *se oli jostaki Lahesta nii se puhu iha ouosti* (Veeti).

tavalla- ja *lailla-*sanamuodoilla muodostetut tavan adverbiaalit ilmaisevat aineistossani tässä muotissa pääasiassa samanlaisuutta ja erilaisuutta, kuten aineistoesimerkeissä 31 ja 32. Ilmaukset eivät varsinaisesti kerro puhetavasta mitään muuta kuin sen, että informantti mieltää puhetavan samanlaiseksi tai erilaiseksi kuin kielimuodon, johon hän puhetta vertaa. Tällainen metakieli on hyvin intuitiivista ja epätarkkaa.

Adjektiiveista *-sti*-johtimella muodostetut tavan adverbit kuvailevat puhetapaa hieman tarkemmin, mutta tässäkin tapauksessa kuvaus muodostetaan intuition pohjalta. Esimerkeissä 33–35 käytetyt adverbit *kirjakielimäisesti*, *vahvasti* ja *ouosti* kuvailevat puhetapaa hyvin pintapuolisesti. Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *kirjakielimäinen*) mukaan *kirjakielimäisellä* viitataan maallikoiden metakielessä viralliseen tai ei-murteelliseen puheeseen. *Vahvalla* puolestaan viitataan usein yleensäkin murteelliseen puhetapaan tai puheen murteellisuusasteeseen (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *vahva*).

5.3. Konkreettiset kielenainesimerkit

Aineistossani informantit kertovat kielihavainnoistaan usein esimerkkien avulla. Maallikot eivät välttämättä pysty erittelemään eri varieteettien erityispiirteitä tai kuvailemaan murteita analyttisesti. He pystyvät kuitenkin jäljittelemään ja antamaan konkreettisia kielenainesimerkkejä eri kielimuodoista. (Mielikäinen 2005: 100.) Niedzielskin ja Prestonin (2003: 111) mukaan kielimuotojen imitointien analysoiminen on hedelmällisin keino selvittää maallikoiden kielihavaintojen yksityiskohtia. Maallikoiden antamat kielenainesimerkit eli jäljittelyt voivat olla murrematkimuksia, yksittäisiä sanoja ja sanamuotoja tai irrallisia äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. Erityisesti yksikön 1. ja 2.

persoonan persoonapronominien variaatiosta tehdään paljon havaintoja. Luokittelun pronominihavainnot varianttien tason havainnoiksi.

Mielikäinen ja Palander (2014a: 26–27) luokittelevat murretta imitoivat fraasit ja yksittäiset sanahavainnot jäljittelemiseksi. Luokittelumallissani molemmat sijoittuvat konkreettisiin kielenainesesimerkkeihin, mutta erotan murrematkimukset ja yksittäiset sanastoon liittyvät huomiot omiksi alakategorioikseen. Murrematkimukset ja muut puhetta jäljittelevät repliikit edustavat lausetason kielihavaintoja, kun taas huomiot murre sanoista ovat sanatason kielihavaintoja. Kun jokin variantti esitetään jonkin sananmuodon avulla, puhun varianttien tason havainnoista. Maallikot kiinnittävät huomiota myös sanoja pienempiin kielenaineksiin. Erotan irralliset äännehavainnot omaksi äänneiden tason alakategoriakseen. Alakategorioita nimetessäni olen mukailut Mielikäisen (2005: 100–107) tapaa eritellä kielen jäljittelemisen muotoja, joten tältä osin voitaisiin puhua myös teoriaohjaavasta sisällönanalyysistä. Olen kuitenkin muokannut käsitteistöä ja mallia oman aineistoni pohjalta.

5.3.1. Lausetaso

Murrematkimuksilla tarkoitetaan kansanperinteeseen kuuluvia, sukupolvelta toiselle siirtyviä fraaseja, joilla eri kielialueiden puhetapaa jäljitellään. Joskus murrematkimuksiin liittyy suoranaista pilkkaa. Murrematkimukset voivat olla pidempiä sananparsia tai nykyään myös hieman lyhyempiä repliikkejä. (Mielikäinen & Palander 2014a: 14–15.) Kutsun tutkimuksessani kaikkia lausetason jäljittelyjä murrematkimuksiksi. Seuraavat esimerkit 36–42 sisältävät kaikki aineistossani esiintyvät lausetason matkimukset:

- (36) *mietin että ku aina sanotaa että **pelekääkkö nää toripolliisia*** (Senni)
- (37) *no esim **varttok ku mää fundeeraaj ja semmosta*** (Noora)
- (38) *no kyssyy vaik että **voikko nää alkaa*** (Eemil)
- (39) *tai vaikka joku semmone että **mää aloin mun kaveria nii se jottaiv vääril luulee siitä*** (Lotta)
- (40) *mu(η) kaveri sano että **voikko nää olla, ja mää olin sillai että - - et se on niinku **voikko alkaa***** (Jemina)
- (41) *no täällähä sanotaa et **voiksää niinku alkaa niin nehä sitte Hämeellinnas sanoo et **voiksä olla***** (Veeti)
- (42) *ko tuo meijä ope se sannoo että **mää käy hakkeem maitua*** (Veeti).

Omassa aineistossani lausetason jäljittelyjä ei esiinny kovinkaan paljon, joten en erottele niitä tässä yhteydessä perinteisiin murrematkimuksiin ja muihin repliikinomaisiin jäljittelyihin. Aineistoesimerkeistä kaikista vakiintunein ja perinteisin matkimus lienee kuitenkin esimerkin 36 fraasi *pelekääkkö nää toripolliisia*, joka sisältää Oulun seudun puhekielen *tk*-yhtymän assimiloitumisen sanassa *pelekääkkö*, yksikön 2. persoonan pronominin *nää*-variantin ja yleisgeminäation sanassa *toripolliisia*. Yksi matkimus sisältää siis useampia murteen erityispiirteitä. Oulun murteesta puhuttaessa tyypillisin matkimus on yleensä *Ookko nää (Oulusta)* (Mielikäinen 2005: 101), joten on hieman yllättävää, ettei se esiinny aineistossani kertaakaan. Esimerkiksi Airisniemen (2015: 26) mukaan *Ookko nää Oulusta* on yleisin keskustelupalstoilla esiintyvä Oulun puhekieleen liitettävä hokema.

Oulun puhekieltä jäljitellään myös esimerkeissä 38–41, joissa esiintyy verbi-ilmaus *alkaa jotakuta*. Oulun seudulla käytetään *alkaa jotakuta* -verbi-ilmaisua silloin, kun puhutaan ajan viettämisestä toisen kanssa. Oman havaintoni mukaan *alkaa*-verbi on tässä merkityksessä erityisesti lasten ja nuorten käytössä, kun halutaan tiedustella, voiko toinen leikkiä tai muuten viettää aikaa kysyjän kanssa, kuten esimerkissä 38. Esimerkissä 39 nostetaan esiin verbi-ilmaisun tulkintaan liittyvä ongelmallisuus. Nähdäkseni *alkaa*-verbi voi liittyä Oulun seudulla myös seurustelun aloittamista ilmaisevaan verbi-ilmaukseen *alkaa olemaan jonkun kanssa*. Esimerkissä 40 puolestaan problematisoidaan ilmausten *voikko olla* ja *voikko alkaa* merkitykset. *Voikko olla* -ilmaus ei nähdäkseni Oulun seudulla noudata ilmaisun *alkaa jotakuta* semantiikkaa, vaan se yhdistyy mielestäni ennemminkin seurustelun aloittamiseen. Esimerkissä 41 Veeti tekee eron ilmausten välille maantieteellisesti. Esimerkit 38–41 osoittavat, että informanteilla on havaintoja *alkaa*-verbin murteellisesta semantiikasta.

Esimerkissä 37 Noora jäljittelee Tampereen puhekieltä fraasin *varttok ku mää fundeeraan* avulla. Kyseessä on mahdollisesti jokin hokema, jonka Noora liittää tamperelaisuuteen. Yhdistän ilmauksen joitakin vuosia sitten televisiossa pyörineeseen 020202-numeropalvelun mainokseen (2009), jossa Kari Hietalahden näyttelemä hahmo pysäytetään Hämeessä kesken sauvakävelylenkin. Mainoksessa Hietalahden roolihahmolla on repliikki *vartoos ny, mä nyn nääs fundeeraan*. Informantin iän puolesta on mahdollista, että hän on nähnyt kyseisen televisiomainoksen ja että kyseinen mainos on vaikuttanut hänen mielikuviinsa tamperelaisten puhekielestä.

Aineistoni pohjalta lausetason havaintoja sisältävässä metakielessä voidaan hahmottaa käytettävän referoivaa *X sanoo että Y* -muotia, jossa *X* ilmaisee puhujaa. Esimerkeissä 40 ja 42 puhujia ovat kaveri ja opettaja. Aina puhujaa ei kuitenkaan ole nimetty, vaan aktiivimuotoisen predikaatin lisäksi saatetaan käyttää myös passiivia. Tällöin olosijainen *X* voi merkitä myös paikkakuntaa tai aluetta, jonka puhekieltä jäljitellään. Näin on muun muassa esimerkissä 41. *Sanoa*-verbin tilalla voi olla jokin muukin puhumisaktia ilmaiseva verbi, kuten esimerkissä 36 *kysyä*. *Y* merkitsee fraasia tai repliikkiä, jolla jonkun puhetapaa referoidaan ja jäljitellään.

5.3.2. Sanataso

Sanatasolla havainnot kohdistuvat murre- ja slangisanoihin, joilla tarkoitan yleiskielen sanastosta poikkeavia lekseemejä. Seuraavat esimerkit 40–45 kuvaavat informanttien murre- ja slangisanoihin kohdistuvia havaintoja:

- (43) *no on joitaki monia semmosia sanoja mitä mä en kyllä itek käytän niinku karkki oj joku mikä **kompainej** ja semmosia* (Milla)
- (44) *no lehmä ov vaikka **itikka** ja tällee, em mä hirveestin niitä muista* (Lotta)
- (45) *Helsingissä kaikkia **venaaj** ja kaikkia just **mutsit ja faijat** ja nämä* (Julia)
- (46) *on **liukastua ja luikastua** nii Oulussa on toinen* (Senni)
- (47) *jotku [nuoret] **sannoo et se on kapessa että ei suuri(n) osa enää käytä niinku keskustassa-sanaa*** (Jemina)
- (48) *nuoret laittaa et jotaki **musaa** taj jotaki muuta* (Jemina).

Maallikoiden metakielessä *murresanalla* viitataan mihin tahansa sananmuotoon, joka sisältää jonkin murrepiirteen (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *murresana*). Tutkimuksessani tarkoitan murresanoilla kuitenkin sellaisia lekseemejä, jotka eivät kuulu normitettuun yleiskieleen vaan johonkin tiettyyn puhekielen varieteettiin. Esimerkeissä 43 ja 44 havainnot kohdistuvat nimenomaan jonkin alueen omaleimaiseen sanastoon: Milla tunnistaa *kompainen*-sanana olevan Oulun seudulla käytössä, ja Lotta puolestaan on havainnut, että Seinäjoella *itikka*-sanalla voidaan tarkoittaa lehmää. Esimerkissä 45 Julian havainto kohdistuu pääkaupunkiseudun puhekielessä esiintyviin sanoihin *venata* 'odottaa', *mutsi* 'äiti' ja *faija* 'isä'. Kutsun näitä tässä yhteydessä slangisanoiksi, koska ne liittyvät olennaisesti Stadin slangiksi käsitettävään kielimuotoon. Esimerkissä 46 kysymys on samassa sanassa esiintyvistä alueellisesta variaatiosta: Senni tietää, että

liukastua-verbi voi murteissa olla myös *luikastua*, muttei tässä kontekstissa osaa sanoa, kumpi on yleiskielinen ja kumpi murteellinen. Jemina on tehnyt lisäksi havaintoja nuorisolangista: esimerkeissä 47 ja 48 Jemina liittyy sanat *kape* ja *musa* nuorison käyttämään kieleen.

Sanatason havainnoista kerrotaan usein kopulalauseen avulla. Kopulalauseen voi määrittellä myös *X on Y* -muotin avulla, jota olen käsitellyt yhtenä tunteeseen pohjautuvien kuvausten tyypillisenä muottina luvussa 5.2.2. Kun jonkin murren merkitys määritellään, käytetään aineistoni mukaan usein *X on Y* -muottia, kuten esimerkeissä 43, 44 ja 46. Yhtenä muottina voidaan nähdä myös eksistentiaalilauseen mukainen muotti *X:ssA on Y*, jossa *X* ilmaisee paikkaa ja *Y* kielenainesta, joka liitetään paikan *X* puhekieleen. Tällainen muotti näkyy esimerkissä 45, jossa Julia kertoo, millaista sanastoa Helsingissä käytetään.

5.3.3. Varianttien taso

Aineistossani esiintyy myös kielenainesesimerkkejä, joissa informantit kuvaavat jonkin sananmuodon avulla jotakin varianttia. Tällaisissa esimerkeissä havainto ei kohdistu siis pääasiallisesti lekseemiin, vaan siinä ilmentyvään variaatioon. Aineistossani tehdään ylivoimaisesti eniten havaintoja yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien variaatiosta. Persoonapronominien esiintymistäajuus puhutussa kielessä on yleensä suuri, joten niitä myös kuulee suurella todennäköisyydellä silloin, kun kuuntelee toiselta murrealueelta kotoisin olevan ihmisen puhetta (Mielikäinen 2005: 104). Tutkimuksissa onkin havaittu, että maallikot kiinnittävät herkästi huomiota toisen käyttämiin persoonapronomineihin (ks. esim. Mielikäinen & Palander 2002: 98; Niedzielski & Preston 2003: 10–11). Omassa aineistossani havaintoja on tehty erityisesti yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien variaatiosta, kuten esimerkeissä 49–51. Myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 185) huomauttavat, että maallikot antavat eri aluemurteista esimerkeiksi tavallisimmin juuri *minä*- ja *sinä*-pronominien vastineita. Itse asiassa aineistossani esiintyy vain yksi muihin pronomineihin liittyvä havainto. Esimerkissä 52 Senni kertoo, että Kemijärvellä monikon persoonapronomineilla *me* ja *te* sekä demonstratiivipronominilla *ne* on vastineet *met*, *tet* ja *net*. Lisäksi samassa esi-

merkissä näkyy myös havainto verbintaivutuksesta: monikon ensimmäisen persoonan persoonapäätteellä *-mme* on Kemijärvellä käytössä variantti *-mmA*.

- (49) *jos o vaikka jostaki Rovaniemeltä nii ne sanoo mie ja sie* (Veeti)
- (50) *no esim täällä müü ja sää ja nüü* (Noora)
- (51) *no Helsingissä ihmiset puhuu enemmän sillee mä ja sä ja me täällä Oulussa painotettaa että müü ja sää* (Milla)
- (52) *no jossain Kemijärvellä nii sanotaav vaikka net ja tet ja met olemma* (Senni)

Persoonapronominien lisäksi havaintoja on tehty joistakin muistakin varianteista, kuten esimerkit 53 ja 54 osoittavat:

- (53) *Varmaan. Tai siis joo puhun [oululaisesti]. Mutta en ehkä välttämättä niim paljo ku jotku muut, että, sitä nää ja mavon ja sillai (nauraa), mutta kyllä.* (Senni)
- (54) *Varmaan nuoret käyttää enemmän jotaki, jotakim muitaki adjektiiveja ku kipeä, että vanhemmat ainaki sannoo kipiä. Jotku sanoo et onks sulla pää kipee - -* (Jemina).

Esimerkissä 53 Senni ilmaisee havainnon *t:n* heikon asteen *v*-vastineesta variantin sisältävän sananmuodon *mavon* avulla. Tosin tässä yhteydessä on huomattava, että *mavon*-sanamuoto on tullut ilmi haastattelussa hieman aikaisemmin. Tuolloin *mavon*-muoto on minun antamani. Myöhemmin esimerkin 53 kontekstissa Senni liittää *mavon*-sanamuodon kuvaaman *t:n* heikon asteen *v*-vastineen Oulun puhekieleen itse. Esimerkissä 54 Jemina kuvaa *kipeä*-sanauksen avulla jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymän variaatiota. Hän käsittää maallikoille tyypillisesti sananmuodot *kipeä*, *kipiä* ja *kipee* eri adjektiiveiksi, vaikka kielitieteellisesti tarkasteltuna ne ovat saman lekseemin eri variantteja.

5.3.4. Äänteiden taso

Aineistossani esiintyy lausetason, sanatason ja varianttien tason kielihavaintojen lisäksi myös muutamia esimerkkejä, jotka kohdistuvat yksittäisiin äänteisiin:

- (55) *tamperelaiset ainaki pärisyttää ärrää sillee, palijo* (Eemil)
- (56) *no jossain Kemijärvellä nii sanotaav vaikka - - ja hoo, niijku sitä hoota käytetään aika paljoj ja* (Senni)
- (57) *varmaan ne pitkät ne koot tai ässät siellä välisä* (Julia).

Esimerkissä 55 Eemil kuvaa Tampereen puhekielen *r*-äännettä päriseväksi. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 219, 2014b s.v. *r-kirjain*) mukaan maallikot kuvailevat nimenomaan Tampereen *r*-äännettä usein *kovaksi*, *täryiseksi* tai *korostuneeksi*. Tampereella vokaalien välinen yksittäinen *r*-ääne on kuitenkin tutkimusten mukaan yksitäryinen yhtä usein kuin yleiskielessäkin (Mustanoja & O’Dell 2007: 57–58). Maallikoiden *r*-äänteeseen liittämä omaleimaisuus voi selittyä sen sijaan sillä, että Tampereella *r* voi olla lievästi liudentunut, jolloin se äännetään hieman *i*-mäisesti (Mustanoja & O’Dell 2004: 24). Tampere kuuluu hämäläismurteiden alueeseen, jossa *t:n* heikon asteen vastineena on vanhastaan *r* tai *l* (Kettunen 1981: kartta 65). Koska Eemil kuitenkin käyttää ääntä kuvaavaa *pärisyttää*-verbiä, esimerkissä viitataan *ärrällä* mielestäni todennäköisemmin *r*-äänteen omaleimaisuuteen.

Esimerkissä 56 Senni puolestaan on havainnut peräpohjalaismurteissa säilyneen jälkitaavujen vokaalien välisen *h:n*. Myös Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *h*, *hoo*) mukaan *h*-ääne mainitaan usein juuri peräpohjalaisten murteiden tuntomerkinä. Tarkastelen jälkitaavujen vokaalien välistä *h:ta* tässä yhteydessä äänneiden tason havaintona, koska aineistoesimerkissäkin *h* on mainittu nimenomaan yksittäisenä äänteenä. Lisäksi Julia mainitsee esimerkissä 57, että joissakin sanoissa on pitkiä *k*- ja *s*-äänteitä. Näillä hän viittaa yleisgeminatation seurauksena tapahtuvaan konsonanttien kvantiteetin kasvamiseen. Hän viittaa siis yksittäisten äänneiden avulla kielen järjestelmätason ilmiöön.

5.4. Kielenilmiöiden nimeäminen ja kuvaileminen

Kun kielenilmiötä nimetään ja kuvaillaan, havaituista ilmiöistä kerrotaan konkreettisia kielenainesesimerkkejä ja tunteeseen pohjautuvia kuvauksia syvällisemmin ja analyttisemmin: havainnon pohjalta on tehty analyysi, jonka perusteella kielenilmiö nimetään tai sen luonnetta kuvaillaan. Havainnot voivat olla lähtöisin yksittäisistä esimerkkitapauksista, mutta tällä tasolla konkreettisia havaintoja on myös käsitteellistetty käyttämällä niistä ilmiötä jollain tavalla kuvaavaa termiä. Maallikoiden metakielessä esiintyvät termit voivat olla joko lingvistisiä tai kansanlingvistisiä. Myös Mielikäinen ja Palander

(2014a: 28) toteavat metakieliseen terminologiaan kuuluvan sekä lingvistisiä että omaperäisiä termejä. He luokittelevat maallikoiden metakielessä esiintyvät termit ja terminomaiset nimitykset viideksi eri jatkumoksi (Mielikäinen & Palander 2014a: 28; ks. myös luku 3.2.3.), mutta omassa tutkimuksessani erotan kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen tasolla kaksi alakategoriaa: lingvistiset ja kansanlingvistiset termit. Luokittelessani maallikoiden käyttämää terminologiaa joko lingvistiseksi tai kansanlingvistiseksi olen ottanut mallia Mielikäiseltä ja Palanderilta (2014a: 119–137).

5.4.1. Lingvistiset termit

Maallikot käyttävät kielitieteilijöiden tapaan lingvistisiä termejä, joita on opittu esimerkiksi kouluopetuksen kautta. Aina maallikot eivät kuitenkaan käytä termejä samalla tavalla kuin kielitieteessä niitä on totuttu käyttämään. Seuraavissa esimerkeissä 58–60 lingvistiikan termejä on käytetty konventionaalisesti:

- (58) *no ainaki niinhö tullee monesti **kaks konsonanttia** peräkkäiv vaikka niinhö kirjojettaessa vaa yhellä* (Rasmus)
- (59) *nuortej kanssa nii sillon ei tietenkää ko sillon o kaikkia näitä **lyhenteitä** ja kaikkia tämmösiä* (Julia)
- (60) *no telekkaria sannoisin tuollai, tai jottai sille [televisio-sanalle] on niim monta **synonyymia** että* (Tomi).

Esimerkissä 58 Rasmus viittaa yleisgemiaatioon. Vaikka yleisgemiaatio kuvataan maallikoille tyypilliseen tapaan, on Rasmus käyttänyt lingvistiikan käsitettä *konsonantti* tässä kontekstissa konventionaalisesti. *Konsonantilla* tarkoitetaan lyhyesti sanottuna äännettä, jota tuotettaessa jokin ääniväylän kohta supistuu (KS 2014 s.v. *konsonantti*). *Konsonantti* on vierasperäinen erikoisalan termi, josta on kouluopetuksen kautta tullut yleisesti tunnettu käsite. Yleensä tällaiset opetuksessa käytetyt termit esiintyvät maallikoiden metakielessä samassa merkityksessä kuin kielitieteilijöillä. (Mielikäinen & Palander 2014a: 119.)

Esimerkissä 59 Julia käyttää kielitieteellistä käsitettä *lyhenne* konvention mukaisesti, jos oletetaan Julian tarkoittavan nimenomaan sanasta tai sanaliitosta lyhennettyä kirjainmerkintää (KS 2014 s.v. *lyhenne*). Nuoret käyttävät erityisesti englannin kielestä ja internet-slangista kumpuavia kirjainlyhenteitä, kuten *LOL* (*laugh out loud*) ja *OMG* (*oh*

my God). Kansanlingvистisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *lyhenne*) mukaan maallikot viittaavat *lyhenne*-termillä usein kuitenkin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin eivätkä varsinaisiin lyhenteisiin. Konteksti antaa kuitenkin viitteitä siitä, että Julia tarkoittaisi nimenomaan nuorisokieleen ja internet-slangiin kuuluvia kirjainlyhenteitä.

Synonyymi voidaan määritellä sanaksi, jonka merkitys on sama kuin jonkin toisen sanan (KS 2014 s.v. *synonyymi*). Kielitoimiston sanakirjan (2014 s.v. *televisio, telkkari, telkku, telkka, töllö, töllötin*) mukaan *televisio*-sanankäytön arkisia, puhekielisiä vastineita ovat esimerkiksi sanat *telkkari, telkku, telkka, töllö* ja *töllötin*⁷. Lisäksi *televisio*-sanasta käytetään yleisesti lyhennettä *TV*. Esimerkissä 60 Tomi on siis käyttänyt *synonyymi*-termiä konventionaalisesti kuvaamaan sitä, että *televisio*- ja *telkkari*-sanojen lisäksi on olemassa monia muitakin samaa tarkoittavia sanoja.

Osa lingvистisistä termeistä esiintyy informanttien metakielessä eri funktiossa kuin lingvistiikassa. Kielitieteellisellä termillä viitataan tällöin siis eri asiaan kuin sillä yleensä kielitieteessä on totuttu viittaamaan. Seuraavat lausumat 61–64 sisältävät lingvistiikan näkökulmasta virheellistä terminologiaa:

- (61) *no kaikki nää sanat voi ollan niinkö jottai **synonyymeja jotka ov vähä puhekielisiä** ja sitten niinkö kirjakielessä se on sillee paljo virallisemmin sanottus sitte* (Tomi)
- (62) *Varmaan nuoret käyttää enemmän jotaki, jotakim muitaki **adjektiiveja** ku kipeä, että vanhemmat ainaki sanoo kipiä. Jotku sanoo et onks sulla pää kipee tai.* (Jemina)
- (63) ***sanat** sanotaa erillä lailla* (Lotta)
- (64) *no en tiä siinä **painotetaan** aina paljo kaikkia **kirjaimia*** (Milla).

Variaatioon ja variantteihin viitataan maallikoiden metakielessä monien eri termien avulla. Esimerkissä 61 Tomi käyttää esimerkin 60 tapaan *synonyymi*-termiä. Aiemmassa kontekstissa Tomi käyttää termiä konventionaalisesti, mutta tässä kontekstissa termillä ei viitata varsinaisesti synonymiaan vaan variaatioon. Ilmaisuuksissa *synonyymeja jotka ov vähä puhekielisiä* viittaakin saman sanan eri variantteihin, joita puhekielessä esiintyy. Myös Jemina viittaa variaatioon esimerkissä 62, jossa hän nimeää *kipeä*-sanankäytön variantit eri adjektiiveiksi. Jemina on oikeassa siinä, että *kipeä*-sana ja sen variantit ovat sanaluoa-

⁷ Paunonen (2006a: 339–340) kutsuu yhdestä sanasta saatuja samaa tarkoittavia samakantaisia rinnakkaisjohtoksia johto-opilliseksi synonyymiaksi.

kaltaan adjektiiveja, mutta kielitieteessä sananmuotoja *kipeä*, *kipiä* ja *kippee* ei käsitetä eri lekseemeiksi vaan saman lekseemin varianteiksi. Lisäksi Lotta käyttää esimerkissä 63 *sana*-käsitettä kuvaamaan sitä, että murteissa samalla lekseemillä voi olla erilaisia variantteja. Maallikoiden metakielessä *sana*-termi viittaa usein varsinaisten murre sanojen lisäksi murteellisiin äänne- ja muotoasuihin (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *sana*). Ilmaisuuksien *sanat sanotaa erillä lailla* ei varsinaisesti kuulu analyttiselle kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvaamisen tasolle, vaan intuitiiviselle tunteeseen pohjautuvien kuvausten tasolle. Otan *sana*-termin käytön *variantti*-termin sijaan kuitenkin tässä yhteydessä esiin, koska se on yksi tyypillisimmistä maallikoiden metakielessä esiintyvistä lingvistisistä termeistä, joiden käytössä on horjuntaa.

Esimerkissä 64 Milla käyttää *kirjain*-termiä kuvaamaan puhuttua kieltä. Kielitieteellisesti olisikin siis parempi käyttää *äänne*-termiä *kirjain*-termin sijaan. *Kirjaimella* tarkoitetaan jonkin äänteen kirjoitettua merkkiä, mutta maallikoiden metakielessä kirjaimella viitataan usein myös äänneeseen (KS 2014 s.v. *kirjain*; Mielikäinen & Palander 2014a: 133, 2014b s.v. *kirjain*).

Samassa esimerkissä 64 Milla kuvaa maallikoille tyypilliseen tapaan, mitä *kirjaimille* murteissa tehdään (ks. Mielikäinen & Palander 2014a: 133). *Painottamisella* tarkoitetaan fonetiikassa lyhyesti sanottuna sitä, että sanalle tai tavulle laitetaan puheessa paino (KS 2014 s.v. *painottaa*). Pääsääntöisesti suomessa sanan pääpaino on ensimmäisellä tavulla. Neli- tai useampitavuisilla sanoilla on myös sivupaino, vaikka todellisuudessa myös lausumapaino säätelee puheessa sanojen suhteellista painotusta. (Alho & Kauppinen 2009: 30; Koivisto 2013: 29.) *Painottamisella* voidaan viitata myös maallikoiden metakielessä prosodisiin ilmiöihin, kuten sävelkulkuun. Aina *painottamisella* ei kuitenkaan viitata prosodiaan vaan myös esimerkiksi äänneiden kvantiteettiin. (Mielikäinen & Palander 2014a: 126–127, 2014b s.v. *painottaa*.) Kontekstin perusteella on lopulta vaikea sanoa, viittaako Milla ensisijaisesti prosodiaan vai esimerkiksi svaavokaaliin tai yleisgeminaatioon. Milla viittaa haastattelussa *painottamisella* eri konteksteissa ainakin neljään eri kielenilmiöön, joita havainnollistan seuraavissa esimerkeissä 65–68:

- (65) *no Helsijjissä ihmiset puhuu enemmän sillee mä ja sä ja me täällä Oulussa **painotettaa että müü ja sää***
- (66) *Elina: Miltä se susta kuulostaa se olliit?*
*Milla: No vähän turhan semmoselta **painotetulta**.*

- (67) *kyllä mä voi sin sannaohan että musiikkiaki mutta kyllä se aina välissä **painottuu** tollai [musiikkia]*
 (68) *no ettei hirveestip **painotas sillai että talavella.***

Yhteistä kaikille lausumille on, että niissä Milla viittaa *painottamisella* äänteiden kvantiteettiin. Esimerkissä 65 Milla tekee eron *mä-* ja *sä-*persoonapronominivarianttien ja *mää-* ja *sää-*varianttien välille kuvailemalla *mää-* ja *sää-*muotoja painotetuiksi. Hän yhdistää *painottamiseen* siis pitkän vokaaliaineksen. Esimerkissä 66 Milla kuvailee Oulun seudun analogista imperfektimuotoa *ollit* painotetuksi. Yleiskieliseen *olit*-muotoon verrattuna *ollit*-muodossa on geminoitumisilmiön seurauksena kaksi *l*-konsonanttia yhden sijaan. Esimerkin 66 ilmaus kuuluu varsinaisesti tunteeseen pohjautuvan kuvauksen tasolle, mutta otan sen tässä yhteydessä esille osoittamaan, että *painottamisella* voidaan viitata myös Oulun seudun analogisiin imperfektimuotoihin. Esimerkissä 67 *painottamisella* viitataan geminoitumiseen. Lisäksi esimerkissä 68 Milla liittyy *painottamisen* svaavokaaliin. Näiden esimerkkien perusteella voidaan olettaa, että Millan metakielessä *painottaminen* liittyy nimenomaan äänteiden kvantiteettiin eikä prosodisiin ilmiöihin.

Äänteiden kestoja kuvataan lingvistiikassa adjektiiveilla *pitkä* ja *lyhyt*, ja äänteiden keston muutoksista käytetään vastaavasti verbejä *pidentyä* ja *lyhentyä*. Myös maallikot käyttävät äänteiden keston ja kvantiteetin kuvaamiseen *lyhyt-* ja *pitkä-*adjektiiveja sekä niistä johdettuja erilaisia verbejä. (Mielikäinen & Palander 2014a: 136–137.) Omassa aineistossani lyhyteen tai pituuteen viittaavia ilmaisuja sisältävät seuraavat esimerkit 69–73:

- (69) *varmaan ne **pitkät ne koot tai ässät** siellä välisä* (Julia)
 (70) *niihku **pidentää** sitä sannaan mum mielestä aika paljo* [Hämeenlinnassa] (Veeti)
 (71) *no just nää jotku sanat että ne **tullee vähä pitemmäj kaavanj kautta*** (Rasmus)
 (72) *joo kyllä mä käytäv vähän tollasia **lyhyitäki vastauksia** [kuten keskustassa] ja varmasti 'oon sanonut sen misäkit ton missä tilalla* (Tomi)
 (73) Elina: *Ookko sää koskaan kuullu että - - ois se keskustasa ja mettäsä - - ?*
 Jemina: *Mum mielestä jotku nuoremmat voi sannaohan että ne haluaa sen **lyhentää.***

Esimerkissä 69 Julia käyttää adjektiivisia *pitkä* kuvaamaa *k-* ja *s-*äänteiden kvantiteettia. Kun lausumaa tarkastellaan laajemmin, viitataan ilmaisulla *pitkät ne koot ja ässät siellä välisä* yleisgeminaatioon. Veeti käyttää esimerkissä 70 *pidentää*-verbiä kuvailemallaan

Hämeenlinnan puhekieltä. Epäselväksi kuitenkin jää, mihin kielenilmiöön Veetin pidentämisen liittyy. Todennäköisesti Veeti ei ainakaan viittaa Julian tapaan yleisgemiaatioon, koska Hämeenlinnassa yleisgemiaatio ei kuulu murteeseen (Kettunen 1981: kartta 2). *Pidentää*-verbi on kuitenkin yksi tyypillisimmistä geminoitumiseen viittavista verbeistä maallikoiden metakielessä, vaikka sillä voidaan viitata myös muihin kielenilmiöihin, kuten Etelä-Pohjanmaan murteeseen kuuluvaan diftongien oikenemiseen (*sellainen* > *sellaanen*) (Mielikäinen & Palander 2014a: 154, 174, 2014b s.v. *pidentää*). Rasmusen esimerkissä 71 käyttämä ilmaus *sanat - - tulee vähä pitemmän kaavan kautta* sen sijaan on jo hyvin kansanomaisempi, eikä sitä voitane enää pitää lingvistisen termin käyttämisenä.

Lyhyt-ainesta käytetään esimerkeissä 72 ja 73. Esimerkissä 72 Tomi liittyy *lyhyden* inessiivin murteelliseen *-sA*-varianttiin samoin kuin Jemina esimerkissä 73. Näissäkin esimerkeissä *lyhyys* liitetään yleiskielestä poikkeaviin variantteihin, joissa äänteiden kvantiteetti on pienempi. Aineistossani *lyhyys* ja *pituus* kielen ominaisuuksina liittyvät paitsi äänteiden keston, myös laajemmin määriteltynä kielenilmiöihin, kuten yleisgemiaatioon. Mielikäisen ja Palanderin (2014a: 137) mukaan *lyhyt* ja *pitkä* voidaan määrittellä maallikoiden murrehavaintojen määrittelemisen kannalta tärkeiksi adjektiiveiksi, koska niiden käytössä esiintyy maallikoiden metakielessä paljon variaatiota.

5.4.2. Kansanlingvistiset termit

Maallikot käyttävät metakielessään myös sellaisia ilmaisutapoja ja terminomaisia nimityksiä, jotka eivät ole kielitieteessä käytössä. Tällaista metakielistä sanastoa kutsun tutkimuksessani kansanlingvistiseksi termistöksi. Kansanlingvistisillä termeillä kuvataan siis jotain kielenilmiötä, jolla lingvistiikassa on omat terminsä. Kun kielestä puhumiseen tarvittava sanasto puuttuu, on käytettävä entuudestaan hallussa olevaa arkikielen sanastoa. Maallikoilla tällaisessa käytössä olevat yleiskielen sanat ovat osittain vakiintuneet metakieleen niin, että ne ovat muodostuneet joka puolella Suomea käytettäviksi metakielen termeiksi. (Mielikäinen & Palander 2014a: 137.) Seuraavissa esimerkeissä 74–76 maallikot kuvaavat kielenilmiöitä kansanomaisilla verbeillä:

- (74) *Senni: Enemmäm mää kaikkea tollai niijku **venytän** tota että.
Elina: Nii että kahella ässäällä ites sannoisit joo?
Senni: Nii.*
- (75) *Eemil: Me **venytetään**, kaikkee.
Elina: Joo. Mitä esimerkiks me venytettää?
Eemil: Vokaaleja.
Elina: Vokaaleja, joo. Tarkotakko vaikka sitä mää ja?
Eemil: Joo.*
- (76) *no vaikka ko tulee jostaki Karjalasta niin ne **murtaa** - - melko kovasti (Jemina)*
- (77) *em mää mittää Stadi(n) slannia alkais **vääntämää** (Lotta).*

Venyä-verbin johdokset ovat yleisiä kansanlingvistisiä termejä, ja *venyttämisellä* viitataan usein murrepiirteisiin, joissa on pidentynyt vokaali tai geminoitunut konsonantti (Mielikäinen & Palander 2014a: 142). Esimerkissä 74 olen aikaisemmin kysynyt Senniltä, onko hän havainnut, että Oulussa saattaisi kuulla *missä*-sanasta yksinäis-s:llistä *misä*-varianttia. Senni viittaa puheenvuorossaan *venyttämisellä* siis inessiivin *-ssA*-pääteeseen. Eemil puolestaan viittaa esimerkissä 75 *venyttämisellä* puhekielisten persoonapronominien *mä-* ja *sä-* pitkä-ä:llisiin variantteihin *mää* ja *sää*. Myös Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *venyttää*) mukaan *venyttäminen* liitetään esimerkiksi konsonanttien geminaattoihin sekä *mää-* ja *sää-*pronomineihin.

Murtaa- ja *vääntää-*verbit esiintyvät maallikoiden metakielessä yleisesti merkityksessä 'puhua jotakin (murteellista) kielimuotoa' (Mielikäinen & Palander 2014a: 136, 2014b: s.v. *murtaa*, *venyttää*). Esimerkkien 76 ja 77 ilmaisut eivät ole analyttisiä vaan intuitiivisia, koska niissä *murtamista* tai *vääntämistä* ei ole eritelty eikä täten saada tietää, mihin kielenilmiöihin niillä varsinaisesti viitataan. Käsittelen kuitenkin verbien *murtaa* ja *vääntää* kansanomaista käyttöä muiden kansanlingvististen termien yhteydessä. Esimerkistä 76 on tulkittavissa, että Jemina viittaa *murtaa*-verbillä Karjalassa asuvien ihmisten murteelliseen puhetapaan. Konkreettisia havaintoja verbi ei kuitenkaan avaa. Samoin on esimerkin 77 kohdalla: Lotta viittaa *vääntämisellä* tietyn kielimuodon puhumiseen, mutta kielimuodon piirteitä ei avata.

Niina Kunnas (2015: 605) on havainnut, että maallikoiden metakielessä käytetään usein muottia *X:ssA Y:tA □-tAA□ □-Vn*, jolla kuvataan jonkin sanaa pienemmän kielenaineksen lisääntymistä ja sijoittumista sanassa. Myös Mielikäinen ja Palander (2014a: 161) ovat havainneet, että esimerkiksi jälkitavujen vokaalien välistä *h:*ta kuvataan usein il-

maisuuilla, joissa *h*:ta esimerkiksi *lisätään*, *laitetaan* tai *tungetaan joka väliin*. He eivät kuitenkaan hahmota ilmaisua muotiksi Kunnaksen (2015: 605) tavoin. *X:ssA Y:tA* □-*tAAAn* □-*Vn* -muottia havainnollistavat omassa aineistossani esiintyvät esimerkit 78 ja 79:

- (78) *me lisäillää jotain kirjaimia sinne väleihin* (Julia)
 (79) *laitetaan niinku esimerkiksi jotaki kirjaimia niinku joihiniki väleihin* (Senni).

Muottiin kuuluu siis passiivimuotoinen verbi ja illatiivimuotoinen nomini, joiden avulla kerrotaan jonkin kielenaineksen kvantiteetin lisääntyvän sananmuodossa. *X* merkitsee kielimuotoa tai paikkakuntaa, johon liitettävää kielenilmiötä *Y* verbi-ilmaisulla kuvataan. Esimerkeissä 78 ja 79 viitataan todennäköisimmin svaavokaaliin ja/tai yleisgemiinaatioon, mutta ilmiöiden nimeämiseen käytetään ilmiön järjestelmää kuvailevaa ilmausta.

Omassa aineistossani esiintyy myös samantyyppisiä ilmauksia, jotka eivät kuitenkaan täysin noudata muotin rakennetta:

- (80) *oululaiset laittaa sinne' 'että ne vokkaaleita väliin tai jottain semmosia* (Lotta)
 (81) *tullee lissää niitä vokkaaleita ja sitte, näitä konsonanteja* (Lotta).

Myös esimerkeissä 80 ja 81 kuvataan sitä, että vokaalien tai konsonanttien kvantiteetti sanassa muuttuu, mutta muotin mukaisen passiivimuodon sijaan lausumissa on aktiivimuotoinen predikaatti (*laittaa*, *tullee*). Esimerkissä 81 on lisäksi käytetty nollapersoonaa, jolloin subjekti on jätetty ilmaisematta. Joka tapauksessa ilmaisut kuvaavat svaavokaalia ja yleisgemiinaatiota ilmiöinä hyvin samantapaisesti kuin esimerkit 78 ja 79.

Maallikoiden metakielessä on tyypillistä kertoa, **mitä kielelle tehdään**. Tällaisia ilmauksia esiintyy erityisesti kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen kategoriassa, mitä myös muotti *X:ssA Y:tA* □-*tAAAn* □-*Vn* kuvastaa. Muita esimerkkejä, joissa kielelle tehdään jotain ovat muun muassa ilmaisut *me venytetään*, *kaikkee* (esimerkki 75), *ne haluaa sen lyhentää* (esimerkki 73) ja *painotetaan aina paljo kaikkia kirjaimia* (esimerkki 64). Edellä mainitun tyyppiset verbi-ilmaisut sisältävät ajatuksen siitä, että kieli elää ideaalina abstraktiona, jolle murteissa tehdään jotain. Käsitys, jossa kielelle tehdään

jotain, heijastelee siis myös normatiivista kielikäsitystä, jonka mukaan puhekieli ja murteet poikkeavat ”oikeasta” kielestä. (Vrt. Preston 1998: 90–91 ja luku 3.1.)

5.5. Kielenilmiöiden analysoiminen ja teoretisoiminen

Olen aiemmista metakielen luokittelumalleista poiketen halunnut tuoda omaan malliini mukaan myös kieltä analysoivan ja kielenilmiöitä pohdiskelevan ulottuvuuden, sillä mielestäni aiemmissa luokittelutavoissa maallikoiden metakieli näyttäytyy melko yksipuolisena nimeämisenä ja kuvailemisena. Haluankin tuoda aineistoni avulla esille, että myös nuoret informanttini kykenevät pohtimaan kieltä syvällisesti ja analyttisesti eivätkä he vain nimeä ja kuvaile kielenilmiöitä. Vaikka aineistossani analyysin taso muodostaakin pienimmän ryhmän, se tarjoaa toisaalta myös mielenkiintoisimpia esimerkkejä. Tähän alalukuun olenkin koonnut lähestulkoon kaikki aineistoesimerkit, jotka edustavat analysoinnin ja teoretisoinnin tasoa. Tämäntyyppistä metakieltä ei myöskään ole aikaisemmin tietääkseni tarkasteltu tutkimuksissa.

Vaikka kahdeksaluokkalaisilla ei ole kielitieteellistä koulutusta, näkyy heidänkin metakielessään analysointia, joka lähestyy jo lingvististä tasoa. Tätä havainnollistavat seuraavat aineistoesimerkit 82–84:

- (82) *ku mä oon, tai kuullu että aina vois just vaihtaak kirjainta niijko että een tuoho iiksi nii Oulussa [kipeä ~ kipiä] (Senni)*
- (83) *no jotkuham, ruppee niijkun jossaki sanoissa keksimää jotaki omia sanoja jollekki jotaki vaikka, alikulutunneli jotaki aliska ja kaikkea semmosta ja, omia sanoja niille jotka sitte yleistyy (Jemina)*
- (84) *mutta kyllä tuo marajoja nii, kyl mää ooj jonku ehkä mummon tai papaḡ kuullus sillee vähä sanovan mutta, seki on kuiteḡki vähä sellane että, kyl se enemmä sanotaa että marjoja (Tomi).*

Esimerkissä 82 Senni analysoi Oulun seudun puhekielen jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymän variaatiota. Vaikka hän ei käytäkään kielitieteellisiä ilmaisutapoja tai termejä, hän lähestyy analyysissään jo variaation luonnetta ja järjestelmää. Esimerkissä 83 Jemina puolestaan kuvaa uusien sanojen syntymistä ja leviämistä kielenkäyttöön. Hänen kuvauksensa lähestyy kielitieteellistä tietoutta, vaikka hänen ilmaisutapansa onkin kansanlingvistinen. Lisäksi esimerkissä 84 Tomi on havainnut, että kielessä on *ma-*

rajoja-sanan sijaan käytössä samantapainen sananmuoto, jossa esiintyy välivokaali (*ma-rijoja*), mutta hän ei aivan kykene tuottamaan kyseistä muotoa itse. Hänellä on siis tuntuma järjestelmästä, mutta analyysin lingvistinen viimeistely puuttuu.

Informanttini myös perustelevat omia pohdintojaan esittämällä syy–seuraus-suhteita, kuten seuraavissa esimerkeissä:

- (85) *no toisaalta vois ku se o sillai kaks peetä [kippee] nii se tuntuu mutta toisaalta vois että, no jos on kipee nii sittehü se ov vähü niijku etelässä* (Senni)
- (86) *kyllä se varmaa se assuikko nää [olisi luontevampi] koska tossa on niim paljon tota ässä muute* (Milla)
- (87) *- - ehkä se että ku se o, sev verra erillaista ku joku normaali puhekieli, tai siis niijkö normaali kirjakieli tai näi että. Sen takia se saattaa vähü kuulostaaj junttimaiselta* (Tomi).

Esimerkissä 85 Senni perustelee *kippee*-sanamuodon olevan oululaisen kuuloinen, koska siinä on yleisgeminatian mallin mukaan kaksi *p*-äännettä ja vaikka *eA*-vokaaliyhtymä onkin Etelä-Suomeen liitettävällä tavalla monoftongiutunut. Esimerkissä 86 Milla esittää mielenkiintoisen huomion, jossa hän perustelee *assuikko nää* -muodon olevan luontevamman kuuloinen kuin *assuikko sää* -muoto, koska jälkimmäisessä on monta *s*-äännettä. Millan havainto ei täysin avaudu. Liitän itse oululaisena kuitenkin *sää*-pronominin ennemmin osaksi *assuiksää*-ilmaisua kuin *assuikko sää* -ilmaisua. On mahdollista, että Milla viittaa pohjimmiltaan johonkin muuhun ilmiöön kuin varsinaiseen *s*-äänteiden määrään. Tomi puolestaan perustelee esimerkissä 87, miksi Oulun puhekieli saattaa kuulostaa jonkun mielestä junttimaiselta. Perustelu pohjautuu havaintoon puhe- ja kirjakielen erilaisuudesta.

Informanttini esittävät lisäksi omia teorioitaan, joilla ei ole pohjaa kielitieteellisessä tutkimustiedossa. Heidän teoriansa perustuvat omiin kokemuksiin, mutta ne eivät välttämättä vastaa tieteellistä tietoa. Omat teoriat koskevat monia eri kielen osa-alueita, kuten seuraavat esimerkit 88–92 osoittavat:

- (88) *jos vaikka puhuu nopeaa nii sillon se [yksinäis-s:llinen inessiivi] tulee ilmi* (Senni)
- (89) *joo lyhenteitä eri sanoista jos ne on pidempiä niin ne [nuoret] lyhentää se* (Jemina)

- (90) *mitä nuoret ne varmaan käyttää paljon niin ku talvi ja kesä joskus ne sitä englannin kielelläki, sanoo ja sitte suomen kielel lauseen yhdistää siihen* (Jemina)
- (91) *jotku sanoo et se on kapessa että ei suuri(n) osa enää käytä niijku keskustassa-sanaa* (Jemina)
- (92) *no se on varmaa että Oulum murretta puhuu nuoret ja siitä ylöspäiv vanhemmat eikä niinkää - - siis mua monta vuotta nuoremmat - - koska ne ei oo oppinuv vielä sitä siis puhumaav varmaan niin hyvi* (Eemil).

Esimerkissä 88 Senni liittää yksinäis-s:llisen inessiivin nopeaan puhetapaan, jossa osa äänneistä jäisi mahdollisesti ääntymättä. Esimerkissä 89 Jemina taas on sitä mieltä, että nuoret haluavat lyhentää kaikkia sanoja. Tutkimustiedon mukaan nuoret kuitenkin käyttävät esimerkiksi Oulun seudulla murteellisuuksia, joissa joidenkin äänneiden kvantiteetti lisääntyy (ks. esim. Löppönen 2015: 74–75; Kansanniva 2012: 74–75). Tällaisilla murteellisuuksilla tarkoitan esimerkiksi yleisgemiinaatiota ja svaavokaalia.

Jeminalla on myös muita mielenkiintoisia teorioita. Esimerkissä 90 hän toteaa nuorten yhdistävän usein englannin kieltä muuten suomenkieliseen puheeseen. Koodinvaihtaminen onkin tunnettu ilmiö, mutta esimerkin tekee mielenkiintoiseksi se, että Jeminan mielestä nuoret käyttäisivät sanoista *kesä* ja *talvi* englanninkielisiä vastineita *summer* ja *winter*. Nähdäkseni tällaisen käytön täytyy kuitenkin olla erittäin harvinaista, koska ainakaan minun korviini vastaavaa käyttöä ei ole kantautunut. Lisäksi Jemina uskoo esimerkiksi 91 nuorisoslangiin kuuluvan *kape*-sanan syrjäyttäneen yleiskielisen *keskusta*-sanan. Myös tähän teoriaan suhtaudun varauksella, koska kuulohavaintojeni mukaan *keskusta*-sana elää nuortenkin kielenkäytössä edelleen.

Eemil esittää esimerkissä 92 teorian siitä, miten murre opitaan. Yleensä lapsi oppii ympäristöstään ensimmäisenä juuri jonkin puhekielen varieteetin ja vasta myöhemmin hän oppii yleiskielen konventioita. Eemilin käsityksen mukaan murre kuitenkin opitaan vähitellen niin, että vasta hänen ikäisensä nuoret osaavat puhua murretta ”oikein”. Eemil liittää siis murteeseenkin normatiivisen kielikäsitteilyn, vaikka yleensä normatiivisuus liitetään yleiskieleen.

Informanttien analyysit ja teoriat voivat lähestyä jopa tieteellistä tasoa, vaikka pääasiassa ne ovat kansanomaisia ja tieteellisen tiedon kanssa ristiriitaisia. Maallikot tekevät arjen kielitiedettä kuitenkin tieteelle ominaisilla tavoilla, kuten kausaalisuhteita esittä-

mällä, vertailemalla ja pohtivaa analyysia rakentamalla. Maallikoiden tekemä arjen kielitiede näkyy puheessa pidempinä metakielisinä jaksoina, jotka eivät noudattele tiettyjä muotteja. Metakielisissä jaksoissa esiin tulevat analyysit ja teoriat kertovat, että maallikot eivät vain jäljittele, nimeä tai kuvaile kielenilmiöitä, vaan he myös analysoivat merkityksiä ja ilmiöiden välisiä yhteyksiä. Mielestäni havainto on merkittävä, koska aikaisemmin tällaisia metakielisiä jaksoja ei ole huomioitu tutkimuksissa tai luokittelumalleissa.

5.6. Variaatiokäsitykset metakielessä

Aineistoon tutustuessani huomasin, että kahdeksaluokkalaisilla informanteillani on monenlaisia käsityksiä kielen variaatiosta. Variaatiokäsitykset tulevat esiin nuorten käyttämästä metakielestä. Usein variaatiota tarkastellaan vertailun kautta: eri ihmisryhmät tai heidän käyttämänsä kielimuodot asetetaan toistensa vastinpareiksi. Omassa aineistossani vastinparit muodostavat pohjoisen ja etelän puhekielet, nuorten ja vanhojen käyttämät kielet sekä normitettu yleiskieli ja puhekieli. Variaatiokäsityksiä ja kielellisiä asenteita olisi mahdollista tutkia diskurssianalyysin kautta, jolloin saataisiin monipuolisempi kuva käytettävien diskurssien luonteesta (Mantila 2008: 74). En kuitenkaan tämän tutkielman laajuudessa pysty ottamaan täysin diskurssianalyttistä perspektiiviä. Seuraavaksi tarkastelen informanttien metakielisten ilmaisujen avulla, millaisena kielellinen variaatio näyttäytyy heidän mielestään.

5.6.1. Alueellinen variaatio

Perinteisessä dialektologiassa suomen murteet on jaettu itä- ja länsimurteisiin. Ajatus suomen murteiden kahtiajaosta on peräisin 1700-luvulta, jolloin Bartholdus Vhael esitti, että suomen murteet voidaan jakaa *dialectus aboicaan* ja *dialectus savonicaan* eli länsimurteisiin ja itämurteisiin. Kahtiajaon perusteena pidetään nykyään Antero Vareliuksen määritelmää, jonka mukaan itä- ja länsimurteet voidaan erottaa toisistaan *t:n* heikon asteen vastineen edustuksen perusteella. Länsimurteissa yleiskielen *d:n* tilalla on *r* tai *l* (*sota: soran ~ solan*) ja itämurteissa *kato* (\emptyset), *j*, *v* tai *h* (*sota: soan ~ sojan ~ sovan, saada: saaha ~ saaja*). Kahtiajaon rinnalle on ehdotettu myös toisenlaista murteiden pääja-

koa, jossa pohjoismurteet eli perä-, pohjois- ja keskipohjalaiset murteet on erotettu omaksi pääluokakseen. (Rapola 1969: 22–24, 32–34.) Pohjoismurteet luokitellaan kah-tiajaossa länsimurteiksi, vaikka niissä *t:n* heikon asteen vastine onkin itäinen (ks. Kettu-nen 1981: kartta 65).

Maallikoiden metakielessä alueellinen variaatio ja murreryhmät eivät kuitenkaan näyt-täydy yhtä teoreettisesti. Omassa aineistossani informanttien kotipaikkakunnan, Oulun, puhekieli toimii kielimuotona, johon muita aluepuhekieliä verrataan. Itä–länsi-erottelun sijaan aineistossani murrejako näyttää määrittävän pohjoinen–etelä-akselilla. Oulu muodostaa kiintopisteen, josta käsin eri kielimuotoja tarkastellaan. Seuraavissa esimer-keissä 93–95 kieltä tarkastellaan ilmansuuntien avulla:

- (93) *ei se varmaan niihku **oululaine** sana oo - - aika **etelätyyline*** (Julia)
 (94) *no toisaalta vois ku se o sillai kaks peetä nii se tuntuu [oululaiselta] mutta toisaalta vois että, no jos on kipee nii sittehä se ov **vähä niihku etelässä*** (Senni)
 (95) *no ainaki tuolla **etelässä** mitä ooh käynyn niih kyllähä siellä iha erillailla puhutaa ja **pohjosessa*** (Rasmus).

Esimerkissä 93 ja 94 Julia ja Senni arvioivat sananmuotojen oululaisuutta vertaamalla niitä etelässä käytettäviin sananmuotoihin. Sitä ei kuitenkaan eritellä tarkemmin, minkä alueen he lopulta käsittävät *eteläksi*. Esimerkissä 95 näkyy selkeimmin, miten Oulu toimii kiintopisteenä jaotellaessa kielenpiirteitä pohjoinen–etelä-akselilla: Rasmusen kotipaikkakunta Oulu toimii lähtöpisteenä, jonka suhteen hän arvioi pohjoiseen ja etelään päin suuntautuneilla lomamatkoilla kuulemaansa kieltä. Joissakin esimerkeissä pohjoinen–etelä-jaottelu näkyy ilmansuuntien sijaan paikkakuntien avulla, kuten esi-merkeissä 96 ja 97:

- (96) *no esim **Rovaniemellä** on niitä mie ja sie ja sitte **Helsingissä** niitä, just nii-tä mutsi ja faija ja, sum muuta* (Noora)
 (97) ***Helsingissä** se on vähä sellasta slannja, ja **Oulussa** aika paljon tällasta nää ja sää* (Tomi).

Esimerkissä 96 Noora asettaa vastakkain Pohjois-Suomessa sijaitsevan Rovaniemen ja Etelä-Suomessa sijaitsevan Helsingin. Esimerkissä 97 Tomi sen sijaan vertaa Oulun puhekieltä Helsingin puhekieleen.

Aineistossani mainitaan joitakin muitakin paikkakuntia tai alueita nimeltä, kuten esimerkeissä 98–101:

- (98) *no **Seinäjoella** ainaki kaikki sanat tai no ei kaikkia mut jotkut sanat muute-
taa* (Lotta)
- (99) *no täällähän sanotaa et voiksää niinku alkaa niin nehä sitte **Hämeellinnas**
sanoo et voiksä olla* (Veeti)
- (100) *se ei oo kovi semmone, mum mielestä kaunis niinku esim jossain - - **Kitti-
lässä*** (Senni)
- (101) *no vaikka ko tulee jostaki **Karjalasta** niin ne murtaa sen, melko kovasti ja
sitte ne sanoja mie ja sie ja oij kovia puhumaa* (Jemina).

Seinäjoki ja Hämeenlinna sijaitsevat Oulusta katsottuna selvästi etelässä ja Kittilä pohjoisessa. Esimerkeissä 98, 99 ja 100 ei viitata ilmansuuntiin, mutta maantieteellisesti katsottuna paikkakunnat ilmentävät aineistossani kauttaaltaan esiintyvää pohjoinen–Oulu–etelä-jaottelua. Esimerkissä 101 Jemina viittaa Karjalaan, mutta epäselväksi jää, tarkoittaako hän Pohjois- vai Etelä-Karjalaa. Jeminan ilmaus *oij kovia puhumaa* kuitenkin viittaisi eteläkarjalaisiin liitettävään stereotypiaan, jolloin myös esimerkin 101 lausuma voidaan nähdä murteiden jakamisena pohjoinen–etelä-akselin mukaan. Paikannimet tulevat haastatteluissa esille pääasiassa siksi, että informanteilla on jonkinlainen henkilökohtainen side kyseisille paikkakunnille tai alueille: paikoissa joko asuu heidän sukulaisiaan tai he ovat vierailleet niissä esimerkiksi lomamatkoilla.

Mantila (2008) on huomannut, että oululaisnuoret vertaavat omaa murrettaan vain Helsinkiin tai Etelä-Suomeen. Nuorten murreasenteet eivät vaikuta vastakkainasettelun syntymiseen, vaan sekä positiivisesti että negatiivisesti murteisiin suhteutuvat toistavat jakoa *pohjoiseen* ja *etelään*. Tämä heijastelee laajemminkin suomalaista kulttuuria ja mediaa, joissa yleisesti käytetään jaottelua etelään ja pohjoiseen. Pohjoinen vastaan etelä -diskurssissa *etelä* ei kuitenkaan aina näyttäytyä konkreettisenä maantieteellisenä käsitteenä vaan mentaalisenä konstruktiona. (Mantila 2008: 75–76.) Vaattovaaran (2009: 144) tutkimuksessa pellolaisnuoret käsittävät *etelän* pääasiassa pääkaupunkiseuduksi, mutta osalle se tarkoittaa mitä tahansa aluetta, joka sijaitsee Lapin eteläpuolella. Omasa tutkimuksessani symbolisen *etelän* lisäksi kielen variaatiota käsitellään myös pohjoisuuden kautta. Oulu näyttäytyykin aineistoni pohjalta sijoittuvan murteellisesti *pohjoisen* ja *etelän* välimaastoon ja toimivan kiintopisteenä alueellisen variaation havaitsemisessa.

Mantila (2008: 75) toteaa myös, että oululaisnuorten ilmauksissa toistuva pohjoinen–etelä-vastakkainasettelu sisältää voimakkaitakin tunnelatauksia. Myös Eero Manninen (2015: 72–75) on havainnut, että pääkaupunkiseudun puhekieli herättää tunteita oululaisnuorissa ja että erityisesti negatiivisista tunteista kerrotaan vahvasti latautuneiden sananvalintojen avulla. Omassa aineistossani ei kuitenkaan ole havaittavissa selvästi asenteellista suhtautumista pääkaupunkiseudun tai minkään muunkaan alueen puhekieleen, kuten aiemmin esitetyt esimerkit 93–101 osoittavat. Sen sijaan kuvailu on neutraalia ja keskittyy pääasiassa kielen variaation jäljittelemiseen erilaisten kielenainesimerkkien avulla.

5.6.2. Sosiaalinen variaatio

Suomalaiset maallikot tekevät huomioita myös kielenulkoisista seikoista johtuvasta variaatiosta, kuten eri-ikäisten käyttämästä kielestä ja koulutustaustan vaikutuksesta kieleen (Mielikäinen & Palander 2014a: 231). Omassa aineistossani ei tule esiin esimerkiksi sukupuoleen tai koulutustaustaan liittyviä variaatiokäsityksiä, mutta informanteillani on melko paljon havaintoja siitä, millaista kieltä eri-ikäiset oululaiset käyttävät. On syytä mainita, että useissa tapauksissa olen kysymyksillä johdattanut informantit erittelemään eri-ikäisten käyttämää kieltä. Heidän käyttämänsä ilmaisut ovat kuitenkin spontaaneja ja itse tuotettuja, joten kysymyksenasettelulla ei pitäisi olla niihin vaikutusta. En ole esittänyt informanteilleni esimerkiksi sukupuolten väliseen kielelliseen variaatioon liittyviä kysymyksiä, joten voi olla, että sen vuoksi niitä ei tule esille myöskään nuorten vastauksissa.

Ikäryhmistä aineistoni ääripäät muodostavat *nuoret* ja *vanhat*. Seuraavat esimerkit 102–104 kuvaavat, miten eri ääripäitä erotellaan toisistaan:

- (102) *nuoret* käyttää enemmän jotaki, jotakim muitaki adjektiiveja ku kipeä, että *vanhemmat* ainaki sanoo kipiä. Jotku sanoo et onks sulla pää kipee tai. (Jemina)
- (103) ehkä jokku vähä *vanhemmat* koska *nuoret* laittaa et jotaki musaa taj jotaki muuta (Jemina)
- (104) mum mielestä *nuoriso* vois käyttää enemmän [maitua-muotoa] että ei mum mielestä *vanhat* ihmiset sannois (Jemina).

Kaikki edellä esitetyt esimerkit ovat peräisin Jeminan haastattelusta, ja hänelle tuntuu-kin olevan tyypillistä tehdä eroa nuorten ja vanhojen kielten välille. Hänen tekemänsä havainnot kohdistuvat variantteihin, kuten esimerkeissä 102 ja 104, ja sanastoon, kuten esimerkissä 103. Jeminan lausuma esimerkissä 104 on siinä mielessä mielenkiintoinen, että oululaisnuorten käytössä on tutkimusten mukaan useimmin *OA*-vokaaliyhtymän monoftongiutunut *OO*-variantti tai yleiskielinen *OA*-variantti (Kansanniva 2012: 74–75). *UA*-variantti puolestaan edustaa perinteistä Oulun seudun murretta (Kettunen 1981: kartta 194). Muissa aineistoesimerkeissä 105–108 vastakkainasettelua ei ole eksplikoitu, mutta nuorten kielen nostaminen esille implikoi, että vanhempien ikäluokkien käyttämä kieli on erilaista:

- (105) *kyllä se [misä] kuulostaa vähä semmoselta teinien* (Milla)
- (106) *no seki kuulostaa semmoselta nuorisokieleltä* (Milla)
- (107) *nuoret saattaa vähän käyttää sellasta iha ommaaki slangia* (Tomi)
- (108) *varsinki nuoret käyttää mitä ylee(n)sä' 'on, hirveem paljon niinku jotaki netissä, kans hirveem paljo että* (Jemina).

Nuorten käyttämään kieleen viitataan esimerkissä 105 sanalla *teini*. Omien havaintojeni mukaan *teini*-sana voi nuorten keskuudessa sisältää asenteellista latausta ja liittyä jopa alempaan sosioekonomiseen luokkaan, vaikka esimerkiksi Kielitoimiston sanakirja (2014 s.v. *teini*) määrittelee sen hyvin neutraalisti tarkoittavan murrosikäistä nuorta. En ota tässä yhteydessä kantaa Millan ilmauksen asenteellisuuteen. Esimerkissä 106 on kuitenkin käytetty hyvin neutraalia termiä *nuorisokieleli*. Tomi liittää *slangin* nuorten käyttämään kieleen esimerkissä 107 (ks. myös luku 5.2.2.) ja Jemina internet-slangin esimerkissä 108.

Myös Häggin (2014) tutkimuksessa sosiaalinen variaatio liitetään yleisimmin juuri puhujien ikään. Hänen aineistossaan on yleisintä ajatella, että nuoret puhuvat yleiskielisemmin kuin vanhat. Nuorten kielen ajatellaan myös ottaneen vaikutteita pääkaupunkiseudun puhekielestä ja slangista. (Hägg 2014: 77–78.) Kuten aiemmin jo mainitsin, myös omassa aineistossani *slangi* on liitetty nuorten käyttämään kieleen. Pääkaupunkiseudun puhekieleen sitä ei kuitenkaan yhdistetä ainakaan suoraan.

5.6.3. Tilanteinen variaatio

Kieli ei vaihtelee vain alueellisesti ja sosiaalisesti vaan myös tilanteisesti eli kontekstien mukaan. Sama puhuja voi käyttää eri tilanteissa tai konteksteissa erilaisia kielen varieteetteja. Esimerkiksi työasioista puhutaan usein eri tavalla työkavereiden kanssa kuin kotona perheen kanssa. Kielenkäyttäjät hallitsevat yleensä useampia varieteetteja ja rekistereitä, joiden käyttö vaihtelee sosiaalisten kontekstien mukaan. Voidaankin puhua kielenkäyttäjien kielellisestä repertuaarista. (Trudgill 1987: 100.) Tilanteista, rekistereihin liittyvää vaihtelua voidaan kutsua myös diatyyppiseksi vaihteluksi (Mielikäinen 1982: 282).

Hanna Lappalainen (2008) on tutkinut kielen tilanteista variaatiota ja huomannut, että rekisteri saattaa muuttua jopa saman puheenvuoron aikana. Rekisterinvaihdoilla luodaan kontrasteja eri asioiden välille ja osoitetaan esimerkiksi referointia tai puheenaiheen vaihtumista. (Lappalainen 2008: 97–98.) Myös maallikot tekevät havaintoja kielen tilanteisesta vaihtelusta. Havainnot kohdistuvat usein kielen rekistereihin, mutta erityisesti nuoret tuovat esiin myös puhekumppanin vaikutuksen käytettyyn kieleen. (Mielikäinen & Palander 2014a: 231–232.)

Aineistossani on joitakin esimerkkejä nuorten tekemistä tilanteiseen variaatioon liittyvistä havainnoista. Tilanteista variaatiota on havainnut erityisesti Julia, kuten esimerkit 109–111 osoittavat:

- (109) *kavereitten kaa niim mää en niiv vahvastip puhu' 'Oulum murretta (Julia)*
- (110) *joskus mää huomaa et mää em puhu' 'yhtää Oulum murretta ja joskus mä huomaa et puhuu tosi vahvasti (Julia)*
- (111) *em mää niinkö todellakkaa aina puhu sillee vahvas- tai mitenkää vahvasti - - yleensä aina ku mä oon vaikka perheen tai sukulaisten kaa - - nuortej kanssa nii sillan ei tietenkää ko sillan o kaikkia näitä lyhenteitä ja kaikkia tämmösiä (Julia).*

Esimerkeissä 109 ja 111 Julia kommentoi puhekumppaniin liittyvää tilanteista variaatiota: Julia kertoo käyttävänsä Oulun murretta perheen tai sukulaisten kanssa keskustellessaan mutta ystävien seurassa murteen käyttö on vähäisempää. Esimerkissä 110 Julia puolestaan kertoo yleisluontoisemmin puheensa murteellisuusasteen vaihtelevan eri tilanteissa.

Kielen eri rekistereillä tarkoitan tässä yhteydessä jakoa yleiskieleen ja puhekieleen, koska niiden välinen vastakkainasettelu näkyy aineistossani selvästi. Tätä vastakkainasettelua havainnollistavat esimerkit 112–114:

- (112) *kirjacielessä ne on yleensä myös paljon niijku pidempiä et ne yleensä puhekkielessä haluaa lyhentääj ja muuttaa sitä* (Jemina)
- (113) *ku miettii sitä kirjacielessä ja näin nii ei eihä se sillee oo normaalia mutta tuota siis ainaki niijko Oulum murteem puhekkielessä oha se ihan normaali kuulone* (Rasmus)
- (114) *no kaikki nää sanat voi ollan niijkö jottai synonyymeja jotka ov vähä puhekkielisiä ja sitten niijkö kirjacielessä se on sillee paljo virallisemmin sanottus sitte ja, ites sannoo sen automaattisestis sillee, vähän niijkö puhuttas* (Tomi).

Kaikissa yllä olevissa esimerkeissä normitettuun yleiskieleen viitataan termillä *kirjakieli*. Vastinparina käytetään käsitettä *puhekieli*. Esimerkissä 113 Rasmus käyttää kuitenkin mielenkiintoista sekamuotoa *Oulum murteem puhekkielessä*. Esimerkin 114 tapaan maallikoiden metakielelle on tyypillistä luonnehtia tilanteista variaatiota adjektiivin *virallinen* avulla (Mielikäinen & Palander 2014a: 232–233). *Virallisuus* liitetään usein nimenomaan yleiskieleen (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *virallinen*). *Kirjakielen* asemasta käytetään aineistossani kerran myös *äidinkieli*-termiä:

- (115) *no kyllä sitä nyt, vähä rupes miettimää että sanonko mää tosiaan tällä tavalla että miten se oikeesti äidinkielessä menis sitte* (Jemina)

Äidinkielellä viitataan maallikoiden metakielessä äidinkielen oppitunneilla opittuun normitettuun yleiskieleen (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *äidinkieli*). Myös *äidinkieli*-termin yhteydessä käytetty *oikeesti*-adverbi painottaa normatiivista kielikäsitystä. Kansanlingvistisen sanakirjan (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *kirjakieli*) mukaan *kirjacielellä* voidaan viitata kirjoitetun kielen lisäksi tilanne- tai käyttäjäkohtaiseen puhekieleen. Tällaista käyttöä edustavat aineistoesimerkit 116–118:

- (116) *mä puhu ehkä välillä liiañki kirjakielimäisesti* (Jemina)
- (117) *No se o ehkä vähä semmone - - ehkä vähä sellane kirjakielisemmäj kuulonem - -* (Tomi)
- (118) *jos o asuu nii se liiañ kirjakieleltä kuulostaa* (Senni).

Esimerkissä 116 Jemina mieltää oman puheensa sisältävän yleiskielistä ainesta. Esimerkeissä 117 ja 118 tulee ilmi tilanteen vaikutus: Tomi ja Senni tekevät erottelua puhekielisyyksien ja yleiskielen välille. Lisäksi esimerkissä 119 Jemina kuvaa hyvin yleisluontoisesti oululaisten käyttämää kieltä *puhekieleksi*, jolla voidaan tarkoittaa maallikoiden metakielessä mitä tahansa normittamatonta kielimuotoa erotuksena normitettuun yleiskieleen (Mielikäinen & Palander 2014b s.v. *puhekieli*):

- (119) *no, mum mielestä ne sanoo paljon niijku mä ja sä ja sitten ne käyttää puhekieltä kans jorjiv verra (Jemina).*

6. PÄÄTÄNTÖ

Olen tutkinut pro gradu -tutkielmassani kahdeksaluokkalaisten oululaisten murrehavaintoja ja niistä puhumiseen käytettävää metakieltä. Toisaalta olen tarkastellut siis, millaisia havaintoja Oulun seudun puhekielestä on tehty ja toisaalta, miten tehdyistä havainnoista puhutaan. Tutkimukseni on osa kansandialektologista tutkimustraditiota, mutta tarkoitukseni on ollut myös laajentaa ja täydentää tutkimuskenttää uudenlaisten aineistonkeruutapojen yhdistelmän ja metakielen luokittelun kehittämisen kautta.

Aineistoni on kerätty syksyllä 2013 kahden eri aineistonkeruumenetelmän, murrekäännöstehtävän ja puolistrukturoidun haastattelun, avulla. Informantteini on ollut kymmenen Kaakkurin koulun kahdeksaluokkalaista: neljä poikaa ja kuusi tyttöä. Oulun puhekielen erityispiirteiden havaitsemista olen tarkastellut sekä murrekäännöstehtävien että haastatteluaineiston avulla. Olen käyttänyt apunani kvantitatiivisia kuvausmenetelmiä, mutta olen myös tehnyt kvalitatiivista vertailua molempien aineistojeni ja aiemman tutkimustiedon välillä. Metakieltä olen analysoinut sisällönanalyttisesti. Samalla kehitin uudenlaisen metakielen luokittelumallin.

Oulun puhekielen erityispiirteiksi olen määritellyt svaavokaalin, yleisgemiaation, yksinäis-s:llisen inessiivin päätteen, yksikön toisen persoonan pronominit *sää* ja *nää*, jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variantit *eA > iA ~ ee* ja *OA > UA ~ OO*, *t:n* heikon asteen itäisen vastineen *v*, *ts*-yhtymän vastineen *tt* sekä Oulun seudun analogiset imperfektimuodot. Olen tarkastellut eri muotojen edustuksia murrekäännöstehtävissä ja tunnistamista haastatteluissa kielenpiirteittäin sekä tehnyt kokoavaa vertailua.

Eri aineistojen kautta saadut tulokset eroavat toisistaan suuresti: haastatteluissa sekä informanttien väliset erot että kielenpiirteiden havaitsemisen erot ovat selvästi murrekäännöstehtäviä pienempiä. Murrekäännöstehtävissä on oululaisista puhekielisyyksistä tuotettu eniten yksikön toisen persoonan persoonapronominivariantteja *sää* ja *nää* (yhteensä 85 %), *ts*-yhtymän *tt*-vastineita (65 %) ja *eA*-vokaaliyhtymän monoftongiutuneita vastineita (50 %). Vähiten puolestaan on tuotettu Oulun seudun analogisia imperfektimuotoja (7 %), *t:n* heikon asteen vastinetta *v* (5 %) ja *OA*-vokaaliyhtymän *UA*-vastinetta (5 %). Haastatteluissa *sää*- ja *nää*-pronominit, *ts*-yhtymän vastine *tt*, *eA*-vokaaliyhtymän vastineet *ee* ja *iA*, svaavokaali sekä yleisgemiaatio on tunnistettu jopa

sataprosenttisesti Oulun puhekieleen kuuluviksi. Harvimmin Oulun puhekielen erityispiirteiksi tunnistetaan puolestaan *t:n* heikon asteen vastine *v* (70 %) sekä *OA*-vokaaliyhtymän vastineet *UA* (70 %) ja *OO* (75 %). Nuoret vaikuttavat havaitsevan puhutun ja kirjoitetun kielen eroja monipuolisesti. Haastatteluissa kielenpiirteitä havaitaan huomattavasti paremmin kuin murrekäännöstehtävissä, ja tulosten perusteella puhekielisyys on helpompi tunnistaa kuin tuottaa. Murre elää pääasiassa puhuttuna, minkä vuoksi murrepiirteitä voi olla helpompi tunnistaa puhutusta kuin kirjoitetusta kielestä.

Nuorten käyttämässä metakielessä on monia ulottuvuuksia. Olen luokitellut metakieltä intuitio–analyysi-jatkumolla. Intuition tasolle olen sijoittanut tunteeseen pohjautuvat kuvaukset ja konkreettisten kielenainesesimerkkien antamisen. Tunteeseen pohjautuvat kuvaukset (*kuulostaa vähä oudolta*) kertovat, millaiseksi maallikko subjektiivisesti mieltää jonkin kielenilmiön. Tällöin havaittuja kielenilmiöitä ei avata, vaan niitä kuvailaan yleisluontoisesti oman tuntemuksen ja intuition kautta. Tunteeseen pohjautuviin kuvauksiin luokittelen myös subjektiiviset arvioinnit, jotka arvioivat jotakin kielenilmiötä suhteessa johonkin itselle tuttuun asiaan tai aiempiin kokemuksiin (*em mää kiinnittäis huomiota jos kaveri sanos sillee*).

Tunteeseen pohjautuvien kuvausten tasolla esiintyy erilaisia muotteja, joiden avulla maallikot tuottavat metakieltä. *X kuulostaa/tuntuu Y:ltä* -muotti (*kuulostaa vähä oudolta*) esiintyy aineistossani taajaan ja kertoo, miltä jokin vaikuttaa maallikon mielestä. *X on Y* -muotin eli kopulalauseen avulla todetaan jonkin kielenilmiön olevan jonkinlainen (*se on nii erilaine*), ja se liittyy usein myös kielimuotojen nimeämiseen (*ei se mum mielestä oon nii Oulum murrettä*). Muotin *X puhuu Y:sti / Y:lla tavalla / Y:lla lailla* (esimerkiksi *se puhu iha ouosti*) avulla puolestaan kuvaillaan jonkun puhetapaa.

Konkreettisten kielenainesesimerkkien antamisen tasolla kielihavainnoista kerrotaan jäljittelemällä jonkun toisen puhetta. Jäljittelyt voivat olla lausetason murrematkimuksia (*pelekääkkö nää polliisia*), sanatason esimerkkejä (*mutsit ja faijat*), varianttien tason havaintoja (*mää ja sää ja nää*) tai äänteiden tason kielenaineshavaintoja (*pärisyttää ärrää*). Erityisesti yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominien variaatiosta on aineistossani paljon havaintoja. Myös tällä tasolla esiintyy joitakin muotteja:

esimerkiksi sanatason havainnoista kerrotaan usein *X on Y* -muotin eli kopulalauseen avulla.

Analyttiselle tasolle sijoitan kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen sekä kielenilmiöiden analysoimisen ja teoretisoimisen. Kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen tasolla kielihavainnon pohjalta on tehty analyysi, jonka perusteella kielenilmiö nimetään sitä kuvailevalla tavalla (*tullee lissää niitä vokkaaleja*). Maallikot voivat käyttää kielenilmiöiden nimeämiseen ja kuvailemiseen joko lingvistisiä tai kansanlingvistisiä termejä. Lingvistisiä termejä voidaan käyttää joko kielitieteen konventioiden mukaisesti tai niillä voidaan viitata johonkin muuhun asiaan kuin tavallisesti kielitieteessä. Kansanlingvistiksi termeiksi luokittelen ilmaisut, joita ei käytetä kielitieteessä. Kansanlingvististen termien avulla kuvaillaan ilmiöitä, joilla on kielitieteessä omat terminsä. Kielenilmiöiden nimeämisen ja kuvailemisen tasolla esiintyy Kunnaksen (2015: 605) esittelemä muotti *X:ssA Y:tA □-tAA□ □-Vn*, jolla kuvataan jonkin sanaa pienemmän kielenaineksen lisääntymistä ja sijoittumista sanassa. Maallikoiden metakielessä onkin aineistoni perusteella hyvin tyypillistä kuvata, mitä kielelle tehdään.

Neljännelle eli kielenilmiöiden analysoimisen ja teoretisoimisen tasolle kuuluvat metakieliset jaksot, joissa kielenilmiöitä analysoidaan ja pohdiskellaan jopa kielitiedettä lähestyvällä tarkkuudella (*mettässä vois - - [olla yleinen Oulussa] ku siinäki o kaks teetä*). Aiemmissä tutkimuksissa vastaavanlaista metakieltä ei ole tarkasteltu. Nuoret informanttini pystyvät kuitenkin selvästi analysoimaan kielen järjestelmiä ja tekemään esimerkiksi päätelmiä, jotka perustuvat syy–seuraus-suhteisiin. Informanttini esittävät myös omia teorioitaan, jotka eivät kuitenkaan välttämättä vastaa lingvististä tutkimustietoa. Tällä tasolla metakielessä ei esiinny muotteja, vaan metakieli koostuu pitemmistä, pohdiskelevista ja vapaasti tuotetuista jaksoista.

Nuorilla on myös monenlaisia kielen vaihteluun liittyviä käsityksiä. Alueellinen variaatio hahmottuu aineistossani siten, että Oulun puhekieltä verrataan suhteessa *pohjoiseen* ja *etelään*. Ilmansuuntiin viitataan joskus myös sellaisten paikkakuntien avulla, joihin informanteilla on jonkinlainen henkilökohtainen side. Läpi aineiston on joka tapauksessa nähtävissä maantieteellisen variaation hahmottuvan pohjoinen–Oulu–etelä-jatkumolla. Sosiaalisen variaation puolelta havaintoja tehdään erityisesti eri-ikäisten oululaisten käyttämästä kielestä. Tällöin vastinpareina ovat *nuoret* ja *vanhat*. Kolman-

neksi havaintoja tehdään jonkin verran myös tilanteisesta variaatiosta. Havaintoja on tehty puhekumppanin vaikutuksesta omaan puheeseen, mutta myös kielen eri rekistereihin liittyviä havaintoja on esitetty. Tällöin kieli hahmottuu *kirjakielen* ja *puhekielen* vastakkain asettamisen kautta.

Yhtenä hypoteesinani oli, että informanteillani voi olla vaikeuksia tuottaa Oulun puhekielen mukaisia muotoja murrekäännöstehtävässä ja että he kuitenkin tunnistaisivat Oulun puhekielen muotoja monipuolisemmin, kun tarjoan heille eri vaihtoehtoja. Hypoteesini osoittautui oikeaksi. Murrekäännöstehtävien ja haastattelujen avulla kerättyjen aineistojen tulokset erosivat toisistaan suuresti. Nuoret tunnistivat oululaisuuksia selvästi paremmin kuin he osasivat niitä itse kirjallisesti tuottaa. Arvelin myös, että kahdeksaluokkalaisten metakieli saattaisi olla yksipuolisempaa kuin hieman vanhempien ihmisten. Tämä hypoteesi ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa: nuorten informanttien metakielessä oli havaittavissa myös analyttisuutta ja eri kielen osa-alueisiin liittyviä pohdintoja, joita ei aikaisemmissa tutkimuksissa ole varsinaisesti huomioitu.

Metakielen tutkimus on keskittynyt pääasiassa metakielisen sanaston tutkimiseen ja luokitteluun. Oman aineistoni perusteella maallikoiden metakielessä on toistuvia rakenteita eli muotteja, joiden avulla maallikoiden metakieliset ilmaisut usein rakentuvat. Metakielessä on selvästi myös pidempiä metakielisiä jaksoja, jotka sisältävät esimerkiksi analysoimista ja pohdintaa. Metakielen tutkimuskenttää olisikin tutkimustulosteni perusteella syytä laajentaa pelkän metakielisen sanaston luokitteluun metakielen rakenteiden ja metakielisten jaksosten tarkastelemiseen. Myös perusteellisten diskurssianalyysien avulla voitaisiin saada aikaisempaa laajempi käsitys siitä, millaisena kielellinen todellisuus näyttäytyy maallikoiden metakielen kautta.

Aineistoa kerätessäni en vielä tiennyt, että tulisin tutkimaan haastattelumateriaalin perusteella kahdeksaluokkalaisten metakieltä. Aineistoni sisältää luonnollisesti runsaasti metakieltä, koska haastatteluissa puhutaan kieleen liittyvistä seikoista. Koska aineistoni ei kuitenkaan ole varsinaisesti suunniteltu metakielen tutkimista varten, joitain mielenkiintoisia kiviä jää kääntämättä. Käydessäni aineistoa läpi olen moneen otteeseen toivonut, että olisin kysynyt asioista tarkemmin, jotta pääsisin syvemmälle käsiksi maallikoiden metakieleen ja sen käsitteellistämisperiaatteisiin. Mielikäisen ja Palanderin (2014a) tutkimuksessa aineisto koostuu useiden eri kansanlingvististen opinnäytetöiden

esimerkeistä, joten heidänkään aineistoaan ei ole kerätty varta vasten metakielen tutkimusta ajatellen. Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista tutkia metakieltä haastatteluaineistosta, jonka keräämisessä on kiinnitetty huomiota nimenomaan siihen, miten maallikoita saataisiin tuottamaan monipuolista metakieltä ja avaamaan joitakin sananvalintojaan ja ilmaisujaan. Näin metakielen tutkimuksessa voitaisiin saada tarkempaa tietoa esimerkiksi kielimuotojen ja kielenilmiöiden nimeämisperusteista.

LÄHTEET JA LYHENTEET

Tutkimusaineisto

Kymmenen murrekäännöstehtävää. Tutkijan hallussa.

Kymmenen haastattelua, jotka on tallennettu Oulun nauhoitearkistoon (nauhoitteet ONA OKY 68–77). Äänittänyt Elina Rajala. Osittaiset litteroinnit ovat tutkijan hallussa.

ONA OKY 68: Julia, ONA OKY 69: Senni, ONA OKY 70: Noora, ONA OKY 71: Milla, ONA OKY 72: Jemina, ONA OKY 73: Eemil, ONA OKY 74: Lotta, ONA OKY 75: Veeti, ONA OKY 76: Rasmus, ONA OKY 77: Tomi (informanttien nimet ovat pseudonyymejä).

Kirjallisuus

ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2009: *Käyttökieleoppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

AALTONEN, OLLI 1992: Puhekielestä ja puheen havaitsemisesta. – Olli Aaltonen, Pirjo Korpilahti, Heikki Lang, Altti Salmivalli & Jyrki Tuomainen (toim.), *Kielen vastaanotto ja käsittely aivoissa*. Turku: Kuulon, kognition ja kommunikaation tutkimusyksikkö.

AIRAKSINEN, VALTTERI 2012: *Pääkaupunkiseudulta Ouluun muuttaneiden yliopistopiskelijoiden murrekäsitykset ja -asenteet*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.

AIRISNIEMI, JOHANNA 2015: *Oulun seudun murre internetin keskustelupalstoilla*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.

ALPIA, JOHANNA 2005: Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta. – Palander, Marjatta & Nupponen, Anne-Maria (toim.), *Monenlaiset karjalaiset* s. 91–124. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

BERRY, ROGER 2005: Making the most of metalanguage. – *Language awareness* vol.14 no. 1 s. 3–20.

CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 1998: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fonectan 020202-numeropalvelun TV-mainos 2009 - <https://www.youtube.com/watch->

?v=igmFo28x4f0 (23.4.2016)

- HEIKKINEN, HANNU 1997: ”Tiijätkö?” ”En tier... tiä”. t:n astevaihteluparina olevan kadon edustus vanhoilla tukialueilla ja r-murteissa. – Makkonen, Seija & Mantila, Harri (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s.74–84. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA – HURME, HELENA 2000: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HUUMO, TUOMAS 2006: Näkökulmia suomen kielen aistihavaintoverbeihin. – Teoksessa *Emakeele Seltsi aastaraamat* 52. Eesti teaduste akadeemia. http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_52_pdf/Huumo.pdf (5.4.2016).
- HÄGG, JOHANNA 2014: *Maallikoiden käsityksiä Oulun seudun murteesta ja sen variaatiosta*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- JAWORSKI, ADAM – COUPLAND, NIKOLAS – GALASIŃSKI, DARIUSZ 1998: Metalanguage: Why now? – Adam Jaworski, Nicolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Language, power and social process* s. 3–10. Berliini: Mouton de Gruyter.
- KANKKUNEN, PÄIVI – VEHVILÄINEN-JULKUNEN, KATRI 2013: *Tutkimus hoitotieteessä*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- KANSANNIVA, ELLA 2012: *Oululaisnuorten puhekielen variaatio keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- KAUPPINEN, ANNELI 2011: Lukiolaisten tekstimaisemat ja kieliasenteet. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 303–383. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 188. osa.
- 1981: *Suomen murteet III. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOIVISTO, VESA 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2012. <http://mot.kielikone.fi/mot/OUYO/netmot.exe> (4.5.2015).

- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUNNAS, NIINA 2015: Tutkimus suomalaisten maallikoiden metakielestä. – *Virittäjä* 4/2015 s. 604–607.
- LATVALA, EILA – VANHANEN-NUUTINEN, LIISA 2003: Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi. – Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.), *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä* s. 21–43. Helsinki: WSOY.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Kielellinen vaihtelu vuorovaikutuksen resurssina. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 85–102. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTOLA, MINNA 2015: *Muhoslaisten nuorten murrekäsitteitä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- LÖPPÖNEN, SIRKKU 2015: *Oulunsalolaisnuorten puhekieli*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- MANNINEN, EERO 2015: *Oululaisten nuorten käsityksiä pääkaupunkiseudun puhekielestä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- MANNINEN, TURO 1995: *Oulun kaupungin historia IV 1945–1990*. Jyväskylä: Oulun kaupunki.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Makkonen, Seija & Mantila, Harri (toim.), *Pohjois-suomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- 2008: Variaatiosta identiteettiin. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 63–80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013: Kansandialektologinen testi *lukkiin* ('luin') -tyyppisten imperfektimuotojen havaitsemisesta. – *Virittäjä* 117 s. 413–419.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MASE, YOSHIO 1999: On dialect consciousness. Dialect characteristics given by speakers. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1* s. 101–113. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.

- 1991: *Murteiden murros: levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan? – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisen murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- 2014a: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus meta-kielistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014b: *Miten murteista puhutaan. Kansanlingvistinen sanakirja*. <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan> (28.4.2016).
- MUSTANOJA, LIISA – O'DELL, MICHAEL 2004: Tremulantin ääntämys tamperelaisittain. – Tapio Seppänen, Kari Suomi & Juhani Toivanen (toim.), *Fonetiikan päivät 2004 – The phonetics symposium 2004* s. 21–25. Oulu: Oulun yliopisto ja suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- 2007: Suomen *r* ja *d* sosiofoneettisessa kentässä. – *Virittäjä* 111 s. 56–67.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgemmaatio. Ääntenmuutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2003: *Folk linguistics*. New York: Mouton de Gruyter.
- NIEMINEN, MARITA 2005: *Oululaisten ja yli-iiläisten nuorten murretietoisuus*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. Dissertations in Education, Humanities and Theology No 11. Joensuu: University of Eastern Finland.
- OULUN AMMATTIKORKEAKOULU. www.oamk.fi/fi/tietoa-oamkista (14.3.2016).
- ONA = Oulun nauhoitearkisto
- OUKA = *Oulun kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma, opetuksen tavoitteet ja sisällöt vuosiluokittain*
http://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=b0386e1a-793a-41e6-baea-4c192597bd0b&groupId=1257266 (12.3.2016).

- OULUN KAUPUNKI. www.ouka.fi/oulu/oulu-tietoa, www.ouka.fi/oulu/oulu-tietoa/tilastoja-oulusta (12.3.2016).
- OULUN YLIOPISTO. www.oulu.fi/yliopisto/esittely (14.3.2016).
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Palander, Marjatta & Nupponen, Anne-Maria (toim.), *Monenlaiset karjalaiset* s. 56–90. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- 2008: Itäsuomalaisten murrepiirteiden muodonsisäinen väistymishierarkia. – *Virittäjä* 3/2008 s. 322–354.
- 2010: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten ”karjala”. – Palander, Marjatta & Nupponen, Anne-Maria (toim.), *Monenlaiset karjalaiset* s. 15–55. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- PAUNONEN HEIKKI 2006a: Synonymia Stadin slangissa. – *Virittäjä* 3/2006 s. 336–364.
- 2006b: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PIETILÄ, VEIKKO 1976: *Sisällön erittely*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- PINOLA, KATI 1997: Svaavokaali. – Makkonen, Seija & Mantila, Harri (toim.), *Pohjois-suomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 59–66. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- POPS = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet* 2004. Opetushallitus.
http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.
- 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5:1 s. 40–74.
- 1998: Folk metalanguage. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Language, power and social process* s. 75–101. Berliini: Mouton de Gruyter.
- 1999a (toim.): *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

- 1999b: A language attitude approach to the perception of regional variety. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1* s. 359–373. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- PURSIAINEN, LAURA 2013: *Joutsenon alakoulun kuudesluokkalaisten murrekäsityksiä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- PYHÄLAHTI, MINNA 2003: Oletko vastuussa pomolle vai pomosta? Rektiot vaikuttavat merkitykseen. – *Kielikello* 4/2003.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1468> (6.4.2016).
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: *Oulun seudun murteen äännehistoria 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1994: *Oulun seudun murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- REHU, JONNA 2010: *Nuorten murretietoisuus. Puhekielen piirteet Haukiputaalla opiskelevien nuorten murrekirjoitelmissa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- SALMELIN, RIITTA 2013: Kielen havaitsemisen ja tuoton aivokorrelaateista ja niiden mittaamisesta. – Suvi Stolt, Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka, Sirpa Tarvainen & Matti Lehtihalmes (toim.), *Puhe, kieli ja aivot. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen julkaisuja* 45 s. 13 – 22. Helsinki: Unigrafia Oy.
- SKIFTESVIK, SAGA 2012: *Persoonapronominien variaatio oululaisnuorten puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- TIITTULA, LIISA – RUUSUVUORI, JOHANNA 2005: Johdanto. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- TRUDGILL, PETER 1987: *Sociolinguistics. An introduction to language and society*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- TUIKKALA, PÄIVI 1997: Yleiskielen ts:n vastineet. – Makkonen, Seija & Mantila, Harri (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 85–93. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Torniolaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (6.4.2016).
- VÄHÄLÄ, RIIKA 2005: ”*Pahki on hyvä sana.*” *Oululaisnuorten murreasenteet, murteen tiedostaminen ja sen suosiminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- VÄÄNÄNEN, MARJO 2006: *Ylikiiminkiläisnuorten murteen tiedostaminen ja sen suosiminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kieli.
- WAGNER, LAURA – CLOPPER, CYNTHIA G. – PATE, JOHN K. 2014: Children's perception of dialect variation. – *Journal of child language* 41 s. 1062–1084.

LIITTEET

LIITE 1

Murrekäännöstehtävä Nimi: _____
Pvm: Syntymäaika: _____
Syntymäpaikka: _____

Miten sanoisit seuraavat lauseet **Oulun puhekielellä**? Kirjoita, mitä itse sanoisit. Tehtäviin **ei** ole olemassa **yhtä oikeaa vastausta!**

1. *Mitä sinä teit eilen?*

2. *Missä sinä olit lauantaina?*

3. *Talvella on kylmä.*

4. *Antti asuu keskustassa.*

5. *Onko sinulla pää kipeä?*

6. *Minä juon maitoa.*

7. *Marjoja kasvaa metsässä.*

8. *Minä näin kadulla madon.*

9. *Asuitko sinä Alppilassa vai Välivainiolla?*

10. *Millaista musiikkia sinä kuuntelet?*

11. *Hän yrittää katsoa pimeässä salaa televisiota.*

LIITE 2

Haastattelurunko

- Tuntuiko kysymyksiin vastaaminen vaikealta? Miksi? / Miksi ei?
 - Onko sinulle tuttua vai ihan uutta ajatella kirjoitetun kielen ja puhutun kielen eroja?
 - Tuntuuko sinusta selkeältä, että me puhumme eri tavalla kuin kirjoitamme?
 - Oletko huomannut eroja siinä, miten ihmiset puhuvat eri puolilla Suomea? Millaisissa tilanteissa (televisio, internet, reissut, sukulaiset jne.)?
 - Oletko huomannut oululaisten puheessa jotain erilaista kuin muiden puheessa (esimerkiksi verrattuna televisioon ja internettiin)?

- Lomakkeen käsittely:
 - Ensimmäinen kohta on *Mitä sitä teit eilen* ja vastasit siihen _____. Sanoisitko itse asian tällä tavalla? Kuka näin voisi sanoa? Voisiko tällaista kuulla sanottavan pelkästään Oulussa vai muuallakin Suomessa? Minkäikäinen näin voisi sanoa?
 - Voisiko oululainen sanoa tämän saman asian jollain muullakin tavalla? Voisiko kuulla jotain muuta muotoa?
 - Voisiko sanoa näin _____? (Miksi ei? Kuulostaako tutulta?) Kuka näin voisi sanoa? Miltä nämä muodot sinusta kuulostavat (luonnehdinta adjektiivilla)?
 - Mikä kuulostaa luontevimmalta/tutuimmalta?
 - Entä voisiko sanoa näin _____ jne.

- ➔ Lomakkeen kaikki kohdat käydään läpi saman kaavan avulla.

- Kieliasenteita ja kielen havainnointikykyä kartoittavia kysymyksiä:
 - Mitä ajattelet Oulusta? Tykkäätkö asua Oulussa? Miksi? / Miksi et?

- Millaisia tulevaisuudensuunnitelmia sinulla on? Haluaisitko muuttaa joskus pois Oulusta (esimerkiksi lähteä opiskelemaan tai tekemään töitä jonnekin muualle)? Miksi? / Miksi ei?
- Onko sinulla sukulaisia, kavereita tai muita tuttuja, jotka asuvat eri puolella Suomea? Missä?
- Oletko huomannut, että he puhuisivat eri tavalla kuin sinä? Millä tavalla? Ovatko he huomauttaneet sinulle puheestasi? Mitä?
- Oletko matkustellut Suomessa? Missä?
- Oletko huomannut matkojen aikana, että ihmiset puhuisivat eri tavalla?
- Ovatko muut huomauttaneet sinulle puheestasi? Mitä sinulle on siitä sanottu? Tuntuuko, että sinua muualla Suomessa olisi kohdeltu jotenkin eri tavalla? Mistä se voisi mielestäsi johtua? Voisiko puhetavalla olla jotain tekemistä sen kanssa?
- Puhutko eri tavalla matkustaessasi Suomessa tai puhuessasi muualta tulevien tuttujesi kanssa? Mikä puheessa muuttuu? / Mikset muuta mitään? / Miksi jokin muuttuu?
- Millä adjektiivilla kuvailisit Oulun puhekieltä? Miltä se kuulostaa? Miksi?
- Tykkäätkö siitä, miten Oulussa puhutaan? Miksi?
- Koetko, että puhut oululaisesti (sillä tavalla niin kuin Oulussa yleensä puhutaan)? Miksi? / Miksi ei?